

VOJESLAV MOLÉ:

UMETNOSTNI ZGODOVINAR,
PEŠNIK IN KULTURNI POSREDNIK

Uredila

Lidija Rezončnik

Odstiranja 8
Lidija Rezoničnik (ur.)
VOJESLAV MOLÈ: UMETNOSTNI ZGODOVINAR,
PESNIK IN KULTURNI POSREDNIK

Recenzenta dr. Žarko Lazarević
dr. Barbara Vodopivec
Jezikovni pregled Polonca Kekec
Oblikovanje Maša Bogataj, Barbara Bogataj Kokalj
Založniki Založba Univerze v Ljubljani; Znanstvena založba
Filozofske fakultete
Slovenska matica
Arhiv Republike Slovenije

Tisk Tiskarna Povše
Naklada 300 izvodov

Izid knjige so podprli Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko
dejavnost Republike Slovenije
Mestna občina Ljubljana
Veleposlaništvo Republike Poljske v Ljubljani

© 2023, Slovenska matica

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na
<https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL>

DOI: 10.4312/9789612971977

CIP - Kataložna zapisa o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

Tiskana knjiga
ISBN 978-961-213-411-2 (Slovenska matica)
COBISS.SI-ID 170113539

E-knjiga
COBISS.SI-ID 170389763
ISBN 978-961-297-197-7 (Založba Univerze v Ljubljani, PDF)

VOJESLAV MOLÈ: UMETNOSTNI ZGODOVINAR, PESNIK IN KULTURNI POSREDNIK

Uredila

Lidija Rezoničnik

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

SLOVENSKA MATICA

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO
ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Ljubljana 2023

VSEBINA

Lidija Rezoničnik, <i>Uvodne besede</i>	7
Med študijem in vojno	11
Tone Smolej, <i>Študijska leta Vojeslava Moleta</i>	13
Petra Svoljšak, <i>Slovenski vojni ujetniki v Sibiriji in Vojeslav Molè</i>	25
Umetnostni zgodovinar, pesnik in kulturni posrednik	49
Małgorzata Smorağ-Rózycka, <i>Vojeslav Molè – začetnik univerzitetne zgodovine bizantinske umetnosti na Poljskem</i>	51
Alen Albin Širca, <i>Poezija Vojeslava Moleta</i>	77
Matej Hriberšek, <i>Odmevi Sappfine lirike v Moletovem opusu: sappfiška kitica v poeziji Vojeslava Moleta</i>	91
Lidija Rezoničnik, <i>Vojeslav Molè, posrednik poljske književnosti – iz Arhiva Jagelonske univerze</i>	121
Moletova zapuščina v slovenskih in poljskih arhivih	145
Bojan Cvelfar, <i>Zapuščina Vojeslava Moleta v Arhivu Republike Slovenije</i>	147
Lidija Rezoničnik, <i>Zapuščina Vojeslava Moleta v poljskih arhivih</i>	155
Ohranjanje spomina na Vojeslava Moleta	173
Milček Komelj, <i>Ob odkritju spominske plošče Vojeslavu Moletu, 5. oktobra 2021</i>	175
Aleš Gabrič, <i>Uvodne besede na posvetu o Vojeslavu Moletu, 5. oktobra 2022</i>	181
Krzysztof Olendzki, <i>Profesor Vojeslav Molè: za Poljsko in Slovenijo. Jesen 1939</i>	185
Imensko kazalo	189
O avtoricah in avtorjih	201

Lidija Rezoničnik

UVODNE BESEDE

Vojeslav Molè (1886–1973) je bil poklicno dejaven kot profesor umetnostne zgodovine, a hkrati celo življenje tesno povezan s književnostjo in pisanjem – posvečal se je poeziji, pisal je dnevnik in kasneje spomine, prevajal ter deloval kot književni in kulturni posrednik.

Kot otrok se je v Sežani navdušil nad branjem zgodovinskih romanov poljskega pisatelja Henryka Sienkiewicza, v gimnazijskih letih se je v Novem mestu začel učiti hrvaščine, češčine in poljščine, da je lahko bral leposlovje v izvornikih. Pot ga je kasneje zanesla na Dunaj, kjer je sprva študiral pravo, nato slavistiko in romanistiko (1906/1907), po odsluženem enoletnem vojaškem roku je odpotoval v Krakov in na Jagelonski univerzi poslušal zlasti polonistična predavanja (1908/1909), v Rimu je študiral italijanistiko in umetnostno zgodovino (1909/1910) ter se nato vrnil na Dunaj, kjer je spomladi 1912 doktoriral iz umetnostne zgodovine in klasične arheologije.

Aktivna študijska pot je Moleta izoblikovala ne samo v umetnostnega zgodovinarja, temveč tudi v razgledanega humanista in poliglota renesančnega kova, ki je po koncu prve svetovne vojne in vrnitvi iz sibirskega ujetništva leta

1920 začel kariero univerzitetnega profesorja, sprva kot docent za antično in bizantinsko umetnost na novoustanovljeni Univerzi v Ljubljani. Na povabilo poljskega profesorja Kazimierza Nitscha je leta 1925 odšel v Krakov, kjer je bil leto kasneje na Jagelonski univerzi imenovan za rednega profesorja zgodovine slovanskih narodov s posebnim ozirom na zgodovino umetnosti južnih Slovanov. Z izjemo obdobja med drugo svetovno vojno, ki ga je z družino preživel v Ljubljani, je Molè vse do upokojitve leta 1964 deloval na Poljskem, s katero ga je vezala ne samo poklicna, temveč tudi zasebna pot. Med študijem v Krakovu je namreč spoznal svojo bodočo ženo, s katero se je poročil med prvo svetovno vojno, a po zastopniku: »Dne 23. aprila leta 1917 sem dobil brzojavko z dne 11. aprila iz Krakova. Iz te brzojavke, ki je romala do mene dvanajst dni, sem zvedel, da sem že dvanajst dni poročen, in da se je moja poroka po zastopstvu izvršila v Krakovu.«¹

V mladosti, študijskih letih in v času vojnega ujetništva je Molè pisal pesmi, ki so izšle v dveh pesniških zbirkah: *Ko so cvele rože* (1910) in *Tristia ex Siberia* (1920). Poezija je naletela na precej slabe kritike, kar je Moleta odvrnilo od nadaljnega literarnega ustvarjanja in ga v večji meri preusmerilo k delu umetnostnega zgodovinarja. Kljub temu je s književnostjo ostal v tesnem stiku, prevajal je poljske avtorje, pisal ali prevajal članke o poljski književnosti in med drugim z bratom Rudolfom Moletom, tudi prevajalcem iz poljščine, v korespondenci redno razpravljaj o (poljski) književnosti. Njegovo literarno in kulturno posredništvo je delovalo tudi v drugo smer – Poljake je seznanjal s slovensko kulturo in z dosežki slovenske književnosti, njegova žena Ella Molè pa je prevedla izbor Cankarjevih novel, ki jim je Molè dodal predgovor.

Moletovo bogato življenjsko delo iz različnih zornih kotov osvetljuje pričujoča monografija, naslovljena *Vojeslav Molè: umetnostni zgodovinar, pesnik in kulturni posrednik*. Izhodiščno točko za pripravo monografije je predstavljal Posvet o Vojeslavu Moletu, ki ga je Slovenska matica v sodelovanju z Veleposlaništvom Republike Poljske v Ljubljani pripravila 5. oktobra 2022. Večina sodelujočih na posvetu je svoje povzetke razširila v znanstvene prispevke; ti skupaj z dodanim prispevkom poljske avtorice in nagovori predstavljajo celoto monografije, ki jo izdajamo ob petdeseti obletnici Moletove smrti.

Uvodni prispevek Toneta Smoleja *Študijska leta Vojeslava Moleta* na podlagi pregleda gradiva, dostopnega v Arhivu Univerze na Dunaju, v Arhivu Republike Slovenije in v Narodni in univerzitetni knjižnici osvetljuje Moletovo študijsko pot, ki ji je sledilo ujetništvo v Sibiriji med prvo svetovno vojno,

1 Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970, str. 216.

čemur se posveča Petra Svoljšak v članku *Slovenski vojni ujetniki v Sibiriji in Vojeslav Molè*.

Drugi razdelek monografije se osredotoča na Moleta v vlogi umetnostnega zgodovinarja, pesnika in kulturnega posrednika. Małgorzata Smorağ-Różycka z Jagelonske univerze v Krakovu, ki po Moletovi učenki in pobudnici ustanovitve prve poljske Katedre za zgodovino bizantinske umetnosti (leta 1989) v okviru Oddelka za umetnostno zgodovino Anni Różycki-Bryzek na Jagelonski univerzi nadaljuje dejavnost na področju bizantinologije, je pripravila članek *Vojeslav Molè – začetnik univerzitetne zgodovine bizantinske umetnosti na Poljskem*. Članek Alena Albina Širce *Poezija Vojeslava Moleta* analizira pesniško dejavnost v luči morebitne revizije Moletove poezije znotraj kanona slovenske literarne moderne. Matej Hriberšek v prispevku *Odmevi Sapfine lirike v Moletovem opusu: Sapfiška kitica v poeziji Vojeslava Moleta* obravnava Moletovo poezijo z vidika vpliva antičnega pesništva in antičnih vsebin na njegovo pesniško ustvarjalnost, pri čemer se osredotoča na antični metrični sistem sapfiške kitice. Zadnji prispevek tega sklopa, *Vojeslav Molè, posrednik poljske književnosti – iz arhiva Jagelonske univerze* Lidije Rezoničnik, pa se na podlagi pregleda Moletove zapuščine, zlasti pisemske korespondence, ki je dostopna v arhivu Jagelonske univerze, posveča njegovemu literarnemu posredništvu – v vlogi prevajalca literarnih del, pisca in prevajalca člankov o poljski književnosti, vira informacij za druge slovenske prevajalce in veznega člana med poljsko in slovensko kulturo.

Zadnji sklop se osredotoča na pregled kulturne dediščine, povezane z Moletom, ki je dostopna v slovenskih oziroma poljskih arhivih. Članka *Zapuščina Vojeslava Moleta v Arhivu Republike Slovenije* Bojana Cvelfarja in *Zapuščina Vojeslava Moleta v poljskih arhivih* Lidije Rezoničnik prinašata opis na eni strani relativno novo pridobljenega gradiva – Arhiv Republike Slovenije je Moletovo zapuščino, ki sta jo hranila hči Jadwiga Molè Bajer in njen mož Andrew S. Bajer, prejel in v svoje fonde uvrstil leta 2017 –, na drugi strani pa slovenskim raziskovalcem oddaljenega gradiva, hranjenega v poljskih arhivih. Obe zapuščini zaenkrat še nista dostopni v digitalni obliki.

Monografijo dopolnjuje govor člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti Milčka Komelja ob slovesni otvoritvi spominske plošče na hiši za ljubljanskem Bežigradom, kjer je Molè z družino živel v času druge svetovne vojne in je danes – naj bo to naključje ali ne – sedež Veleposlaništva Republike Poljske v Ljubljani, besede predsednika Slovenske matice Aleša Gabriča ob odprtju simpozija o Vojeslavu Moletu in misli Krzysztofa Olendzkega, vele-

poslanika Republike Poljske v Ljubljani, ki spodbuja k nadaljnemu kulturnemu sodelovanju med narodoma. Knjigo dopolnjuje fotografsko gradivo, ki v vizualni obliki osvetljuje obravnavane točke Moletovega življenja.

Za dragoceno podporo pri izdaji monografije, ki je izšla v sozaložništvu Slovenske matice, Znanstvene založbe Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Arhiva Republike Slovenije, se iskreno zahvaljujemo Javni agenciji za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, Mestni občini Ljubljana in Veleposlaništvu Republike Poljske v Ljubljani, za fotografsko gradivo pa Arhivu Jagelonske univerze in Arhivu Republike Slovenije.

MED ŠTUDIJEM IN VOJNO

Tone Smolej

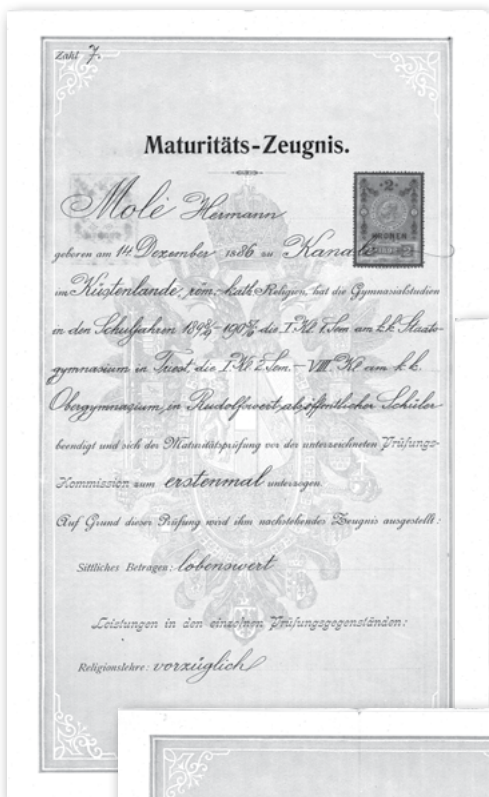
ŠTUDIJSKA LETA VOJESLAVA MOLETA

Jeseni leta 1906 se je Vojeslav Molè vpisal na dunajsko filozofsko fakulteto, kjer je pri Vatroslavu Jagiću študiral slavistiko, pri Friedrichu Jodlu nemško klasično filozofijo, pri Maxu Dietzu pa nemško in italijansko opero. V drugem semestru se je bolj usmeril v romanistiko, ki jo je tedaj predaval sloviti Wilhelm Meyer-Lübke. V svojih spominih, ki jih je pisal več kot šest desetletij pozneje, se je čudil, da že tedaj ni vpisal umetnostne zgodovine, saj je veliko zahajal v Kunsthistorisches Museum:

»[Š]e se spominjam iz tistega časa, kako globok vtis so napravile name slike P. Brueghela Starejšega in P. P. Rubensa. Medtem ko je bil Brueghel omejen na slike manjšega formata in posvetno tematiko, so kolosalne oltarne slike Rubensove močno učinkovale s svojim koloritom. Najbližja pa mi je bila že tedaj italijanska umetnost, zlasti beneško slikarstvo, francosko in špansko slikarstvo, posebno portreti španskih princes, ter Rembrandt, ki se mi je zdel kakor čarovnik.«¹

1 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 35–36.

Maturitetno spričevalo, izdano 26. junija 1906, ki je Moletu omogočalo vpis na univerzo. (SI AS 2161/1/1/1)

Dunajsko pomlad tega semestra je takole opisal: »Meni se sedaj zelo dopade na Dunaju, ko že vse zeleni in vrši in šumi. V nedeljo sem bil v Pratru in gledal vozove, konje, Dunajčanke – in nič se mi ni hotelo nazaj na naše zelene griče.«²

Naslednje leto je preživel kot enoletni vojaški prostovoljec, nato pa se je jeseni 1908 vpisal na Jagelonsko univerzo v Krakovu. Medtem ko v spominih omenja, da mu je megleno in hladno mesto sprva zadalo dvom, ali se je pravilno odločil, je v njegovem (doslej neznanem) krakovskem dnevniku kmalu posijalo sonce:

»Ko je zasijalo solnce skozi jesenske megle in jih pregnalo, se je moje mnenje o Krakovem takoj spremenilo. Ko sem gledal vse te srednjeveške stavbe, bleščeče v solčnem svitu in zročče na sedanje cestno vrvenje, kot so zrle pred stoletji na druge ljudi in njih stremljenja, se mi je vzbudilo v srcu spoštovanje. Spomnil sem se Sienkiewiczzeve trilogije in njegovih *Križarjev*. Pač velik duh, naj se že strinjam z njegovimi idejami ali ne! Med temi zidovi se je toliko časa odločevala usoda Poljske! Po teh ulicah in trgih so razvijali svojo prelest poljski kralji. Šumela je svila, rožljale so pozlačene nožnice, tu so se klanjali slovanskemu kralju tuji vazali. Celo pruski knezi so prihajali in pokleknili pred veličanstvom.«³

Velik vtis je nanj napravila tudi Marijanska cerkev:

»Ti vitki gotski stebri in strop, okrašeni z Matejkovimi ornamentami in arabeskami, to velikansko delo umetnika Stwosza, je nekaj kolosalnega. In v teh zidovih stoglava množica, ki moli pobožno in verno, kot še nisem videl moliti nikjer drugje,⁴ je takšna, da si jo morem misliti le v taki cerkvi; skozi visoka gotska okna lije skozi slikarije solnce ter se lomi na blestečem zlatu in opravi sivolasega duhovnika pred oltarjem.«⁵

V njegovi korespondenci tedanjega časa je kmalu čutiti navdušenje nad univerzitetnim središčem, ki ima poleg petih gimnazij in štirih realk še tri ženske gimnazije ter celo žensko visoko šolo.⁶ Navdušujejo ga tudi poljski študentje, ki so »veliko boljše narave in pridnejši od slovenskih, a tako malo realni! Sama gostoljubnost jih je, a tako neskončno so idealni!«⁷

2 NUK Rz Ms 1431. V. Molè: Pismo Janku Šlebingerju, 23. 4. 1907.

3 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 11. 10. 1908.

4 Takšno misel dva dni pozneje v dnevniku še razširi: »Nikjer še nisem videl moliti ljudij tako pobožno kot tu. Naš kmet je sicer tudi vdan Bogu, a tukaj je vsa molitev nekaj drugega. Že sam izraz obličij ti priča o globokosti notranjega čuvstva pri molitvi. Naš kmet je realnejši, on ve dobro, kakšen je Bog, kdaj mu pomore, kako si ga napravi naklonjenega, a one tajne mistike, one globoke, z umom nedosežne vere ne pozna.« SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 13. 10. 1908.

5 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 13. 10. 1908.

6 NUK Rz Ms 1431. V. Molè: Pismo J. Šlebingerju, 21. 10. 1908.

7 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 13. 10. 1908.

Molè je na Jagelonski univerzi želel nadaljevati s študijem romanistike, ki pa je bila tu slabo zastopana. Po premisleku se je preusmeril v polonistiko. Dne 19. oktobra 1908 je bil na prvem predavanju prof. Jana Łośa o poljski morfologiji: »Pisati mi seveda ni mogoče, ker ne obvladam tako zelo jezika, a razumel sem popolnoma vse.«⁸ Z zanimanjem je poslušal tudi predavanja o zgodovini poljskega slovstva grofa Stanisława Tarnowskega, nekdanjega rektorja in državnega poslanca. V zvezi z njim Molè omenja anekdoto, ki mu jo je pozneje zaupal Jagić. Na neki obletnici sta on in Karl Krumbacher kot predstavnika avstrijske oziroma bavarske akademije opazovala Tarnowskega, ki se je vsakemu delegatu drugače poklonil: »[Č]im višji je bil delegat in institucija, ki jo je zastopal, tem globlji je bil njegov lastni poklon, in narobe, čim nižja je bila stopnja delegata, tem slabša je bila njegova zahvala, mestoma jo je bilo sploh težko opaziti.«⁹ V zimskem semestru je Molè vpisal Zgodovino poljske književnosti od 15. do 20. stoletja (*Historya literatury polskiej od XV. do XX. wieku*). Konservativni profesor je bil blesteč govornik, a celo renesančnemu geniju poljskega pesništva Janu Kochanowskemu, tudi sijajnemu prevajalcu Davidovih *Psalmov*, ni mogel odpustiti, »da je v svojih *Trenih* izrazil nekaj, kar je zvenelo kakor dvom v pravičnost božjo«.¹⁰ Molè je bolj cenil Stanisława Windakiewicza, pri katerem je vpisal psevdoklasično liriko ter poljsko književnost 16. stoletja, nato pa še mlajše poljske romantike in Mickiewicza: »Bil je izboren poznavalec svoje stroke; odkrito je izražal svoje poglede, ne oziraje se na levo in ne na desno, človek s širokim razgledom in živim smislom za humor ter brez nepotrebnega patosa.«¹¹

V zimskem semestru 1908/09 je pri prof. Maryanu Sokołowskem vpisal Zgodovino umetnosti 16. in 17. stoletja (*Historya sztuki XVI. i XVII. w.*). V naslednjem semestru je poslušal še zgodovino italijanske umetnosti v obdobju baroka (*Historya sztuki włoskiej w epoce baroku*), kar mu je popolnoma nadomestilo študij italijanistike:

»Sokołowski, postaven, visok in eleganten starejši gospod z lepo, dolgo belo brado in neločljivim monoklom, mož širokega evropskega obzorja, je prvi postavil poljsko umetnostno zgodovino na moderno svetovno raven v stvarnem in metodičnem pogledu; v enaki meri je osvetlil njeno problematiko starejših časov kakor tudi novejših dob ter jo povezal s problematiko srednje in zahodne Evrope. [...] Njegova predavanja o italijanski renesansi so bila vedno zanimiva in

8 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 19. 10. 1908.

9 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 55.

10 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 55.

11 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 56.

sem jih z veseljem obiskoval. Obenem pa sem uvidel, da so najboljša izpopolnitev tega, ki bi mi mogla nuditi predavanja o italijanski literaturi te dobe, še celo več, da brez njih pravzaprav ne bi mogel dobro razumeti npr. dobe in stvariteljstva pesništva florentinskega quattrocenta.«¹²

Med preostalimi profesorji velja omeniti Maryana Zdziechowskega, pri katerem je Molè vpisal predmet Francoski filozofski tokovi v 19. stoletju (Kierunki umysłowe Francyi w XIX. wieku).¹³ Čeprav ena najmarkantnejših oseb na univerzi, ni mogel postati avstrijski profesor, ker je bil ruski državljani: »V svojem življenju menda nisem srečal drugega človeka tako širokih obzorij in tako visoke kulture. V njegovem lepem obrazu grškega filozofa iz IV. ali V. stoletja n. e. je bilo nekaj takšnega, kar je moralo vsakogar fascinirati; četudi se človek ni strinjal z njegovimi pogledi, so njegove besede vedno vzbujale spoštovanje in silile k razmišljanju.«¹⁴ Zdziechowski je bil izrazit konzervavec in globoko veren kristjan, obenem pa prvovrsten poznavalec ruskega duhovnega in verskega življenja ter prepričan pripadnik pravoslavno-katoliške unije. Potoval je tudi na Hrvaško in obiskal Krk, staro središče glagolskega bogoslužja, kjer je tedaj škofoval Anton Mahnič. Škofa je v pogovorih označil za svojevrstnega človeka, ki se je rodil šeststo let prepozno. Mahnič naj bi bil šokiran, ker se na Jagelonski univerzi poučuje vsakršna filozofija in ne le sholastična Tomaža Akvinskega.¹⁵

Pristne stike je navezal s Feliksom Konecznim, kustosom Jagelonske biblioteke, ki je Moletu sporočil, da v Krakov prihaja še en Slovenec – duhovnik Leopold Lenard.¹⁶ Medtem ko so Lenarda na Poljsko poslali katoliški krogi, ki jim je bila ta dežela protiutež Češki, je Molè zatrdil, da prihaja po lastni volji, in s tem vzbudil gostiteljevo zadovoljstvo.¹⁷ Koneczny je bil urednik

12 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 65.

13 Zdziechowskega je šest let pozneje zelo cenil še neki študent – Ivo Andrić, ki je malo pred smrtjo izjavil, da se je v Bosni rodil, na Poljskem pa je duhovno spregledal (*Martens, V požaru svetov*, str. 60).

14 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 58–59.

15 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 64.

16 Lenard je leta 1908 na teološki fakulteti v Innsbrucku promoviral s tezo *Auferstehungsbericht und die Einwürfe der Gegner* (Poročilo o vstajenju in ugovori nasprotnikov), dve leti pozneje pa je v Krakovu – verjetno kot prvi Slovenec – postal še doktor filozofije na podlagi disertacije *Vzajemnost slovanska v literaturi slovenski* (NUK Rz Ms 1880). Po koncu prve svetovne vojne je Lenard, nekdanji vodilni klerikalni literarni kritik, izstopil iz duhovniškega stanu in se preselil v Beograd, kjer se je tudi poročil. Konec tridesetih let se je celo zblížal s prokomunistično opozicijo, med drugo svetovno vojno ga je preganjal gestapo, po njej pa je kratek čas deloval na ministrstvu za informacije, ki ga je vodil Sava Kosanović (*Gantar Godina, Dr. Leopold Lenard*, str. 395–400).

17 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 57.

vplivne revije *Świat Słowiański*, katere naloga je bila podajati poljski javnosti »pravo objektivno podobo tega, kar se dogaja v slovanskem svetu, v njegovem materialnem in duhovnem življenju«. ¹⁸ Urednik je Moleta povabil, naj napiše članek o slovenskem slovstvu. Leta 1909 je v petem letniku revije slovenski študent na desetih straneh objavil članek *O literaturze słowieńskiej* (O slovenski literaturi), v katerem uvodoma opisuje zgodovino, ki je bila »smutna in niewesoła«. ¹⁹ Nadalje navaja kronanje karantanskih vojvod, turške upade in kmečke upore. Natančno predstavi slovenski protestantizem in poudarja, da Primož Trubar ni bil literat, a je dal svojemu narodu evangelij, pri tem pa je instinktivno uporabljal dolensko narečje, iz katerega se je razvil literarni jezik. Katoliška reakcija je uničila protestantske knjige in za dve stoletji zavrla razvoj slovenske književnosti. ²⁰ Valentin Vodnik je bil prvi pesnik, ki se je osvobodil psevdoklasicizma, saj je ustvarjal v narodnem duhu. Ker se slovenščine še ni učilo v šolah, je bilo treba genija, da bi v tem jeziku ustvaril nesmrtno poezijo, zato ima France Prešeren takšen pomen kot pri Poljaki Mickiewicz ali Rusih Puškin. Poleg romanc in balad je bil Prešeren mojster soneta, pri čemer se je vzoroval pri Petrarci. A šele mlajša generacija se je zavedala njegovega pomena. Pri tem je pomembno vlogo igral zlasti Josip Stritar, ki je bil izrazito pod vplivom zahodnoevropskih tokov, zlasti Schopenhauerjevega pesimizma. Po Moletovem mnenju je Stritar predvsem pomemben kot prvi slovenski kritik in esteta. ²¹ Romanopisec Josip Jurčič je ustvarjal pod vplivom Scotta, Simon Jenko pa je slovenski Heine. Pomembna pesnika sta še Simon Gregorčič, ki ga je Mahnič obtožil brezboštva, in Anton Aškerc, ki občasno postaja nepoetični agitator svobodne misli. ²² Natančno so opisani tudi pesniki moderne, zlasti Josip Murn, ki bi ga lahko imenovali za slovenskega pesnika kmetstva. Lirika moderne je dosegla vrh z Otonom Župančičem, ki je ustvarjal pod vplivom francoskega simbolizma, njegova zadnja poezija pa spominja na Walta Whitmana. Ivan Cankar, ki da je na Poljskem še neznan, je najpomembnejši slovenski prozaist. ²³ Molè svoj pregled zaključí s katoliškimi pisci, med katerimi je najbolj nadarjen Fran Saleški Finžgar, ki ustvarja pod vplivom Sienkiewicza. Molè se je pozneje

18 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 57.

19 Molè, *O literaturze słowieńskiej*, str. 381.

20 Molè, *O literaturze słowieńskiej*, str. 383.

21 Molè, *O literaturze słowieńskiej*, str. 386.

22 Molè, *O literaturze słowieńskiej*, str. 389.

23 Zanimivo, da bo prav Moletova poznejša soproga prevedla v poljščino izbor Cankarjevih novel ter *Hlapca Jerneja in njegovo pravico* (Śalamun-Biedrzycka, Cankarjev Hlapec Jernej, str. 44–48).

spominjal, da je članek uredniku in bralcem ugajal, grajan pa je bil v domovini.²⁴ Za Frana Ilešiča je bil problematičen naslednji stavek: »Natomiast świetnie reprezentowana jest w poezyi ludowej liryka, która wykazuje najlepiej różnicę charakteru duchowego Słowiańców a Serbo-Chorwatów, którzy doszli w epice do kulminacyjnego punktu.«²⁵ Ilešič je Moletu očital, da ustanavlja na ta način z naše strani jugoslovanski dualizem, ki so ga nekdanj podpirali z jezikom in zgodovino: »Toda dokaz s poezijo ne more biti močnejši, nego je bil dokaz z jezikom. Meje ni niti v jeziku niti v poeziji, stroge meje namreč; vse polno je povsod prehodov in nians.«²⁶

Konecny ga je priporočil tudi Adamu Grzymała-Siedleckemu, tajniku krakovskega Mestnega teatra, ki je Moleta prosil, naj mu preskrbi najboljše in najbolj karakteristične slovenske drame, ki bi jih želel z njegovo pomočjo prevesti in napisati o njih študijo oziroma jih tudi, če bo mogoče, uprizoriti. Molè je nemudoma pisal bratu, naj mu pošlje Cankarjeve dramatične spise, Župančičevo *Noč na verne duše* in Medvedovo *Za pravdo in srce*: »Drugo pri nas itak nima nobene vrednosti. Kvečjemu Detelov *Učenjak*. Ali naj ponudim estetično naobraženemu tujcu Govekarjeve, Finžgarjeve in Robidove 'drame'? Saj bi me moralo biti sram, da sem Slovenec.«²⁷ Siedlecki je Moletu posodil dela Stanisława Wyspiańskiego. Najprej je bral njegovo *Kletev (Klątwa)*, ki ga je prevzela, kot zlepa ne kako umetniško delo: »Popolnoma se je posrečilo Wyspiańskemu presaditi grško dramo na moderna tla.«²⁸ Pozneje ga je očarala tudi drama *Novembrska noč (Noc Listopadowa)*, ki so jo v Krakovu z velikim uspehom uprizorili novembra 1908:

»Čitam ga, poglabljam se v njegove misli in čedalje bolj se divim njegovim titanskim umotvorom. Kot Michelangelo se mi zdi njegov genij, iz ničesar je ustvaril večna dela. A ne samo kot poet. Videl sem njegova slikana okna v frančiškanski cerkvi. Njegov Bog, ustvarjajoč zemljo, je nadzemski. Zrl sem na to delo in zdelo se mi je, da me oveva dih neskončnosti. Metal je nad svet silna, titanska, iz časa v večnost hrepeneča dela, a hkrati je znal upodabljati mistična navdajenja duše, topeče v božanski ljubezni.«²⁹

Prvotno je nameraval o tem vsestranskem umetniku napisati študijo, nato pa je raje prevedel esej Tadeusza Stanisława Grabowskega, ki je zapisal,

24 Mole, *Iz knjige spominov*, str. 67.

25 Molè, O literaturze słowieńskiej, str. 383.

26 Ilešič, O literaturze słowieńskiej, str. 574.

27 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 24. 10. 1908.

28 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 25. 10. 1908.

29 NUK Rz Ms 1431. V. Molè: Pismo J. Šlebingerju, 22. 11. 1908.

da je Wyspiański vzljubil zlasti dve dobi v zgodovini neodvisne Poljske: njeno mračno zarjo in njen krvavi zaton.³⁰ Poleg literature Mlade Poljske je Molè tedaj veliko bral poljsko romantiko, zlasti Juliusza Słowackega, čigar stoto obletnico rojstva so obhajali leta 1909. Ob obletnici je napisal članek, za *Ljubljanski zvon* pa je prevedel njegovo delo *V Švici*, »najdelikatnejši avtorjev ljubezenski umotvor; tak je, kakor da bi bil spleten iz rahlih romantičnih vizij, zlatih tancic in otožnega hrepenenja«. ³¹ Grabowski³² je nato še istega leta v reviji *Świat Słowiański* objavil obsežno analizo njegovega prevoda. Molè je bil v prijateljskih stikih tudi s Tadeuszem Lehr-Splawińskim, poznejšim rektorjem, ki ga je leta 1939 skupaj z drugimi slovenskimi akademiki reševal iz koncentracijskega taborišča.

Proti koncu novembra Molè Šlebingerju priznava, da ga bolj kot Łośevi praarijoevropski glasovi zanima predavanje o Rafaelu in baroku.³³ Kriza, povezana z jezikovnim študijem, je očitna tudi v dnevniku: »Kaj me briga vsa ta neumna filologija s svojim dlakocepljenjem in s svojimi debli in koreninami?«³⁴ Hkrati pa razmišlja tudi o svoji poklicni prihodnosti: »Zgodovina umetnosti je res zanimiva, literarna zgodovina sama na sebi krasna reč, a to oboje – ni skupina za skušnjo. Ta kruh, prokleti kruh!«³⁵ Sicer pa, kot je razvidno iz njegovega krakovskega dnevnika, ga je tudi literarna zgodovina manj zanimala. Ko je Tarnowski predaval o ljubezni Kochanowskega, se je zagledal v »lepo malo Židinjo« in tudi ona se mu je zazrla v oči.³⁶ Ker se dnevnik z novembrom konča, ne vemo, zakaj je Molè po dveh semestrih zapustil Krakov in odšel v Rim študirat umetnostno zgodovino.

V večnem mestu, kjer si je zlasti ogledoval spomenike, muzeje, galerije in javne ter zasebne zbirke, je nastalo pod vtisom umetnin tudi nekaj pesmi, ki jih je objavil v zbirki *Ko so cvele rože*. Tizianova alegorija *Amor sacro e amor profano*, ki jo je videl v Gallerii Borghese, je navdahnila sonet »Ticijan: Nebeška in zemlja ljubezen«, Rafaelova freska na oboku Stanze della Segnatura pa pesem »Rafael: Apolon in Marsija«. V Rimu se je seznanil tudi z Mihovilom

30 Grabowski, Krakovsko gledališče, str. 554.

31 Molè, Iz knjige spominov, str. 67.

32 Ker tedaj v Krakovu ni bilo ustreznih strokovnjakov, je moral Grabowski, ki je del študija preživel v Zagrebu, svojo disertacijo o poeziji Silvija Strahimirja Kranjčevića leta 1911 zagovarjati na dunajski univerzi. Po diplomatski karieri je po drugi svetovni vojni postal profesor novejših slovanskih književnosti.

33 NUK Rz Ms 1431. V. Molè: Pismo J. Šlebingerju, 22. 11. 1908.

34 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 23. 11. 1908.

35 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 23. 11. 1908.

36 SI AS 2161/3/3. Dnevnik, 24. 11. 1908.

Abramićem, štipendistom Avstrijskega inštituta (Istituto Storico Austriaco), ki ga je opozoril, da prof. Max Dvořák, član ožjega vodstva centralne komisije za varstvo spomenikov, išče južnoslovanske študente, ki bi jih sistematično izobrazil in nato namestil v južnoslovanskih deželah, saj se je avstrijsko spomeniško varstvo reorganiziralo in širilo. Na Abramićevo priporočilo je Dvořák povabil Moleta na Dunaj.³⁷

Kmalu je Molè spoznal, da sta na Dunaju dva profesorja z zelo različnimi stališči, poleg Dvořáka še Josef Strzygowski, ki je tedaj predaval o nastanku krščanske umetnosti in navajal neznane kraje: »Nova so bila še krajevna imena, da sem bil že geografsko zgubljen in sem potem iskal po raznih enciklopedijah, kje so ti kraji: Korossan, Tur-Abdin, Bin Bir-Kilissé itd. Vmes se je neprenehoma ponavljalo ime M'satta, da ne govorim še posebej o Damasku, Baalbeku, Palmiri, Kusejr-Amra itd. V začetku mi je to bilo vse skupaj 'španska vas', postalo pa je zanimivo, ko sem se začel bliže orientirati.«³⁸ Molè je sicer seminarje Strzygowskega primerjal s sodobnimi konferencami mednarodne politike in diplomacije, na katerih je vse polno spornih problemov. Za njihovo končno reševanje se zahteva nadčloveška modrost, ki pa je vsi diplomati ne premorejo.³⁹ Poglejmo si opis seminarja o ikonografski metodi, na katerem je Strzygowski obravnaval ikonografijo Poklona sv. Treh kraljev:

»Za prvi referat je bil določen poljski jezuit p. Feliś [...]. Bili smo vsi prepričani in smo tudi pričakovali, da bo kot najboljši specialist izpolnil svojo nalogo. Ko je predstavil svoj elaborat, tekste in vire adoracije Treh kraljev, smo mislili, da je vse v redu. Ko pa je prof. Strzygowski začel diskusijo, se je oglasil k besedi neki dr. Anger, o katerem nismo nič vedeli, ki pa je že imel za sabo doktorat iz protestantske teologije pri Harnacku, in je zmasakriral Felisiov referat kot nekritičen, saj se naslanja edinole na enostranska izbrana in interpretirana mesta kritičnih tekstov. Marsikdo se je pri tem namuznil, češ kako je protestant, sin protestanskega škofa iz Sedmograškega [...] 'posekal' jezuita. O. Feliś, ki je bil prava dobričina, pa tudi ni bil nič hud.«⁴⁰

Karl Feliś je sicer dve leti pozneje doktoriral s tezo o križu na svetovni krogli, starokrščanskem znamenju zmage. Strzygowski pa je imel v naslednjih semestrih še seminarje iz umetnosti krščanskega Egipta, islama in budizma. Na predavanjih je Strzygowski obravnaval azijsko in evropsko umetnost v času Karolingov in renesanso zahoda in Orienta. V svojih spominih je Molè posvetil

37 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 78.

38 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 89.

39 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 90–91.

40 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 89–90.

kar nekaj strani kritiki Strzygowskega, ki da je na predavanjih rad poudarjal, da Rim v cesarski dobi ni bil več stvariteljsko središče; za nadaljnji razvoj je bilo važnejše tisto, kar je takrat ustvarjal Orient, ki je bil v veliki meri helenističen. Nadalje je Strzygowski razvijal tezo, da je treba genezo zgodnjekrščanske in sploh srednjeveške umetnosti iskati v umetnosti vzhodnega zaledja in ne v umetnosti velikih mest:

»Če se je namreč v svojih prvih delih boril proti pretiranemu pomenu Rima za nastanek starokrščanske in bizantinske umetnosti, proti rimo-centrizmu, je postajala njegova nadaljnja borba antigrška in antihelenistična ter se je končno spremenila v antihumanizem, v novo koncepcijo razvoja človeške umetnosti in kulture, ki podira vse staro, vse, kar naslanja svojo razlago evropske kulture na temelje, zgrajene v grški in rimski antiki.«⁴¹

Veliko lepih vrstic je Molè v spomilih naklonil Dvořáku, zaradi katerega se je sploh vrnil na Dunaj. Profesor je tedaj predaval italijansko slikarstvo in kiparstvo v času renesanse ter začetke nizozemskega slikarstva:

»[N]jegovo lastno obzorje je bilo predvsem zahodnoevropsko, njegova načelna problematika pa kvalitetna; njegovo izhodišče sama umetnost in umetnostna kvaliteta in – v fazi, ko sem ga spoznal – *stilni* razvoj in njegov smisel v zgodovini. Svoja vprašanja je stavljaj drugače kot Strzygowski, ne *kje* in *odkod*, ampak *kaj* in *kako*. Pri njem je govorila in pričala sama umetnina, medtem ko so pri njegovem antagonistu govorile hipoteze, povezane z geografskokulturnimi in etnografskimi kriteriji. Odtod tudi velike razlike med njima, kadar sta oba govorila o podobni ali naravnosti isti dobi in njeni umetnosti, kakor prav v odnosu do nastanka, geneze in zgodovine starokrščanske umetnosti, in hkrati vse srednjeveške in poznejše umetnosti v Evropi.«⁴²

Sicer je Molè vzdušje v Dvořákovem seminarju primerjal z ozračjem, ki veje iz Rafaelove Platonske akademije, kjer je vse umirjeno, dostojanstveno in sončno jasno.

Tri semestre je Molè vpisoval tudi umetnostnozgodovinske vaje, ki jih je vodil Julius von Schlosser. V spomilih ga je takole označil: »[N]enavadno izobražen, poznavalec renesančne plastike, zlasti tudi rezbarij slonokoščenih in glasbenih instrumentov, muzikaličen, pesniški talent.«⁴³ Schlosser je tedaj s študenti tekstnokritično obravnaval Vasarijeve življenjepise, nato pa so imeli še vaje iz razlag umetnin.

41 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 92.

42 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 95.

43 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 96.

Strzygowski je nekoliko pozneje prosil Moleta, da bi za srbsko akademijo obdelal miniature srbskega rokopisa iz 17. stoletja, ki je obsegal *Krščansko topografijo* Kozme Indikoplevsta in *Šestdnev* bolgarskega eksarha Joana. Še prej pa se je posvetil študiju grškega izvirnika, ki je v teku stoletij postal najpopularnejša kozmografija bizantinskega sveta. Molè, ki je ugotovil, da so miniature, čeprav naivne, pomembne za zgodovino kozmografskih predstav, je iz te teme tudi doktoriral. Strzygowski je v svoji oceni disertacijo pohvalil in doktorandu priporočil nadaljevanje raziskave:

»Opremljen z dobrim poznavanjem slovanskih jezikov se je [Molè] lotil naloge z vsega priznanja vredno vnemo. Na osnovi disertacije moremo domnevati, da bo Mole lahko ob nadaljnjem proučevanju materiala in poglobljanju v probleme ponudil povsem zadovoljivo rešitev. Ta nastaja že zdaj jasno in sistematično, manjka predvsem pisno zajetje lokalnih razlik v starokrščanski umetnosti in ponoven poskus, da bi v tej zvezi zasledoval odcepitev slovanske redakcije od grško-vzhodne. Zaželeno bi bilo, če bi Mole za to lahko delal v ruskih knjižnicah.«⁴⁴

Po rigorozih pri Strzygowskem, Dvořáku in Emilu Reischu, arheologu, ki je predaval tudi o antičnih spomenikih na avstro-ogrskih tleh, je bil Molè 23. julija 1912 promoviran,⁴⁵ nato pa je stopil na pot uspešne akademske kariere, ki ga je vodila od provizoričnega praktikanta na konservatorskem uradu za Dalmacijo v Splitu do docenta v Ljubljani in profesorja na Jagelonski univerzi v Krakovu.

Viri in literatura

Arhivski viri

AUW – Archiv der Universität Wien. Hermann Mole. Rigorosenakt. Rigorosenprotokoll. PN 3496.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica. Rz Ms 1431, Rokopisni oddelek. Zapuščina Janka Šlebingerja.

SI – Arhiv Republike Slovenije. AS 2161/3/3, osebni fond, Vojeslav Molè, Moletov dnevnik, 1908.

44 AUW. Rigorosenakt Hermann Mole. PN 3496.

45 AUW. Rigorosenprotokoll Hermann Mole. PN 3496.

Periodični tisk

- Gantar Godina, Irena. Dr. Leopold Lenard. *Zgodovinski časopis*, 46, 1992, št. 3, str. 395–400.
- Grabowski, Tadeusz Stanisław. Krakovsko gledališče. *Ljubljanski zvon*, 29, 1909, št. 6, str. 334–338; št. 7, str. 478–485; št. 9, str. 551–555; št. 10, str. 607–612; št. 11, str. 687–692; št. 12, str. 740–748.
- Grabowski, Tadeusz Stanisław. Słowacki wśród Słowiańców. Przekłady Vojesława Molego. *Świat Słowiański*, 5/II, 1909, str. 366–377.
- Ilešič, Fran. O literaturze słowieńskiej. *Ljubljanski zvon*, 29, 1909, str. 574–575.
- Molè, Vojeslav. O literaturze słowieńskiej. *Świat Słowiański*, 5/1, 1909, str. 381–391.

Literatura

- Martens, Michael. *V požaru svetov. Ivo Andrić, zgodba evropskega življenja*. Prevedla Seta Knop. Ljubljana: LUD Literatura, 2023.
- Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- Molè, Vojeslav. Ob stoletnici Julija Słowackega. *Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov 16*. Ljubljana: Slovenska matica, 1909, str. 111–132.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina. Cankarjev Hlapec Jernej in njegova pravica v poljščini. *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV. 19. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1995, str. 44–48.

Petra Svolfšak

SLOVENSKI VOJNI UJETNIKI V SIBIRIJI IN VOJESLAV MOLÈ*

»V neznanu grem, v temo in grenkobo.« je konec svoje mladosti in klic k mobilizaciji pospremil Vojeslav Molè v svojih spominih.¹ Neznanu, tema in grenkoba so bili spremljevalci časa, ki mu je Vojeslav Molè v svoji knjigi spominov namenil kar zajeten prostor in pripovedujejo zgodbo posameznika in več tisoč posameznikov, zgodbo, ki v sebi združuje tri vojne izkušnje avstro-ogrškega vojaka v prvi svetovni vojni, seveda s pomembnimi posebnostmi, ki jih je lahko pripovedoval le Vojeslav Molè.²

Vojna je različno vplivala na (slovenske) umetnike in ustvarjalce, vsakdo jo je občutil drugače in jim je prinesla zelo raznovrstne izkušnje in posledice. Kot je zapisal Milček Komelj, je prva svetovna vojna v slovensko likovno umetnost posegla s silo, saj je razdirala, uničevala (Komelj navaja primere iz Gorice), ubijala,

* Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0052 »Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti«, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

1 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 114.

2 Cerkovnik, *Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta*, str. 401–412.

pa tudi navdihovala.³ V vojni je umrl kipar Anton Štefci, ki je padel pri Gorici 15. maja 1916,⁴ padel je tudi akademski slikar Julij Fombacher. Slikar in pesnik Jože Cvelbar je med vojno risal prizore iz vojaškega življenja, njegov dnevnik pa naj bi nakazoval tudi njegove slikarske študijske načrte za prihodnost; padel je 16. julija 1916 na gori Monte Cucco na Tirolskem. Ranjena sta bila slikarja Ivan Čargo in Ante Trstenjak, ranjeni kipar Ivan Napotnik pa je po okrevanju v praški bolnici odlival proteze in rezljal kopita za ortopedske čevlje. Slikar Franc Košar se je iz Galicije vrnil kot invalid, doletela pa ga je še kraja vseh del, ki mu jih je neki Anglež odkupoval v Münchnu in jih želel odtujiti v Anglijo, pa je parnik zadela nemška torpedovka in ga potopila. Hinko Smrekar je svoje videnje vojne predstavil z izjemno karikaturo »Hinko Smrekar črnovojnik«,⁵ a je iz vojne izšel z večletno nespečnostjo, po mnenju Milčka Komelja pa bi se lahko iz tega razvilo tudi Smrekarjevo nagnjenje k »srhljivi fantastiki«.⁶ Nekateri umetniki so v vojni ustvarjali naprej, čeprav v težkih razmerah; tako je kipar Ivan Zajec ustvarjal celo v internaciji na Sardiniji. Rihard Jakopič naj bi po mnenju Antona Podbevška zaradi vojnih grozot iskal motive »posebno prijaznega značaja«,⁷ drugi pa so nekoliko zmanjšali umetniško dejavnost. Nekateri slovenski umetniki so bili vključeni v vojaško službo (Kriegspressequartier – Vojni tiskovni urad). V skupini vojnih slikarjev je bilo angažiranih približno 350 vojnih slikarjev, nabornikov in prostovoljcev, praviloma starejših in uglednih ter za vojno službo ne več primernih slikarjev, ki so svojo umetnost dali v službo domovine. Na dolgem spisku imen slikarjev v službi KPQ so tudi slovenski likovni ustvarjalci Ivan Vavpotič, Alojz (Luigi) Kasimir in kipar Friedrich (Friderik) Gornik.⁸ Kot je zapisal Komelj, je »prizadeto občuten likovni pečat« prva svetovna vojna pustila v delu Frana Tratnika, v »domačno občutenih razglednicah« pa je na vojno najplodoviteje reagiral Maksim Gaspari.⁹ Med vojno so seveda ustvarjali tudi drugi slovenski umetniki: Božidar Jakac, brata France in Tone Kralj, Avgust Černigoj, Ivan Čargo, slikarja France Zupan in Fran Sterle, slikar Karel Jirak, kipar Ivan Napotnik. Kipar Josip Urbanija je postavil spomenik

3 Komelj, *Prva svetovna vojna in slovenska likovna umetnost*, str. 75–86.

4 Datum njegove smrti je v referenčni literaturi (Slovenski biografski leksikon) navajan napačno (4. maj 1915), ko soška fronta še ni bila bojna črta med Kraljevino Italijo in Avstro-Ogrsko, po evidenci padlih slovenskih vojakov na portalu Sistory (<https://zv1.sistory.si/zrtev?id=10290-Stefic-Anton-1878-1916>) je datum smrti, zapisan v seznam izgub, 15. maj 1916.

5 Smrekar, *Hinko Smrekar – črnovojnik*.

6 Komelj, *Prva svetovna vojna in slovenska likovna umetnost*, str. 75.

7 Po: Komelj, *Prva svetovna vojna in slovenska likovna umetnost*, str. 76.

8 Svoljšak, *Umetnost med cenzuro in propagando med prvo svetovno vojno*, str. 288–289.

9 Komelj, *Prva svetovna vojna in slovenska likovna umetnost*, str. 77.

padlim v Sarajevu, arhitekt Ivan Vurnik je med vojno urejal vojaška pokopališča v Nišu in Leskovcu, kipar Lojze Dolinar pa je kot vojak v Judenburgu portretiral oficirje in ustvaril kip Kranjskega Janeza in generala Svetozarja Borojevića. Ena od vojnih izkušenj pa je bilo tudi vojno ujetništvo in to ni prizaneslo slikarjem Venu Pilonu, Avgustu Buciku in Francetu Pavlovcu kakor tudi ne umetnostnima zgodovinarjema Francetu Steletu in Vojeslavu Moletu.

V ruskem vojnem ujetništvu je bilo med prvo svetovno vojno okoli dva milijona avstro-ogrskih vojnih ujetnikov, večina jih je v ujetništvo padla med letoma 1914 in 1916.¹⁰ Samo septembra 1914 je bilo po bitkah pri Lvovu ujetih od 85.000 do 100.000 avstro-ogrskih vojakov, v decembru 1914 je bilo v ruskem vojnem ujetništvu že 182.543 avstro-ogrskih vojakov, po padcu trdnjave Przemysl 22. aprila 1915 je v ujetništvo padlo okoli 119.000 avstro-ogrskih vojakov, po t. i. črno-rumeni ofenzivi pri Lutsku med 26. avgustom in 13. oktobrom 1915 je bilo ujetih okoli 100.000 avstro-ogrskih vojakov, konec leta 1916 pa je bilo po uspešni Brusilovi ofenzivi v ujetništvu med 300.000 in 380.000 avstro-ogrskih vojnih ujetnikov. Med avstro-ogrsko zimsko ofenzivo v Karpatih (23. januar–30. april 1915) sta samo v enem dnevu, 27. februarja 1915, 2. in 3. armada imeli 40.000 pogrešanih »med ujetimi od sovražnika ali izgubljenimi v snegu«.¹¹ Po doslej znanih ocenah je v rusko vojno ujetništvo padlo od 400.000 do 700.000 avstrijskih Nemcev, prav toliko Madžarov, med 200.000 in 300.000 Čehov in Slovkov ter med 200.000 in 250.000 južnih Slovanov in okoli 150.000 Romunov. Predstavnik danskega Rdečega križa, ki je bil posrednik v zadevah vojnih ujetnikov v Rusiji, je sredi junija 1919 navedel nacionalne deleže vojnih ujetnikov nekdanje dvojne monarhije, ki so bili tedaj v Sibiriji: 31 odstotkov Madžarov, 30 odstotkov Nemcev, 7 odstotkov Romunov, 5 odstotkov Poljakov, 3 odstotke Čehoslovakov, 3 odstotke južnih Slovanov, 2,5 odstotka Judov in 0,5 odstotka Italijanov. Glede na različne ocene in številke ter etnične deleže ujetnikov bi se število slovenskih vojnih ujetnikov lahko gibalo med 36.000 in 42.000, umrlo pa naj bi med 7599 in 6480 ujetih slovenskih vojakov.¹²

V tej množici ujetih avstro-ogrskih vojakov na ruski fronti se je znašel tudi Vojeslav Molè in svojo vojaško izkušnjo zapisal v spominih *Iz knjige spominov*, ki so leta 1970 izšli pri Slovenski matici in za katere je uvodoma zapisal, da gre za avtobiografijo humanista, »ki ga je prav humanizem varoval in rešil, da ni utonil v viharjih naše tragične dobe«.¹³

10 Achamimov, *POWs and the Great War: captivity on the eastern front*, str. 118.

11 Svoljšak, Antoličič, *Leta strahote*, str. 151.

12 Svoljšak, Antoličič, *Leta strahote*, str. 151–152.

13 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 8.

Slutnje o vojni so Molèta sicer dosegle v konzervatorski službi v Splitu. V pogovoru z dr. Lavšem, ravnateljem splitske podružnice Ljubljanske banke, je namreč izvedel za tajno naredbo, naj se vse zlato potegne iz zasebne lastnine.¹⁴ Poleg splošnega strahu, ki so ga vojne predstavljale, pa je imel Molè še osebno intimno skrb, saj je bil tedaj šesto leto zaročen in je za jesen 1914 načrtoval poroko. Na usodni Vidov dan leta 1914 se je s prijateljem, kiparjem in profesorjem na obrtni šoli Svetoslavom Peruzzijem, soavtorjem kipa Kranjskega Janeza, in njegovo ženo odpravil na izlet v Omiš, ob povratku pa je veselje na ladji nenadoma potihnilo, saj jih je dohitela novica o prestolonaslednikovi smrti; ko so pripluli v Split, so tam že visele črne zastave. Mobiliziran je bil že 1. avgusta 1914, letnik 1886, po slovesu od slovenskih dalmatinskih prijateljev se je vkrcal na parnik za Trst, od tam pa v Ljubljano, kjer sta ga na kolodvoru pričakala starša, ki sta se že nekaj dni prej poslovila od drugega sina Rudolfa, ki je bil že na poti v Galicijo. Naslednjega dne se je odpravil proti Dunaju z vojno nalogo – tolmač za italijanski jezik pri poveljstvu korpusa, kar pa je, kot je izvedel po prihodu na Dunaj, veljalo za t. i. Kriegsfall I, torej vojno proti Italiji. Zato je bil kot bivši enoletnik tržaškega pešpolka, rezervni častnik, dodeljen 10. pehotnemu polku v Przemyslu. Z Dunaja se je torej odpeljal proti Galiciji, s postankom v Krakovu, kjer je pozdravil svojo zaročenko, in se naslednji popoldan ob hrumenju topov z bližnje fronte odpeljal proti fronti. Po spletu tragikomičnih okoliščin, kot je sam poimenoval epizodo, je postal poveljnik železniške postaje v Przemyslu (Bahnhofkommandant) s četo dvanajstih vojakov, kupom predpisov in ukazov.¹⁵ Seveda se načelnik postaje ni mogel dovolj načuditi dejstvu, da mu je bil za poveljnika postaje poslan umetnostni zgodovinar, a bil je prizanesljiv in razumevajoč. Na lastno željo, ker mu, kot je zapisal, nered v vodstvu armade ni prav nič imponiral, je zapustil dokaj varno delovno mesto za fronto, proti reki San. V Przemyslu je opravil družinski obisk in odpotoval na fronto. Polk je bil sicer povsem poljski, a častniki so bili izbrani po njemu nejasnem merilu in narodnostno zelo mešani, bil pa je v polku edini Jugoslovan, kot se je poimenoval v spominih, sicer pa so bili častniki večinoma Nemci, nekaj Čehov in Slovakov. Po tednu dni je vendarle dočakal odhod na fronto, »[b]o pač, kar bo in kar nam je sojeno«. ¹⁶ Ognjeni krst pred Bilgorajem pri vasi Turobin je opisal:

14 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 111.

15 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 118.

16 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 124.

»sem se s svojo četo prvokrat znašel v ognjenem krstu, ko smo se v strelski črti pomaknili čez vrh, poraščen z grmičevjem, in se začeli spuščati v dolino ter so na mah z nasprotnega brega doline začele okoli nas žvižgati krogle. V prvem hipu nisem niti vedel, da so to izstrelki, tako tenko je vsakokrat zazvenelo, kadar je švignilo mimo nas. Rusov nisem videl in vse streljanje je bilo bolj na slepo, 'v nasprotno stran'. Imel sem vtis, da se tukaj Rusi polagoma umikajo in da samo zadržujejo naše napredovanje.«¹⁷

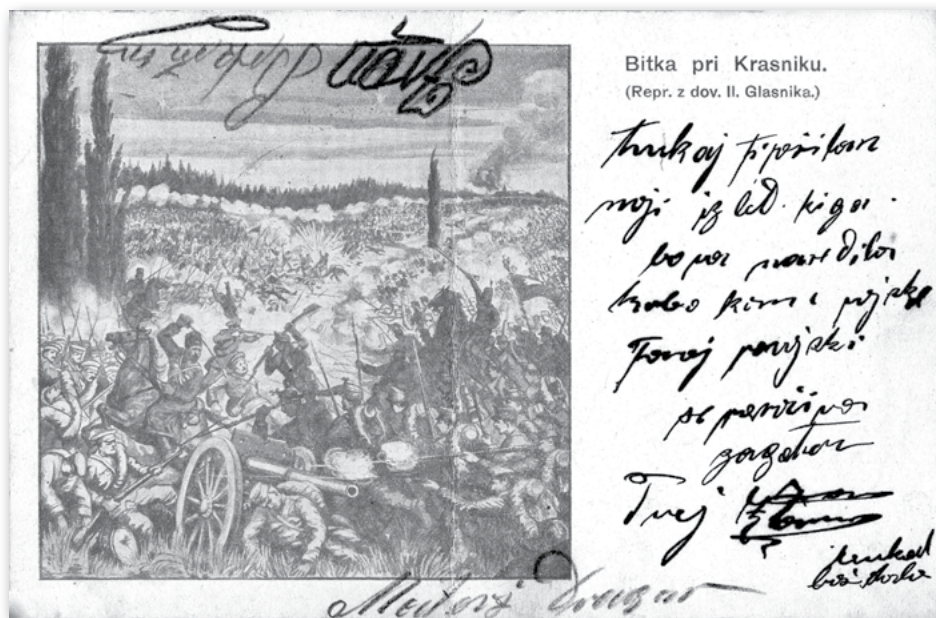
Opis ognjenega krsta in različnih nenavadnih »momentov«,

»ki so živo učinkovali na moje duševno stanje, pa je bila moja udeležba v vojnih dejstvih – seveda dejstvih malega rezervnega oficirja, ki sploh ne more imeti večjega pomena, – bolj podobna vlogi gledalca in opazovalca kot pa borca. Tako je ostalo tudi še naslednji dan, ko je naša skupina dobila nalogo zavzeti položaj, ki so ga imeli Rusi v bregu na dolino, medtem ko smo mi stali na drugi strani kotline. [...] Artilerije, ki bi bila branila našo črto, ni bilo od nikoder. Ko smo se skušali premakniti naprej in sem skočil pred vojake, me je v nogi nekaj zaskelilo, – bil sem ranjen, toda na srečo ne močno; ni bila zadeta nobena kost, pa sem krvavel. Položil sem se v vdolbino in čakal, kaj bo. Na to, da bi se bil mogel umakniti navzgor čez vrh griča, ni bilo misliti. Rusi so prihajali čedalje bliže. In tedaj mi je prvič prišla misel, da je mogoče, da pridem v ujetništvo. Pa nisem imel veliko časa o tem razmišljati, ker sem na mah zaslišal glas nad sabo: 'Zdavajsja!' Nad mano je stal ruski vojak z bajonetom na puški in mi dajal znak, naj vržem vse orožje od sebe; odpel sem svojo dolgo sabljo, ki se mi je ves čas opletala okoli nog, in mu dal svoj revolver. [...] In tako sem se nenadoma znašel na drugi strani fronte; a si še vedno nisem bil v svesti, kaj se je pravzaprav zgodilo in kaj me čaka. Za zdaj me je predvsem zanimala usoda mojega oddelka, moje čete in mojega voda. Večina mojih vojakov je ležala mrtva na travi, smrtno zadet je bil tudi stotnik Cehak. Ko sem ga tako videl, kako je ležal ves v krvi, mi ga je bilo strašno žal, obenem pa sem se spomnil njegovih zadnjih besed, ki mi jih je rekel pred nekaj urami. Tudi sosednim četam se ni veliko bolje godilo; veliko je bilo ubitih, še več pa ranjenih in ujetih. [...] V vasi se je trlo ujetnikov. Ni čuda: bilo je ujetih okoli 4000 mož, med njimi več kot 80 častnikov. Nas oficirje so stlačili v neko hišo, v tri sobe, tako da smo bili stisnjeni kakor sardine v škatli in se skoraj nismo mogli ganiti.«¹⁸

Na poti s sanitetne postaje, kjer mu je vojaški zdravnik oskrbel nogo, je srečal mladega ruskega častnika na konju in ta je Moleta ogovoril v brezhibni nemščini; na njegovo vprašanje, zakaj Avstrijci ne znajo izkopati pravih strelskih jarkov, je Molè odgovoril, da ga ni nikoli zanimalo, saj je po poklicu umetnostni

17 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 125–126.

18 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 129–130.

Bitka pri Krasniku, razglednica, izdana v podporo družinam vpoklicanih vojakov (Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije)

zgodovinar in ne poklicni oficir. Izkazalo se je namreč, da je bil mladi ruski oficir docent germanist iz Kazana, oba pa sta potem morala nadaljevati svojo pot.

Moletovi sojetniki so bili mladi nižji častniki, večinoma razburjeni nad svojo usodo. Iz svoje enote je spoznal le Čeha Štefánika, ki je že načrtoval pobeg, medtem ko se je sam spraševal o nadaljnji usodi. Naslednjega dne so kolone ujetnikov premagancev usmerili v Lublin, ranjence, med njimi tudi Moleta, pa odpeljali z vozovi in jih nastanili v pretesnem lazaretu, brez zdravniške pomoči, pomagale so jim le domačinke, ki so izpirale rane in jih prevezovale. Toda kmalu so ruske vojaške oblasti prepovedale to pomoč in veliko bolnih in ranjenih vojakov je bilo v brezupnem položaju. Zato se je Molè ob prvi priložnosti, ko se je počutil dovolj dobro, prigljal za odhod, najprej z vlakom v Moskvo. Zapletel se je v zanimiv pogovor s kozaškim polkovnikom, ki je vedel za Jugoslovane in Slovence, se spoznal na literaturo in ob spoznanju, da je njegov sogovornik umetnostni zgodovinar, mu je začel pripovedovati o draždanski galeriji. »Moji pojmi o kozakih so začeli dobivati vsaj deloma drugačno barvo, manj literarno in romantično ter bolj realistično,« je zapisal.¹⁹ V Moskvi so jih odpeljali v šotorsko taborišče, kjer je bila že velika množica ujetnikov. Taborišči Ugriškaja

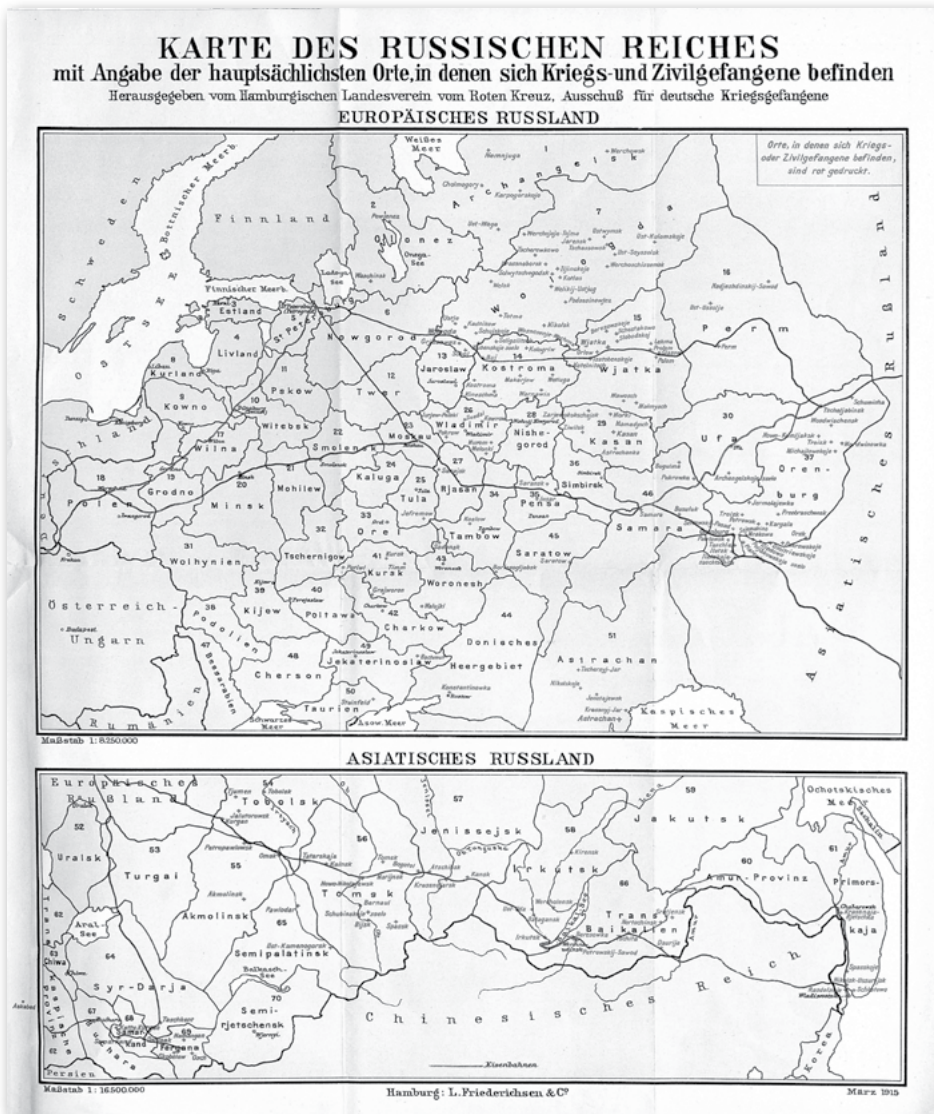
¹⁹ Molè, *Iz knjige spominov*, str. 134.

in Kuzhukovo pri Moskvi sta bili poleg taborišča Darnica pri Kijevu osrednji zbirni taborišči, kjer so bili ujetniki prvič uradno registrirani, ruskim oblastem naj bi posredovali osebne podatke (ime, priimek, datum rojstva in kraj bivanja) ter polkovno pripadnost, toda ruske oblasti zaradi velikega števila ujetnikov tega postopka niso redno opravljale. Po registraciji so bili razdeljeni po skupinah glede na čin in narodnost, kar je vplivalo na nadaljnje postopke, na razporeditev po taboriščih ter ujetniško delo. Največji pomen je imel čin, saj naj bi častniki po haaških konvencijah uživali enake pravice kot častniki vojske ujetniške države, dobili naj bi boljša bivališča, mesečno plačo in bili so oproščeni vsakršnega dela. Glede nacionalnega kriterija so ruske vojaške oblasti ločile nemške in avstrijsko-nemške ujetnike od slovanskih, ki naj bi bili nameščeni v boljša bivališča, dobili bi obleko in hrano ter uživali večjo svobodo gibanja od ostalih vojnih ujetnikov. Vendar je bilo bivanje ujetnikov v taboriščih ali za to namenjenih krajih odvisno tudi od lokalnih razmer in poveljnikov ter njihovih pomočnikov. Kljub načelni odločitvi, da bodo slovanski ujetniki ostali v evropski Rusiji, kjer so bile življenjske razmere boljše, pa se to mnogim ni uresničilo. Z naraščanjem števila ujetnikov so namreč nastajala vedno nova taborišča v evropski Rusiji, Sibiriji in centralni Aziji. Slovenski ujetniki so najpogosteje pisali iz naslednjih taborišč oziroma krajev, kjer so bili nastanjeni: Moskva, Kijev, Čistopol, Uglič, Ufa, Kurgan, Čeljabinsk, Rjasan, Rybinsk, Kalabis, Krasnofinsk, Krasnojarsk, Omsk, Petropavlovsk, Kaluga, Taškent in Kazan. Potovanja v taborišča so trajala tudi več deset dni, Leopold Vadnjaj se je npr. iz Kijeva do Mariinska vozil od 28. decembra do 20. januarja 1915.²⁰

Moletova ujetniška pot se je iz Moskve nadaljevala v Sibirijo do Omska in Novonikolajevska (Novosibirska). Na železniški postaji se je »[p]red našimi očmi [...] razprostirala pusta praznota in vzbujala občutek neskončnosti in otožnosti, kakršen se poraja v duši, kadar je človek sam v tujini in ni nikogar, ki bi mu lahko potožil svojo žalost. V resnici nisem bil nikoli sam, tukaj nas je bilo zbranih okoli tisoč ujetnikov in še ruska četa povrh, ki nas je stražila.«²¹ Kot je zapisal v spominih, se je Sibirije, ki jo je poznal le iz literature, bal. Vtis je bil, da je to kraj ruskih in poljskih izgnancev, ki so tam umirali v tundrah in rudnikih, po drugi strani pa so ruske oblasti tja sistematično naseljevale prebivalstvo, kar ga je navdajalo z upanjem, da le ni tako hudo. Ko so jih večkrat prešteli, je vlak krenil na dolgo pot proti Sibiriji. Na vlaku je pomagal častniku transkribirati imena ujetnikov. Molè se je spominjal tudi, da so častnikom plačevali nekaj

20 Vadnjaj, *Zapiski vojaka*, str. 1265.

21 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 135–136.

Zemljevid ujetniških taborišč v carski Rusiji
Karte vom Europäischen und Asiatischen Russland mit Angabe der hauptsächlichsten Orte, in denen sich Kriegsgefangene und zurückgehaltene Zivilpersonen befinden sowie mit Bestimmungen über den Postverkehr nach diesen Orten. Hamburg: Friederichsen, 1915.

(<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/W37IZ5LS4BIVSM6BSZEE3HF75BVVAAAY>)

denarja, s katerim so lahko kupovali hrano in druge potrebščine na večjih postajah, Molè si je kupil celo celotnega Puškina in si prislužil kakšno pikro opazko o veleizdajništvu pri svojih sojetniških častnikih. Vlak je večinoma vozil

po ravnini. Včasih so v daljavah videli vas ali mesto s številnimi kupolami. Ko so se približevali Uralu, pa se je železnica začela vzpenjati; več kot desetdnevno pot do Omska so jim krajšali prigode in različni prizori, ki jih je v spomilih kar natančno opisal. Omsk je s pozlačenimi in barvitimi kupolami cerkva na Moleta naredil velik vtis, a bil je le prehodna postaja, s katere so se odpeljali v Novonikolajevsk, po Moletovi oceni nezanimivo mlado mesto, ki pa je šteló že 80.000 prebivalcev. Nastanili so jih na robu mesta v »vojennyj gorodok«, visoko na gori, do koder je vodila strma pot. Na njegovo presenečenje ga je v Novonikolajevskemu na večerjo povabil »oberpolicmejster«, kar je bil Moletov prvi obisk ruskega doma, v katerem so ga bogato pogostili, a se je zaradi nelagodja kmalu poslovil; izkazalo se je, da gre za zelo neprijetnega in osovraženega človeka, in svetovano mu je bilo, naj se k njemu ne vrača več.

Naslednje povelje za premik je Moleta s parnikom odpeljalo po reki Ob v Barnaul, kjer je bila pisana slovanska družčina. Končno je srečal tudi prvega Slovenca Konrada Šmida iz Štajerske.²² Molè je izkoristil možnost prostih izhodov v mesto, ki je nanj naredilo boljši vtis kot prejšnje mlado sibirsko mesto, s tovarišem Vejmelkom je obiskal celo knjigarno, kjer je kupil staro francosko izdajo *Biblije* in antikvarni izvod *Besov* Dostojevskega. Hrano so si častniki organizirali v vojašnici in sčasoma so se začeli pripravljati na zimo, zato si je Molè za 15 rubljev kupil kožuh – šobo in veliko črno kučmo papaho, kar je komentiral: »[d]a sem se v tej šubi pokazal kje v Ljubljani ali Splitu, bi me gotovo ne bili pustili v noben boljši lokal in bi bil v družbi naravnost nemogoč.«²³ Načelnik taborišča je bil polkovnik knez Gantimurov in je ujetnike razdelil v oddelke, ki so jih nadzirali ujeti častniki; Moletu je bil dodeljen oddelek Poljakov in Bosancev. Slednji so sprožili stavko zaradi prehrane, ki ni bila v skladu z muslimansko vero; poveljnik je sicer razumel dilemo, saj so bili v ruski vojski tudi muslimanski Tatari, toda odločil je, da kdor ne bo jedel, bo pač lačen. Nekateri so jedli in bili prezirani od tistih, ki se za to niso odločili, po Moletovem spominu pa naj bi dobili nekaj denarja, da so si sami priskrbeli primerno hrano.²⁴ V spomilih je Molè natančno opisal pisano družčino sojetnikov in spore med njimi, ki so temeljili tudi na nacionalni osnovi. Omenil je zanimivo okoliščino, da so se mnogi prijavili kot Slovani, saj je bilo sprva slovanskim ujetnikom namenjena lažja ujetniška pot, toda izkazalo se je, da »slovanstvo ne daje nobenih posebnih privilegijev,« in so se, tudi v

22 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 148–149.

23 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 150.

24 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 151–152.

prepričanju o avstrijski vojaški zmagi, povrnili k svojim koreninam.²⁵ Molè je to razumsko komentiral:

»Vsekakor je bilo značilno, da so se v ujetniškem življenju zrcalile in križale vse različne struje in ideje, ki so jih ujetniki prinesli s seboj iz domovine, in so se izživljala vsa nasprotja, ki so bila tipična za politično življenje doma. Naletel pa sem tudi na ljudi, ki se za takšna vprašanja sploh niso zanimali ter so živeli svoje lastno življenje. Verjetno so bili takšni že doma, – zdeli so se mi veliko srečnejši od drugih.«²⁶

V Barnaulu je naletel tudi na češkega slikarja in glasbenika, ki je Moletovo podobo naslikal po spominu, Moleta pa postavil pred cerkev v Barnaulu, kjer sicer nikoli ni bil, toda vse podrobnosti so bile natančno posnete, tudi Moletova drža; bil je tudi izjemen glasbenik. Molè se je spomnil, da si je sam pripravljajl hrano, saj je bil vegetarijanec, kar v zimski Sibiriji zagotovo ni bilo lahko. Na Moletov rojstni dan, 14. decembra 1914, so ujetnike preselili v drugo stanovanje, v lepe, svetle, čeprav še vedno pretesne prostore, kjer pa so bili zaradi kurjenja v zaprtem prostoru v življenjski nevarnosti in so se rešili zgolj zaradi hitre in učinkovite reakcije Čeha Vejmeleka, ki je na stežaj odprl vrata in začel zbujati sojetnike. Za (katoliški) božič so ujetniki izvedeli, da se njihovo bivanje v Barnaulu končuje, kar ni bila prijetna novica, »ker smo se v Barnaulu že nekako privadili in je bil naš položaj pravzaprav ugoden, ravnanje z nami pa človeško – uvidevno, mimo tega selitev v hudi sibirski zimi gotovo ne bo posebno mikavna«.²⁷ Medtem je namreč prišlo do reorganizacije ujetnikov, ki naj bi jih razmestili po posameznih vaseh, kjer bi pomagali na kmetijah. Na pot so morali že 30. decembra, tire sredi pustote, ker transsibiriska železnica še ni bila končana in Barnaul ni imel postaje, pa so dosegli s sanmi. Tam so jih spravili v vagone, v katerih so zakurili in čakali na lokomotivo, ta pa jih je popeljala v novo leto 1915 in nazaj v Novonikolajevsk, v že znani »vojenny gorodek«, kjer je Molè sredi sibirske zime ostal brez škornjev. Nato so 6. januarja 1916 z železniške postaje krenili v vas Borka, kamor so jih mužiki odpeljali s sanmi, in doživeli nenavaden sibirski mraz, pravo sibirsko zimo, ko je bil zrak tako mrzel, da so komaj dihali, se je spominjal Molè. V Borki je bil nastanjen v edini zidani hiši v vasi, pri vaškem trgovcu in oderuhu, ki si je od bivanja ujetniškega častnika in njegovega kadeta seveda obetal zaslužek. V hiši je Molè opazil desetletno deklico, ki se je tresla od vročine, zato ji je dal zdravilo in jo napotil spat. Naslednjega jutra ga je v kuhinji pričakalo presenečenje, saj je bilo v prostoru polno ljudi, ker se je deklica zbudila zdrava, njega pa so naslavljali z

25 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 156.

26 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 157.

27 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 158.

doktorjem, ker je tako pisalo na seznamu ujetnikov. Moletove razlage, da je doktor filozofije, niso nič zalegle in pojavilo se je kar nekaj »pacientov«, ki so poiskali »zdravnikovo« pomoč. V stik je prišel tudi s pravoslavnim »svjaštenikom«, se veselil srečanja in bil razočaran, saj je bil ta pravo nasprotje literarnih likov, ki jih je poznal iz ruske književnosti.²⁸ Tudi sicer je bil Molè presenečen nad odnosom vaščanov do pravoslavne cerkve, saj je pričakoval veliko pobožnost in predanost, pa so bili, nasprotno, pripadniki raznih sekt. Na začetku bivanja v Barnaulu sta se Molè in kadet Sławski želela privaditi na mraz, vendar sta kar hitro omagala in kasneje je izvedel, da je bila tistega dne v Sibiriji najnižja temperatura in tudi najnižja v celotnem Moletovem sibirskem ujetništvu, skoraj minus 50 stopinj. V nadaljevanju bivanja sta si s kadetom poiskala novi, ločeni stanovanji. Molè je stanoval pri štiričlanski družini in poskušal ohranjati stike s svojimi razpršenimi kadeti, v novem gospodinjstvu pa je začel celo kuhati, saj je gospodinja kuhala zelo enolično hrano. Pomlad je prihajala počasi, aprila je začel kopneti sneg, toda končni prelom z zimo se je začel, ko se je začel lomiti led na reki Tom. Svet je bil naenkrat v zelenju in brstenju, se je spominjal Molè, iz črne zemlje pa je vzkliko žito. V začetku maja je Molè dobil poziv, da se mora javiti na vojaškem poveljstvu v Tomsku, Dom Tarasov pa je postal njegovo nekajmesečno bivališče. Družba je bila raznovrstna, spoznal je Slovence Karla Sossa iz Ljubljane, pa stotnika Nušiča iz Trsta, bilo je nekaj Ukrajincev in Poljakov; izhodi v mesto so bili mogoči le z oboroženim spremstvom. V Tomsku so ujetnike dosegle tudi novice o italijanskem prestopu na antantno stran. Čeprav je bilo sicer malo vojnih novic, pa je Molè v peterburškem dnevniku *Novoje vremja* prebral komentar o Slovencih, »češ kaj neki hočejo ti Slovenci, ki jih ni niti za eno pravo mesto«,²⁹ a je sklenil, da se ne sme predajati malodušju, kar pa je bilo mogoče le z delom, toda misel o delu »je bila v meni vedno spojena s knjigo in znanostjo«. ³⁰ Zato je bil seveda nujen obisk knjigarne, kjer je kupil prevod dela Heinricha Wölffina *Klassische Kunst in Grundprobleme der Kunstwissenschaft*, medtem ko mu je stražar prepovedal kupiti milo v judovski trgovini – »[p]očasi, korak za korakom sem bolje spoznaval Rusijo,« je komentiral Molè.³¹ Čas je tako mineval ob branju, krajših predavanjih in pogovorih, včasih pa tudi v mučnem brezdelju. Vroče in zadušljivo poletje (v mesto se je zavlekel dim zaradi 600 kilometrov oddaljenega požara) je Molè preživel v Domu Tarasova, ko je prišlo povelje o selitvi v Omsk. Tam je srečal leto starejšega novomeškega gimnazijca Arha, ki pa ga je Moletov

28 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 165.

29 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 179.

30 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 180.

31 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 180.

slovenski pozdrav spraval v precejšnje zadrego. Po nekajdnevem bivanju se je odpeljal z ladjo po Irlišu v 300 kilometrov oddaljeno tatarsko prestolnico Taro, ki pa ga je razočarala, saj je bila videti kot večja vas z lesenimi stavbami, ki so bile ograjene z lesenim plotom. Častnike ujetnike so v petih skupinah razporedili po raznih delih mesta. V spominih Molè opisuje različne prizore, ujetniške tovariše, ščurke in stenice, ki so bili njegovi sostanovalci, da je celo zapisal, da se še »danes [...] čudim, kako da sem vse to prenesel in prebil. Mislim, da sta me rešili moja mladost in nepremagljiva volja ostati živ in zdrav«. ³² Okrog novega leta 1916 je prišlo obvestilo vojaškega poveljnika, nas se vsi častniki jugoslovanskih narodnosti pripravijo na novo potovanje v mesto Tjumen, česar se je Molè zelo razveselil, saj je pričakoval, da bo tam srečal prijatelja Franceta Steleta. Toda povelje je bilo uresničeno šele po nekaj mesecih, seveda pa so ves čas ugibali, zakaj so jugoslovanske ujetnike zbirali na enem mestu. V Tjumentu so se namestili v pritlično stavbo ob veselih pozdravih mladih ujetnikov, tudi Steleta, je srečal še druge znanke, zadonela je slovenska pesem, ki je dve leti ni slišal. Družba, zlasti jugoslovanska, se je zdela Moletu v Tjumentu prijetnejša, pa seveda pestra v pogledih in pripadnostih. V tem ujetniškem mestu je Molè bolj jasno spoznal razliko med ravnanjem z ujetimi vojaki in častniki, resda je bilo

»v obeh primerih ravnanje primitivno in v zelo primitivnih razmerah in pogojih, četudi so seveda tudi tukaj obstajale razlike, odvisne od ruskih vojaških oblasti kakor tudi samih ujetnikov. Med ujetniki, tudi med moštvom, so bili ljudje, ki so si vedno znali pomagati in ki se jim je včasih celo dobro godilo. [...] To, kar je povzročalo, da se je ujetništvo mnogokrat spreminjalo v pekel in da je življenje postajalo kar neznosno, je tičalo v ujetnikih samih,« ³³

kar je vidik, ki ga v ujetniških spominih običajno ni zaznati, Molè pa ga je v nadaljevanju podprl tudi s primeri, zlasti v vrstah častnikov, ki jim je tudi sam pripadal; poudaril je, da je bil njihov gmotni položaj do revolucije varnejši in denarni prispevek 50 rubljev mesečno zagotovljen, česar pa ni bilo mogoče trditi za moštvo. V Tjumentu so jih na pozno pomlad iz barak preselili v prostorno hišo z dvoriščem, ujetniška družčina pa se je večala, medtem ko je Molè največ časa preživel s prijateljem Steletom, ki je »kakor vedno – sijajno izkoristil čas in priliko, ki se mu je nudila«. ³⁴ S pomočjo ogrskega ujetnika je namreč »izkonstruiral« strukturo madžarske slovnice, podobno je bilo tudi s tatarščino, ki se je naučil s pomočjo rusko-tatarskih učbenikov, medtem ko se je Molè seznanil s španščino

32 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 197.

33 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 201–202.

34 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 203–203.

in švedščino, ki bi se ju, tako Molè, lahko naučil tudi brez vojnega ujetništva, saj mu je takrat še zaročenka v ujetništvo pošljala literaturo. Drugi ujetniki so čas porabili na drugačne načine, nekateri so poskušali zbežati in so tovarišem »priskrbeli« štiritedenski arestantski režim, kar je pomenilo le dve uri dnevno svežega zraka, tretji so se ukvarjali z denunciacijami, ki pa jih je častnik ujetnik z najvišjim činom jezno zavrnil. Molè je v Tjumentu v začetku poletja izvedel tudi za smrt svojega očeta, ki je umrl aprila, zamik pa ni bil samo posledica počasnosti pošte in cenzurnih posegov vanjo, temveč previdnosti domačih in kasneje tudi sojetniških tovarišev. Svetel trenutek je prinesla odločitev, da se končno, v odsotnosti in po pooblastilu, poroči s svojo dolgoletno zaročenko, kar je seveda terjalo precej časa, vmes je prišla tudi selitev nazaj v Taro, kamor so skupaj preselili Jugoslovane v prostore bivše ženske progimnazije.

Molè se je v spominih ustavil tudi pri notranjepolitičnih dogodkih v Rusiji, čeprav mu »kot ujetniku, izoliranemu od zunanjih dogodkov, sploh ni bilo dostopno, in bi se bil mogel sklicevati edino na tuje vire«, ³⁵ kar seveda ni pomenilo, da ga Rusija ni zanimala, nenazadnje so bili vpleteni v velike zgodovinske »peripetije«, ki so jih, tako Molè, razumeli in videli skozi prizmo ujetništva. V svojem kratkem povzetku ruskih razmer (dolgotrajna vojna, izčrpanost ljudstva, prepad med elito in ljudstvom) mu je radovednost vzbudila figura Rasputina, zlasti si je postavljajl vprašanje, kako lahko »konjski tat« tako vpliva na dvor, ki razpolaga z vsem, kar si želi; decembra 1916 je ujetnike dosegla vest o njegovi nasilni smrti, kar je bilo tako veliko presenečenje, »da je celo cenzura izgubila glavo, da so časniki nekaj dni odkrito o vsem tem pisali ter v zvezi s tem omenjali tudi dvor in vlogo, ki jo je Grigorij Jefimovič Rasputin igral s svojimi mahinacijami ...« ³⁶ Toda Tara je bila daleč in težko je bilo slediti vsem dogodkom, novice so prihajale na enem tiskanem listu *Telegrama*, ki je bil seveda pod strogim nadzorom cenzure. Dne 17. marca 1917 je *Telegram* prinesel razglas novečasne vlade, da je ta prevzela oblast, da bo izvedla potrebne reforme in vsesplošne volitve, kar je ujetnike navdalo z optimizmom, Moleta pa tudi s spoznanjem, da se je zgodilo nekaj velikega in usodnega, morda celo za ves svet. Čeprav je Molè zapisal, da na njihovo ujetništvo revolucija ni imela vpliva, pa je vendarle pripeljala do podpisa separatnega miru v Brest-Litovsku, s katerim je Rusija izstopila iz vojne in je bila razglašena amnestija za vojne ujetnike. Takrat so se začele izmenjave vojnih ujetnikov, kar pa je potekalo zelo počasi in neorganizirano, razen v primeru bolnih ali ranjenih vojakov, kjer je posredoval tudi Rdeči križ. Po podatkih avstrijskega vojnega ministrstva naj bi se

35 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 212.

36 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 213.

Mili darovi

za

vojne ujetnike na Ruskem.

V hitri skrbi so vedeli svojci, da so naši vojni ujetniki na Ruskem v bedi in pomanjkanju, toda do njih ni bilo varne poti. Po dolgem posojanju se je v zadnjih dneh končno posrežilo najti to pot.

Ruska vlada je dala za mile darove hravalke na razpolaganje. Te vlake spremljajo zastopniki švedskega Rdečega križa, ki bodo skupno z Amerikanci in zastopniki ruskega Rdečega križa na lieu mesta delili darove. Tako je ukrepano vse, kar je mogoče, da se spravijo darovi varno v roke vojnim ujetnikom.

Naša vlada se je takoj poslužila te prilike; že se vozijo na zahod pod pozornim varstvom reži železniški vlaki, nabrani z najnujnejšimi potrebščinami, in obilo drugih pomočev je pripravljeno.

Tudi v naslednjih mesecih se odpravijo nadaljujajo železniški vlaki.

Pa ne le država, tudi narod, roditelji, žene in otroci se hočejo v srčni ljubezni udeležiti resnega dela. Le red vodi do cilja, le tisti pomagajo, ki postaje brez odloga določene in pripuščne reči na dolženo mesto. Lepo bi sicer bilo, ako bi vsak star možel doseči tistega, pri katerem živajo male misli, toda to ne more biti. Zato se ne morejo prevzemati darovi za določene vojne ujetnike, pa vsi morajo darovati, da dobi vsak ujetnik. Zima je pred duri, treba je največje naglice.

Darove v denarju je posiljati Vojnemu oskrbovalnemu uradu, Dunaj, IX., Berggasse 10, z oznacitvijo: „Mili darovi za vojne ujetnike na Ruskem“.

Darovati se smejo (le nove reči): tople smučke, tople spodnje hlače, volnene nogavice, pleteni telovniki ali sweaterji, po možnosti zapeti okoli vratu, tople rokavice, zaplestniki, ogrevalci za glavo, prsi, kolena, pasovi, salji, žepni robači (brez podob), brisače, naramnice brez gume, mila, ščetke za zobe, glavniki, sredstva zoper mrčev.

Zamotavati zraven druge reči je prepovedano in, ako bi se to zgodilo, bi se zaradi tega ustavili celi prevozi!

Darove sprejemajo zbiralnice vojnega oskrbovalnega urada in društva Rdečega križa; kjer jih ni, pa občinska predstojništva. Te zbiralnice pošljejo vse, kar prejmejo, kar najhitreje vojnemu oskrbovalnemu uradu na Dunaju, IX., Berggasse 10, kjer se vse razvrsti v čustne zaboje s približno enako vsebino.

Polpomona prava se obvezati s svojo prošnjo tudi do izdelovalcev in fabrikantov za obile darove. Izkazovali se bodo javno.

C. in kr. vojno ministvo,
vojni oskrbovalni urad:
Ivan Löbl, podmaršal, s. c.

Oskrbovalni odbor avstrijskega
Rdečega križa za vojne ujetnike:
Baron Marko Spiegelfeld,
varovski namestnik v p. tajni svetnik.

Postno pošiljate vojnemu oskrbovalnemu uradu, skupina VIII, Dunaj, IX., kraj, Berggasse 10, so pristoje pristojbini, ako imajo na poštni spremnici in na naslovi strani paketa oznacitvijo: „Mili darovi za vojno oskrbo“.

Pa o. kr. državnih železnicah in po zasebnih železnicah, ki jih obratuje država, se prevajajo darovi za vojne ujetnike voznišne prosto, ako se oddajo kakor navadno tovarno blago in ako se pošljejo Vojnemu oskrbovalnemu uradu, Dunaj, IX., Berggasse 10, kakor prejemniku in se na vozni listu v navedbi vsebine označujejo kakor „Mili darovi za vojne ujetnike“.

Oglas Mili darovi

(Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije)

do 18. oktobra 1918 iz ruskega vojnega ujetništva vrnilo 670.508 ujetnikov, toda le 27,6 odstotka jih je odšlo organizirano.³⁷

V tem razgibanem času je Molè iz telegrama, ki je iz Krakova potoval 12 dni, tudi izvedel, da je že 12 dni poročen, kar ga je navdalo s presenečenjem in srečo hkrati, toda do snidenja so pretekla še tri leta. Molè je med drugim opisal dogodek, ki ga je pretresel, saj je bil tarča napada z nožem, potem ko

37 Rachamimov, *POWs and the Great War*, str. 192–193.

so ujeti častniki prebirali brošuro o ujetniškem taborišču v Ufi, ki je opisovala strašne razmere v tem taborišču. Iz neznanega razloga je sojetnik napadel Moleta, ta pa se je potem preselil k drugi skupini, dejanje pa skušal pojasniti, da je težko razumeti posamezna dejanja, če na lastni koži nisi skusil ujetniške psihoze. Medtem se je zgodila še oktobrska revolucija, prehod od začasne k sovjetski vladi pa so kmalu občutili tudi ujetniki. Delegat Sovjetov je namreč sporočil, da je nastopila doba svobode, in jim je, glede na razmere, prepovedal kupovati hrano in druge potrebščine, kar so rešili tako, da so podkupili nove »dobavitelje«. Ker so bili svobodni, jih niso več stražili, denarno podporo jim je prinašal danski konzul, saj je bil danski Rdeči križ pooblaščen za urejanje zadev v zvezi z avstro-ogrskimi vojnimi ujetniki v Rusiji, Molè pa je začel zahajati v mestno knjižnico. Med ujetniki se je širila boljševiska propaganda, ki je imela med častniki manj odmeva kot med moštvom, a je tudi med Slovenci naletela na hvaležna tla.³⁸ Molè je bil celo žrtev odločitev ujetnikov komunistov, ki so častnikom prepovedali prost izhod v mesto. Moleta so na sprehodu namreč aretirali, ker je bil buržuj, in izpuščen je bil s priporočilom, naj v bodoče ne hodi prosto po ulicah. Kolikšen vpliv je imela oktobrska revolucija na Moleta, ki je spomladi 1920 izdal pesniško zbirko *Tristia ex Siberia*, je v razpravi *Oktobrska revolucija in slovenski književniki* zapisal Franc Zadravec:

»Tisti, ki so pričakovali, da jih bo Mole presenetil s prodorno podobo revolucije v Sibiriji, so knjigo odlagali razočarani. V njej sicer je nekaj revolucijskih motivov. Toda novoklasik Mole, ki ga aktualne družbene teme v pesmi tudi prej niso zanimale, je videl v revoluciji le 'krvavi kaos' in v marksistični ideji o svobodi, kot se je začela oblikovati iz proletarske revolucije, le 'prazno teorijo'.«³⁹

Minevali so prazniki, odhajali so prijatelji, ki so v sojetnikih puščali praznino in porajala so se vprašanja o smislu življenja in smrti.⁴⁰ Kljub temu so kovali načrte za prihodnost, tudi Molè je iskal pot iz ujetništva in možnost se je ponudila z lažnim potrdilom o neozdravljivi bolezni, s katerim je prišel na seznam za izmenjavo. Tako je moral počakati na parnik za Omsk, od koder naj bi bil prepeljan na postajo za izmenjavo. Toda parnik je pripeljal do Omska v pristanišče, zasegli so ga »krasnoarmejski«, sočasno so prišli tudi pripadniki revolucionarne vojske in med njimi se je vnel prepir o pristojnostih, na koncu pa so ujetniki po dolgem pohodu prišli v novo taborišče, ki je bilo pod poveljstvom madžarskih komunistov, znanih po nasilnem vladanju, zlasti so se znašali nad

38 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 221.

39 Zadravec, *Oktobrska revolucija in slovenski književniki*, str. 1095.

40 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 225.

ogrskimi častniki. Ujeti častniki so si sicer morali sami pripravljati hrano, in ker niso smeli kupovati mesa, je bila glavna hrana krompir, ki je predstavljal podlago za različne jedi, največkrat nekakšne cmoke, s čimer pa prav Madžari niso bili najbolj zadovoljni, ker so si zaželeli »nacionalno jed«, in kot je Molè humorно zapisal, so jo tudi dobili – v vsako skledo s cmoki za Madžare je delivec hrane postavil v cmok madžarsko zastavico, kar je pripeljalo skoraj do dvoboja, ki pa je bil rešen na miren način in brez zastavic pri nadaljnjih delitvah hrane.

Državlјanska vojna, ki se je medtem razplamtela v Rusiji, je onemogočala odhod iz Omska, ki se mu je bližala nova fronta, kar je privedlo do zelo zanimive situacije. Nekaj krasnoarmeјcev je namreč prosilo dva častnika, da bi ujeti častniki prevzeli poveljevanje nad boljševisističnimi silami, ki so se sicer upirale češko-slovaškimi in reakcionarnimi silami, a jim je očitno primanjkovalo vodenja; povablјena častnika sta ponudbo previdno zavrnila, saj se kot ujetniki niso želeli vmešavati v ruske razmere. Taborišče so potem zajele češkoslovaške sile, pridružili so se jim češki ujetniki, ostali pa so počakali v barakah, »v večnem boju s stenicami in drugim mrčesom ter v brezplodnem prerekanju«, ⁴¹ Molè in Stelè pa tudi v debatah o aktualnih razmerah in razmišljanju o usodi slovenskega naroda in ostalih južnih Slovanov, nenazadnje je bil »prav ta trenutek zgodovinski trenutek uresničenja vidovdanske ideje, ki smo o nji sanjari pred vojno«. ⁴² V tem vzdušju so se v taborišču nekega dne pojavili agitatorji Jugoslovanskega odbora, ki so organizirali poseben polk prostovoljcev. Kot je zapisal Molè, je bil odziv slab in tudi on ter Stelè sta počakala. Medtem je Omsk postal center nove protirevolucionarne vlade z admiralom Aleksandrom Vasiljevičem Kolčakom na čelu, ujetniki pa so morali sredi septembra 1918 na vlak, ki jih je 24. septembra pripeljal v Krasnojarsk, kjer so najprej zagledali vso tragiko ujetniške izkušnje; ustavili so se namreč sredi pokopališča, kjer je bilo pokopanih 18.000 vojnih ujetnikov, ki so umrli zaradi tifusa, kot v Omsku v prvem letu vojne 40.000 in v Tocku 9000, se je z žalostjo spomnil Molè. ⁴³ V novem taborišču jih je pričakalo okoli pet tisoč vojnih ujetnikov, in kot je zapisal, se marsičesa iz tega obdobja ni spomnil, razen poslabšanja prehrane, pa tudi iznajdlјivosti nekaterih, da so izboljšali uboren jedilnik. Sicer je bilo taborišče mesto v malem, s kavarno, knjižnico, uprizarjali so predstave, celo Straussovega *Netopirja*, za katerega je Molè presodil, da bi ga lahko uprizorili, razen moškega glasu, ki je moral zamenjati ženskega, tudi na zahodnoevropskih odrih. ⁴⁴ Med raznovrstnimi ujetniki je Moletovo pozornost vzbudil slikar in grafik Ferdinand

41 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 231.

42 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 231.

43 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 232.

44 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 235.

Michel (Michl – op. PS), človek s širokim intelektualnim obzorjem, s katerim sta s Steletom imela dolge pogovore.

Nemirna in usodna jesen 1918 je vplivala tudi na razpoloženje v taborišču Krasnojarsk. Nekateri so še trdno verjeli v zmago centralnih sil, pa so morali na mah spoznati, da so živeli v zmoti, drugim se je zaradi novic o prevratu in razpadu monarhije dobesedno podrl svet, »nekaterim se je zmešalo, drugi so izgubili svoje notranje ravnotežje, bilo je nekaj samomorov. [...] Na drugi strani pa je začela mladina gledati malo drugače na položaj in perspektive bodočnosti in pridružil se ji je tudi del starejših.« Razmere v taborišču so bile napoved časov, ko se je »stari svet [...] podiral, nastajal je novi, vsi so skušali premagati težave sedanosti in zgraditi si nov dom, novo življenje.«⁴⁵ V ta kontekst sodi tudi pismo, ki ga je Stelè dobil iz Jekaterinburga od prijatelja Terseglava, ki ga je vabil v vrste jugoslovanskega polka. Stelè se je na to odzval, Molè pa čakal na nadaljnje informacije v Krasnojarsku, kjer pa so se razmere hitro slabšale, zlasti v prehrani in kurjavi, za katero so porabili tudi ograjo in sceno iz znamenitega *Netopirja*. Končno je Stelè poslal novice o jugoslovanskem polku Matije Gubca, ki se je formiral v Tomsku, in Moletu svetoval, naj se mu pridruži skupaj z drugimi jugoslovanskimi ujetimi častniki, ker je »zadeva popolnoma resna, gotovo važna tudi za domovino«.⁴⁶ Jugoslovanski odred Matije Gubca se je sicer oblikoval v Novonikolajevskem septembra 1918, s prihodom v Tomsk (po nekaterih podatkih leta 1919) se je odred organiziral v Prvi jugoslovanski polk Matije Gubca s 1500 dobrovoljci pod poveljstvom slovenskega častnika kapetana Jožeta Širclja. Od treh bataljonov je bil 3. slovenski; podrejen je bil češkoslovaški legiji ob Uralu, skupno pa vrhovnemu poveljstvu antantnih sil in se ni vmešaval v rusko državljansko vojno. Jeseni 1920 je razpadel, njegovi pripadniki pa so čez Vladivostok septembra 1920 pripluli v Dubrovnik in od tam prišli v Ljubljano.

Z dovoljenjem vojaških oblasti v Krasnojarsku je Molè s skupino sojetnikov častnikov odpotoval nekaj sto kilometrov proti zahodu v Tomsk, »z lažjim srcem in z nadejami v duši«.⁴⁷ V taborišču v Tomsku je srečal vrsto zanimivih ljudi, tudi slikarjev in grafikov, in se vedno znova spraševal, »kako to, da so ti ljudje v ujetniških razmerah in v zaduhlinah taborišč prinesli s sabo in rešili v sebi toliko lepega, predvsem vero v lepoto sveta in življenja«.⁴⁸ Obenem pa je prišel tudi do spoznanja, da ujetniško življenje nima več smisla, in 6. januarja 1919 se

45 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 237.

46 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 238.

47 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 238.

48 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 240.

je odločil pridružiti jugoslovanskemu polku, a je moral najprej še v častniško šolo. Zanimiv je Moletov razmislek o samem imenu polka po Matiji Gubcu, kar je »pomenilo cel program, revolucionarni značaj z močno podčrtano socialno tendenco, prevzeto od idejnosti kmečkih uporov 'uboge gmajne' v XVI. stoletju«, česar se večina dobrovoljcev niti ni zavedala, je menil Molè.⁴⁹ V Tomsku se je spoznal s presenetljivo biblioteko, sčasoma se je počutil prostega, saj se je nenadejano znašel »sredi takšnih zakladov, [...], kot bi bil prišel v čudežen svet, o katerem je vsa ta leta mogel samo sanjati«. ⁵⁰ Kmalu si je uredil tudi stanovanje, urejeno, čisto, celo z belim prtom pogrnjeno mizo; čutil je, da se pred njim odpira svetlejša prihodnost, pa čeprav od doma že dve leti ni prejel nobenih vesti. V času obiskovanja oficirske šole se je porodila tudi zamisel o polkovnem glasilu, s katerim bi izboljšali izobrazbo vojakov. Priprave na izdajanje so terjale nekaj časa, najti je bilo potrebno tiskarno, ustanovili so uredniški odbor, ki ga je vodil prof. Ivan Košnik iz Gorice, uredništvo je prevzel Molè, stavec pa je bil tipograf iz Trsta Pertot. Tako so 27. junija 1919 začeli izdajati *Naš list. Glasilo kulturno – prosvetnega odbora 1. Jugoslovanskega polka*. Izšlo je 13 števil, v času pisanja spominov Molè ni imel nobenega izvoda več. Spominjal se je, da vsi z glasilom niso bili zadovoljni, a nanje se je Molè pod psevdonimom El Picador odzival s humorjem. Program *Našega lista* je zapisal:

»'Naš list' je nastal iz notranjih potreb našega polka, zlasti pa je še potreben zdaj, ko odhaja del polka precej daleč od nas ter moramo ostati na vsak način z njim v tesni zvezi. Časopis ima biti zrcalo življenja in delovanja našega polka ter se kot glasilo kulturno – prosvetnega odbora drži povsem njegovega lastnega progama. Razširjal se bo sorazmerno s potrebami, ne bo pa posegal preko mej svojega okvirja. S politiko v pravem pomenu besede se ne bomo pečali. [...] Ne smemo namreč nikdar pozabiti, da smo vojaška organizacija, obenem pa tudi emigranti, daleč od domovine, [...] in da ne odločujemo prav nič v rešitvi domačih državno – političnih razmer.«⁵¹

Omeniti tudi velja, da je prosvetni odsek poleg izdajanja časopisa organiziral koncerte, akademije in telovadne nastope.

V Tomsku je Molè prišel v družbo profesorjev Tomske univerze, začel se je »preporod mojih znanstvenih in literarnih zanimanj«, ⁵² vračati se je začel k problemom kulture in umetnostne zgodovine. Spoznal je dekana profesorja

49 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 243.

50 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 244.

51 *Naš list. Glasilo kulturno – prosvetnega odbora 1. Jugoslovanskega polka*, Broj 1, Tomsk 27. 6. 1919, Godina 1, str. 1.

52 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 246.

Naslovnica prve številke časopisa *Naš list* (Narodna univerzitetna knjižnica)

Sergeja Josifoviča Hessena, ruskega zgodovinarja Pavla Grigorijeviča Ljubomirova ter antičnega zgodovinarja Mihaila Hvostova, ki sta ga v imenu univerze povabila, da bi predaval umetnostno zgodovino in se tam tudi habilitiral, čeprav ni imel nobenih uradnih dokumentov o svoji izobrazbi, a so se v pogovorih z njim prepričali, da je za delo povsem kvalificiran. Bil je počaščen in se hkrati ustrašil, po dveh dneh razmisleka pa je ponudbo sprejel in predlagal, da bi predaval na temo »Glavnih struj v beneškem slikarstvu v XVI. stoletju«. Vstopil je v nov svet, v družbo izbrancev – intelektualcev, ob katerih je skoraj pozabil, da je v Sibiriji. Po drugi strani pa se je moral vračati k svojemu polku in časopisu ter se

ukvarjati, kolikor je bilo mogoče, tudi s situacijo v domovini in s predstavniki nove države, ki jo je predstavljal generalni konzul Jovan Milanković, vojaško vlado pa je predstavljal francoski general Pierre-Thiébaud-Charles-Maurice Janin, ki je poveljeval vsem prostovoljskim oddelkom, katerih glavna skrb je bila vrnitev v nove domovine. O tem je Moletu iz Jekaterinburga pisal tudi prijatelj Stelè, ki je načrtoval povratek prek Amerike v domovino ter se za dan ustavil v Tajgi in se tam srečal z Moletom ter mu svetoval, naj izkoristi vsako priložnost, da pride bolj proti vzhodu. Kmalu je bil Moletov polk premeščen iz Tomska v Nižne-Udinsk, a je Molè dobil dovoljenje za začasno bivanje v Tomsku, kjer se je pripravljaj na habilitacijo z naslovom »Glavne struje v beneškem slikarstvu v XVI. stoletju«. Fakulteta je predavanje spoznala za uspešno in soglasno sprejela Moletovo habilitacijo za zgodovino zahodnoevropske umetnosti na univerzi v Tomsku. Predlog je bil nadalje poslan prosvetnemu ministrstvu v Omsk, vendar morebitne potrditve ni dočakal, saj so se dogodki »vrstili naglo kakor slike v filmu«. ⁵³ Proti koncu novembra je namreč dobil priložnost, da se s češkoslovaško divizijo odpravi do Nižnega-Udinska. Poslovil se je od prijateljev in se zavedel, da se je zaključila »zelo važna etapa moje življenjske poti in da grem spet enkrat neznani bodočnosti naproti«, ⁵⁴ spoznal je, da bo do ravnovesja in miru prišel šele, ko se bo vrnil v domovino.

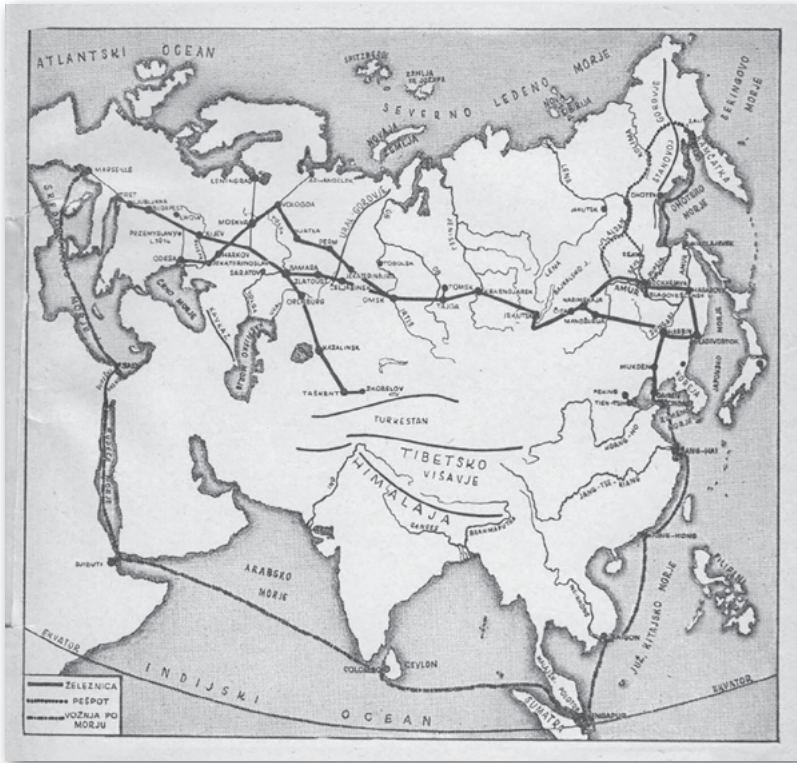
V začetku decembra 1919 se je začelo zadnje dejanje Moletove ujetniško-dobrovoljske poti, ko se je v družbi češkoslovaških vojakov in legionarjev z vlakom napotil proti Irkustku, kamor so prispeli 23. decembra, naslednjega dne pa se je zglasil pri češkem delegatu s poverilnim pismom s prošnjo, naj jugoslovanskemu polku omogoči vrnitev v domovino s češkoslovaškim transportom. Za odhod 1. jugoslovanskega polka in jugoslovanskega diplomatskega predstavništva je bil določen prvi naslednji transport iz Vladivostoka v Trst, kar pa je bilo odvisno od pogajanj z generalom Semjonovom: »Najraje bi bil poskočil, ko sem slišal te besede, a sem napravil prav resen pozdrav in se iskreno zahvalil adjutant« ⁵⁵ V veselem pričakovanju transporta so v svojem vagonu praznovali novo leto, in ko se je vlak vendarle premaknil, »sem vedel, da se pomikamo k domovini«. ⁵⁶ Pot je bila dolga, Molè se je navduševal nad nepopisno lepoto zimske pokrajine nad Bajkalskim jezerom. V Čiti je vlak skrenil na mandžursko železnico, kar je bila najkrajša pot do Vladivostoka, a ne brez težav in preprek, saj je zmanjkovalo premoga in drv za kurjenje. Vmes ga je prijatelj Bogdan

53 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 257.

54 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 259.

55 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 267.

56 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 270.

Pot slovenskega vojaka Martina Muca iz ruskega ujetništva v domovino (Muc, Martin. *Skozi Sibirijo, I. in II. del*. Ljubljana: Vodnikova družba 1933, 1934.)

Pogačnik celo poskušal zvabiti v »novoustanovljeno«⁵⁷ jugoslovansko-rusko-mandžursko brigado prostovoljcev, od koder je Molè tovariša vendarle izvlekel. Končno so naslednji dan prispeli v Vladivostok, kjer je jugoslovanske prostovoljce iz ruskega ujetništva pričakala Jugoslovanska misija. »Končana je bila moja pot od Splita do Vladivostoka, od Jadrana do Tihega oceana, ki sem jo začel v Splitu dne 2. avgusta 1914. leta in jo dokončal dne 10. februarja 1920. Čakala pa me je še dolga pot po morju«, je zapisal Molè.⁵⁷ Na odhod parnika so čakali dva tedna, ta čas je Molè izkoristil za ogled mesta, ki je, tako Molè, ustrezal pojmu pravega mesta in ga vračal k vizijam Trsta, kot se ga je spomnil iz otroških let; bil je radosten in srečen, ogledoval si je Kitajke in Kitajce ter pripadnike različnih narodnosti, ki jih je srečeval po mestu, ogledal si je kitajsko gledališče, kjer resda ni razumel ničesar, a je sledil akciji na odru, dvobojem in akrobatskim točkam. Vladivostok je dajal vtis, kot bi se v njem zbralo vse, kar

⁵⁷ Molè, *Iz knjige spominov*, str. 272.

je tedaj predstavljalo rusko duševno življenje, kot bi se tja zateklo vse, kar se je lahko rešilo pred strašno resničnostjo, ki je pretresala veliko Rusijo.

Dne 26. februarja 1920 so se proti večeru vkrcali na ameriški transportni parnik Sheridan. Odrinili so naslednje jutro, a Sibirijo je Molè zapuščal z občutkom, da jo bo vedno nosil v sebi, da je ne bo nikoli pozabil. Tri dni so potovali do Japonske, do zaliva Nagasaki, kjer so se zasidrali in kar takoj začeli trgovati z Japonci in Kitajci; Molè si je kupil belo tropsko obleko in slamnik in »bil spet podoben pravemu kulturnemu človeku«⁵⁸ in občudoval mesto. Pot so nadaljevali do Manile, do Singapurja in od tod na odprto morje Indijskega oceana, postali so na Cejlonu, kjer je obiskal »Albert and Victoria Museum« in si s tovarišem ogledal še tekmo pola. S Cejlona je smer tekla proti severu proti Sinajskemu polotoku, skozi Sueški prekop do Port Saida, kjer so se ustavili za dva dni in izvedeli, da bodo 18. aprila pripluli v Trst. Tam se je poslovil od prijateljev, a poti domov ni mogel nadaljevati, ker je bila v Jugoslaviji železničarska stavka. Po nasvetu češkoslovaškega konzula se je pridružil češkoslovaškemu vojaškemu transportu za Prago in načrtoval pot v Krakov, kjer ga je čakala žena, in od tod nazaj na jug k mami. Pot jih je peljala čez Koroško in nato čez Avstrijo, kjer je videl le revščino in lačne obraze otrok, ki so na postajah prosili za kruh. Toda vlak je imel zanimiv »tovor«, s seboj so namreč peljali tudi sibirske žene legionarjev, ki so se tako oklenile svojih mož, da so jih odpeljali kar s seboj. Na praški postaji je prišel legionarje pozdravit češkoslovaški predsednik Tomáš Garrigue Masaryk; Praga se je odela v cvetje, povsod se je trlo nasmejanih ljudi, ki so sprejeli zmagovalce, ki so se po mnogih težkih letih vrnili domov. V Pragi je moral Molè enajst dni čakati, da so odprli mejo proti Poljski, kar je izkoristil za obisk svojih čeških znancev; ko so mu končno na poljskem veleposlaništvu potrdili, da je meja odprta, se je njegov vlak ponovno ustavil na obmejni postaji Bohumin, kamor je končno prišel poseben vlak in ob šestih zjutraj slednjič pripeljal potnike v Krakov. Tam je objel ženo Elo, s katero je odtlej hodil »pod roko v pravo življenje, skupno do smrti«.⁵⁹

Vojeslav Molè se je v ujetniškem delu spominov večkrat »opravičeval« ali pojasnjeval, zakaj se ni podrobneje razpisal o ruski politiki in razburljivih časih, ki so spremenili podobo Rusije in nenazadnje tudi sveta: »Moji pričujoči spomini so predvsem čisto osebni; od začetka je bil moj smoter in namen prikazati mojo lastno, osebno pot skozi življenje, v tem tudi v Sibiriji, mojo zgodbo in način, kako je svet name učinkoval in kako sem jaz sam obenem z

58 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 278.

59 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 290.

mojim okoljem reagiral na zunanji svet.«⁶⁰ Ves čas se je zavedal, da je ujetništvo pustilo v življenju posameznika neizbrisen pečat, po drugi strani pa se je z leti spomin spreminjal in zato, »ko pišem pričujoče spomine iz davno minulih let, pišem pravzaprav le o sebi, a v spominih na ta leta so moji prijatelji in drugi ljudje, ki sem jih srečeval, v bistvu le podobe, ki so šle mimo mojih čutov, doživetij in spoznanj v danih okoliščinah ter so v njih ostale.«⁶¹

Viri in literatura

- Cerkovnik, Gašper. Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, 38, 2015, št. 2, str. 401–412.
- Komelj, Milček. Prva svetovna vojna in slovenska likovna umetnost. *Velika vojna in Slovenci: 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, str. 75–86.
- Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- Naš list. Glasilo kulturno–prosvetnega odbora 1. Jugoslovanskega polka*.
- Rachamimov, Alon. *POWs and the Great War: captivity on the eastern front*. Oxford; New York: Berg, 2002.
- Smrekar, Hinko. *Hinko Smrekar – črnovojnik*. Ljubljana: Umetniška propaganda, 1919.
- Svoljšak, Petra, Antoličič, Gregor. *Leta strahote: Slovenci in prva svetovna vojna*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2018.
- Vadnjal, Leopold, Janež, Stanko. Zapiski vojaka: 1914–1921. *Borec*, 41, 1989, št. 12, str. 1236–1407.
- Zadravec, Franc. Oktobrska revolucija in slovenski književniki *Sodobnost*. 15, 1967, št. 11, str. 1093–1114.

60 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 211.

61 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 201.

**UMETNOSTNI
ZGODOVINAR, PESNIK
IN KULTURNI
POSREDNIK**

Małgorzata Smorağ-Różycka

VOJESLAV MOLÈ – ZAČETNIK UNIVERZITETNE ZGODOVINE BIZANTINSKE UMETNOSTI NA POLJSKEM

Vojeslav Molè (1886–1973) je bil pesnik, literarni kritik, slavist in umetnostni zgodovinar. Na Poljskem je znan predvsem kot začetnik univerzitetne zgodovine bizantinske umetnosti, o čemer so pisali različni avtorji.¹ Da bi se izognili odvečnemu ponavljanju faktografskih dejstev, ki so dostopna v strokovni in znanstveni literaturi, v pričujočem prispevku navajamo samo najpomembnejše podatke iz Moletove biografije, v kateri sta dva dela še vedno slabo poznana: Moletovo bivanje v Tomsku (1919–1920) in njegovo bivanje v Ljubljani v času italijanske in nemške okupacije (1941–1945). Poleg tega je v poljskih prispevkih malo pozornosti namenjene vlogi, ki jo je imel Molè pri oblikovanju slovenske univerzitetne umetnostne zgodovine.

Molè se je rodil 16. decembra 1886 kot državlján avstro-ogrske monarhije v Kanalu ob Soči, nedaleč od slovensko-italijanske meje. Odraščal je v ne-

1 O Moletu so z biografskega vidika pisali: Kalinowski, Wojślaw Molè. 1886–1973, str. 5–19; Kalinowski, Molè Wojślaw, str. 618–620; Różycka-Bryzek, Wojślaw Molè. 1886–1973, str. 87–96; Różycka-Bryzek, Wojślaw Molè (1886–1973), str. 280–286; v zadnjem času pa: Malkiewicz, Wojślaw (Vojeslav) Molè. Biografia, str. 153–161.

premožni uradniški družini in kot je kasneje zapisal, je imel srečno otroštvo: »Otroška leta sem preživel v Trstu in njegovi okolici in tega obdobja ne bom pozabil do konca življenja.«²

Izobrazba – velemojstri

Molè se je leta 1906 vpisal na študij slavistike na Univerzo na Dunaju, nato je študiral pravo in romanistiko. Po odsluženem obveznem enoletnem vojaškem roku je študij nadaljeval na Jagelonski univerzi v Krakovu (1908/1909), nato v Rimu (1909/1910) in ponovno na Dunaju, kjer je končal študij umetnostne zgodovine (1910–1912). Mladi raziskovalec umetnosti se je znašel v enem najbolj dinamičnih središč evropske umetnostne zgodovine (t. i. dunajska šola umetnostne zgodovine), ki so ga zaznamovali izjemni znanstveniki, kot so bili Franz Wickhoff (1853–1909), Alois Riegl (1858–1905), Max Dvořák (1874–1921), Joseph Strzygowski (1862–1941) in Julius von Schlosser (1866–1938).³ Na področju umetnostne zgodovine se je po obdobju zbiranja t. i. spomeniškega gradiva (arheologija, inventarizacija) in prepoznavanja tematike posameznih del (ikonografija) pojavila potreba po njihovi zgodovinski (geneza in kronologija) in kulturni (ikonologija, antropologija itd.) interpretaciji. Na Dunaju je bila razprava o novih raziskovalnih in metodoloških smereh v umetnostni zgodovini še posebej burna, vključevala je tudi temo zgodnjekrščanske umetnosti, za katero se je v tistem času zanimal Molè. Leta 1901 sta izšli dve deli, pomembni za omenjeno razpravo: *Orient oder Rom: Beiträge zur Geschichte der spätantiken und frühchristlichen Kunst* Josepha Strzygowskega in *Die spätromische Kunstindustrie nach den Funden in Österreich-Ungarn dargestellt* (z. 1) Aloisa Riegla.

Strzygowski je z nedvoumnim poudarjanjem temeljne vloge velikih umetniških središč helenističnega Orienta, Antiohije, Aleksandrije in Efeza pri oblikovanju zgodnjekrščanske umetnosti nasprotoval romanocentričnim stališčem, ki so prevladovala v takratnih raziskavah. Na tem mestu dodajmo, da je v istem času ruski raziskovalec Dmitrij Vlasjevič Ajnalov v svojem odličnem delu *Эллинистические основы византийского искусства* (1900) zastopal podoben pogled na genezo krščanske umetnosti.⁴ Glavno kritično ost je Strzygovski

2 Vsi fragmenti spominov, ki so citirani v tem članku, so iz Moletovih rokopisov v poljskem jeziku, ki jih skupaj z ostalimi dokumenti iz let 1913–1966 v obsegu 24 map hrani Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu, D LXXXI S. II/619.

3 Prim. povzetek dosežkov dunajske umetnostnozgodovinske šole v Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 53, 2004.

4 Wickhoff, *Wiener Genesis*.

naperil v Franza Wickhoffa in njegovo delo *Die Wiener Genesis* (1895), v katerem ta tedaj ugledni predstavnik dunajske šole dokazuje drugačnost poznorimske umetnosti od helenistične tradicije. Polemiko Strzygowskega ni mogoče omejiti na lokalni osebni konflikt, čeprav so osebne ambicije pri tem igrale nezanemarljivo vlogo. Ko je Strzygowski po Wickhoffovi smrti leta 1909 dobil mesto profesorja na dunajski univerzi, je spor dobil razsežnosti pravega razkola v tamkajšnji umetnostnozgodovinski sredini. Glede na dejstvo, da se je v takratnem času dogajal pravi prelom v načinu dojemanja umetniških pojavov – bodisi v objektiviziranem zgodovinskem kontekstu njihovega nastanka in razvoja bodisi kot subjektivni izraz individualiziranega pogleda in volje umetnika, ki s svojim delom izraža »duha časa« –, je treba omenjeni razkol obravnavati v drugem planu. Dihotomijo mogočih raziskovalnih pristopov je Strzygowski dvajset let kasneje povzel s postulatoma ločitve preučevanja dejstev (*Sachforschung*) in njihove družbene recepcije, izražene v pisni obliki (*Beschauerforschung*), s čimer je napovedal novo smer raziskovanja v umetnostni zgodovini.⁵

Medtem pa je Riegl zavračal zgodovinsko naravnano preučevanje umetnosti z vidika zaporedja faz razcveta in zatona ter za najpomembnejšo gonilno silo vseh slogovnih sprememb v umetnosti priznaval umetniško hotenje (*Kunstwollen*).⁶

Tako je imel Molè v času študija na Dunaju priložnost, da se je seznanil z izjemno raznolikimi načini razmišljanja v umetnostni zgodovini. Neposreden stik s Strzygowskim, človekom nenavadne, skoraj mefistovske karizme, je na tako dovzetnem človeku, kot je bil Molè, zagotovo pustil pečat. In ni bil edini, v katerem je Strzygowski vzbudil občudovanje. Ernst Gombrich, ki je na Dunaju študiral med letoma 1928 in 1933, se spominja Strzygowskega: »zelo zanimiva oseba, v sebi je imel govornika-pesnika [...]. Hodil sem na njegova predavanja, vendar se mi je zdel zelo egocentričen, domišljav ...«⁷

Kot je znano, je Strzygowski opustil koncept helenističnega izvora krščanske umetnosti in svoje zanimanje preusmeril v mezopotamsko-sirijsko in perzijsko-iransko umetnost, kjer je po njegovem prepričanju poleg raznolikih podobnosti s helenizmom mogoče najti vir zgodnjekrščanskega anikonizma in poenostavljene figuralike. V delih Strzygowskega se pojavlja značilna trditev, ki jo je Molè večkrat citiral: »Začetkov krščanske umetnosti in njenega razvoja sploh ni mogoče razumeti brez iranizma.«⁸

5 Strzygowski, *Die Krisis der Geisteswissenschaften*.

6 Nazadnje je z Rieglvim konceptom »umetniškega hotenja« z vidika pogledov Strzygowskega polemiziral Elsner, *The birth of late antiquity*, str. 347–376.

7 Citirano za: Gombrich: *Pisma o sztuce i kulturze*, str. 24.

8 Strzygowski, *Ursprung der christlichen Kirchenkunst*, str. 27; citirano za: Molè, *Sztuka Starosłowiańska*, str. 41.

Strzygowski, ki je v tistem času vodil Inštitut za umetnostno zgodovino na dunajski univerzi (t. i. Erstes Kunsthistorisches Institut der Universität Wien), je bil mentor Moletove doktorske disertacije, ki je bila posvečena kopiji *Topografije* Kozme Indikoplevsta iz sedemnajstega stoletja.⁹ V spominih je Molè zapisal:

»Dobro se spomnim, kako težko sem pisal doktorsko razpravo o srbskih miniaturah Kozme Indikoplevsta; zdela se mi je dolgočasna in nesmiselna [...]. Čeprav so bile miniature same po sebi zanimive kot prispevek k ikonografskemu gradivu, pa so bile kot umetniško delo vendarle prvovrstni zmazki in pogled nanje me je navdajal z odporom. Željan sem bil umetnosti, ukvarjati pa sem se moral s packarijami nekega meniha iz 17. stoletja.«¹⁰

Moletov odnos do Strzygowskega je težko nedvoumno opredeliti. Molè je bil nehote priča ostremu konfliktu med dunajskimi umetnostnimi zgodovinarji, ki ga je po smrti Wickhoffa sprožilo imenovanje Strzygowskega na mesto profesorja. Leta kasneje je dogajanje opisal z besedami:

»Znašel sem se v samem središču bojev med dvema akademskima taboroma: profesorja Dvořáka in profesorja Strzygowskega. Ko danes gledam nazaj na tista davna leta, se mi vse skupaj zdi smešno in povsem odveč [...]. Veliko napak je bilo storjenih [...], tisti, ki je največ grešil, je bil zagotovo Strzygowski, brez dvoma človek širokih obzorij in ogromnega znanja, zelo zaslužen za znanost, hkrati pa neukrotljiv, nebrzdan in strasten pri svojih konstruktih in včasih naravnost fantastičnih hipotezah. Kot znanstvenik mi je bil zagotovo bližji Dvořák, saj mi je njegov odnos do umetnosti bolj ustrezal. Čutil sem, da je bila zanj umetnost zares umetnost.«¹¹

Če si ogledamo Moletova objavljena dela, pa se vpliv Strzygowskega vendarle zdi precej večji, kot to sam priznava v spominih.

V predgovoru k *Zgodovini starokrščanske in zgodnjebizantinske umetnosti* iz leta 1931 je Molè Wickhoffovi tezi posvetil samo en odstavek, pri čemer je v njegovi oceni čutiti kritični ton, kot na primer:

»Na ta način je bil v znanost vpeljan pojem rimske državne umetnosti, ki še do danes ni bil odstranjen iz nje, in četudi je neodobranje tega pojma veliko, ima še vedno pomembno vlogo. Čeprav so Wickhoffove raziskave glede podrobnosti že davno neaktualne in s številnih vidikov tudi ovržene, je njihova trajna vrednost

9 Disertacija je izšla leta 1922 z naslovom *Eine illustrierte Handschrift aus dem Jahre 1649 mit der Topographie des Kosmas Indikopleustes und dem Hexameron des bulgarischen Exarchen Johannes. Ein Beitrag zur spätbyzantinischen Kunstgeschichte.*

10 Molè, Spomini (rokopis), Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu, D LXXXI S. II/619.

11 Molè, Spomini (rokopis), Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu, D LXXXI S. II/619.

v temeljiti analizi cele vrste rimskih spomenikov, ki je prvokrat pokazala njihovo pravo umetniško vrednost.«¹²

Podobno kritično piše o Dvořákovi koncepciji:

»Dvořákova koncepcija zagotovo na novo osvetljuje bistvo starokrščanske umetnosti, kljub temu pa se ni mogoče strinjati z vsemi njegovimi trditvami. Utemeljen je očitek, da osrednja Dvořákova opredelitev umetnostne zgodovine kot zgodovine duha grozi, da bo razbila njen okvir, saj z vidika spoznavne teorije pomeni konec umetnostne zgodovine kot samostojne veje zgodovinske vede [...]. In ker poleg tega Dvořák krščanske spomenike popolnoma izolira, je rezultat povsem napačna slika njihovega mesta v celotnem umetniškem razvoju pozne antike.«¹³

Komentira tudi rieglovski model umetnostne zgodovine: »To je temelj za novo konstrukcijo umetnostne zgodovine kot znanosti.«¹⁴ V analizi poznoantičnega kiparstva pa navaja cele odstavke že citiranega Rieglovega dela iz leta 1901.¹⁵

Po drugi strani pa je obširno komentiral stališča Strzygowskega, začenši s spoštljivo ugotovitvijo: »Povsem drugačen od vseh teorij je svet, ki nam ga predstavljajo številna dela Strzygowskega, nedvomno najzaslužnejšega raziskovalca zgodnjekrščanske in bizantinske umetnosti.«¹⁶ Med nadaljnjimi razpravami o posameznih delih se večkrat sklicuje na mnenje Strzygowskega, mdr. o ustvarjalni vlogi judovske diaspore v Aleksandriji (kar imenuje »judovsko vprašanje«, vendar v drugačnem pomenu, kot je ta, ki je dandanes splošno razširjen), pri čemer večkrat polemizira s svojim učiteljem, predvsem o genezi oblik monumentalne krščanske arhitekture (t. i. sirska šola krščanske arhitekture oz. t. i. arijski koncept kupole, ki izhaja iz kvadratne osnove), v sklepu pa se sklicuje na definicijo bizantinske umetnosti, ki jo je Strzygowski opredelil kot eklektično uradno umetnost – državno in cerkveno hkrati, pri čemer dodaja, da ta umetnost predstavlja ravnovesje »tradicij, ki prihajajo v stik druga z drugo: helenističnega sveta ter semitskega in iranskega Vzhoda. Njen nastanek in razvoj sta povsem zgodovinsko-elementarna, čeprav so pri tem pomembno vlogo odigrali nameni in volja države ter cerkve ...«¹⁷ Ne pozabi pa na Dvořákov nauk in doda, da je umetnostna zgodovina sicer zgodovinska veda, a predmet njenega preučevanja niso pretekla dejstva, temveč dela, ki še vedno delujejo v javni percepciji, »še

12 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*, str. 9.

13 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*, str. 19.

14 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*, str. 16–17.

15 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*, str. 70–72.

16 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*, str. 9.

17 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*, str. 411–412.

vedno delujejo kot živ estetski vtis«, in to – kot piše v nadaljevanju – otežuje njihovo objektivno oceno. Molè se distancira od pangermanskih fascinacij Strzygowskega z jedrnato trditvijo, navedeno v opombi že omenjenega dela: »Njegova 'severna' teorija se nanaša predvsem na kasnejši čas, zato je na tem mestu ne navajam.«¹⁸

Molè si poljskemu bralcu prizadeva približati še druga dela Strzygowskega, s tem ko objavlja recenzije in razprave, v katerih se odobravanje prepleta s polemikami pri nekaterih podrobnejših vprašanjih, vendar ga nikoli ne kritizira neposredno.¹⁹ Molè meni, da je trajna vrednost teorije Strzygowskega o umetniški ustvarjalnosti srednjeveške Evrope uravnoteženje rimsko-helenističnega elementa z domačimi elementi, glede na posamezno regijo – keltskimi, germanskimi, pa tudi slovanskimi, kot sam dodaja.

Moletova izrazita zmernost pri ocenjevanju stališč Strzygowskega, pomešana s splošnim sprejemanjem njegovih znanstvenih spoznanj, se bistveno ne razlikuje od splošnega tona takratnih mnenj o dunajskem raziskovalcu. Strzygowski je imel tudi na Poljskem veliko podpornikov, kot sta bila na primer Stanisław Jan Gaşiorowski in Michał Walicki. Celo Tadeusz Szydlowski, ki je s pikrim naslovom svoje razprave *O Józefie Strzygowskim i jego walce z humanizmem* (O Jozefu Strzygowskem in njegovi bitki s humanizmom) (Krakov, 1925) napovedal ostro kritiko stališč Strzygowskega, njegove poglede predstavlja zmerno in o njih objektivno polemizira.

Sodelovanje Moleta s Strzygowskim je z vidika poklicne kariere trajalo samo kratek čas. Skrb za znanstveni razvoj mladega doktoranda je prevzel Dvořák, čigar podpora je raziskovalcu začetniku zagotovila vladno habilitacijsko štipendijo (natančneje: štipendijo ministra za znanost in kulturo) za enoletno bivanje v Italiji. Po vrnitvi se je Molè zaposlil (uradno 23. avgusta 1913) na Centralni komisiji za raziskovanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov (Zentralkommission für die Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale) v splitskem spomeniškem uradu, ki je bil pristojen za območje Dalmacije. Državna služba mu je zagotavljala sredstva za preživetje in dajala upanje za stabilen razvoj poklicne kariere. Predvsem pa je bila usmerjena k muzejskemu delu in neposrednemu stiku z umetniškim delom, kar je bilo značilno za dunajsko šolo umetnostne zgodovine. Kot je opozoril Jan Białostocki, se je dunajska umetnostna zgodovina tistega časa od ostalih

18 Molè, *Historia sztuki starożytności i wczesnośredniowiecznej*, str. 12, opomba 2.

19 Prim. npr. Molè, „Sztuka starożytności i wczesnośredniowiecznej” Strzygowskiego, str. 40–47; Rola krajów północnych w powstaniu sztuki średniowiecznej, str. 1–36.

razlikovala po tesni povezavi zgodovinskih študij z muzeologijo in po pravnem sistemu spomeniškega varstva.²⁰ Predavatelji so delo na univerzi običajno združevali z muzejsko (Schlosser) ali konservatorsko (Dvořák) službo, strokovni seminarji pa so običajno potekali v dunajskih muzejih. Trajne sledi Moletovega dela v Dalmaciji so številni članki in eseji o umetnosti te regije, zlasti o Splitu, ki ga imenuje »Dioklecijanovo mesto«, znamenito cesarsko palačo pa – Versailles.²¹

Izbruh prve svetovne vojne je radikalno prekinil poklicno stabilizacijo, ki se je obetala Moletu. Kot državljani avstro-ogrske monarhije se je Molè 2. septembra 1914 prijavil v vojsko kot prostovoljec, vendar je bila njegova dejanska udeležba v vojni kratka, saj je padel v rusko ujetništvo ter bil poslan v taborišče za vojne ujetnike v Sibiriji, med drugim v bližini Tomska. Ko je bila 1. decembra 1918 ustanovljena Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS), je Molè postal njen državljani in se je pridružil 1. jugoslovanskemu polku Matija Gubca, ki je bil ustanovljen v Rusiji. Preden se je vrnil v domovino, se je 1. novembra 1919 habilitiral na univerzi v Tomsku s študijo o grafični zbirki Stroganovih. To zbirko – ki je predstavljala manjši del t. i. rodovne, tj. dedne zbirke – naj bi novoustanovljeni univerzi v Tomsku podaril grof Aleksander Grigorjevič Stroganov (1795–1891) na osebno prošnjo profesorja Vasilija Markoviča Florinskega (1834–1899), enega od pobudnikov ustanovitve univerze. Fakulteta za zgodovino in filologijo je na njej delovala zelo kratek čas, od leta 1917 do leta 1922, ko jo je v okviru reorganizacije univerze zaprla sovjetska oblast. Molè je prišel v Tomsk v posebnem času, ko se je tam pojavilo izredno veliko število predavateljev in študentov z evakuiranih univerz v Permu in Kazanu. Mladi Molè je tako Tomsk doživel kot živahno in pomembno znanstveno središče.

Poleti 1920 se je Molè skupaj s polkom prek Vladivostoka, Singapurja in Port Saida vrnil v Trst, od tam pa po nekaj mesecih v Ljubljano, kjer je na novoustanovljeni Univerzi v Ljubljani prevzel mesto docenta za antično in bizantinsko umetnost. Po petih letih je bil predlagan za profesorsko mesto, vendar ni ostal v Ljubljani – odpotoval je v Krakov in se v študijskem letu 1925/1926 zaposlil na Jagelonski univerzi. V Ljubljano se je na kratko vrnil v času druge svetovne vojne, ko je med letoma 1940 in 1945 na Univerzi v Ljubljani vodil katedro za bizantinsko umetnost, najprej pod italijansko okupacijo (1941–1943), nato pa pod nemško (1943–1945).

20 O tem mdr. piše Białostocki, *Muzeum i historia w rozwoju metodologicznym*, str. 204–212.

21 Gl. npr. Molè, *W mieście Dioklecjana*, str. 1–35; *Problem renesansu w dziejach sztuki Dalmacji*, str. 9–12; *Dalmatiens Stellung in der Kunstgeschichte des Mittelalters und der Renaissance*, 1–23; *W palacu Dioklecjana*, str. 1–13.

Prvo obdobje na Poljskem: 1925–1939²²

V študijskem letu 1925/1926 je Molè zasedel mesto na Katedri za umetnostno zgodovino slovanskih narodov na interdisciplinarnem Oddelku za slovanske študije, ki ga je na Filozofski fakulteti ustanovil profesor Kazimierz Nitsch (1874–1958).²³ 16. novembra 1926 je bil imenovan za rednega profesorja. V Krakovu je ostal vse do izbruha vojne, vodil je Katedro za umetnostno zgodovino slovanskih narodov, od leta 1937 pa je hkrati opravljal še funkcijo predstojnika Oddelka za slovanske študije. Povezan je bil tudi s Poljsko akademijo umetnosti (PAU), najprej kot urednik revije *Przegląd Historii Sztuki* (1930–1933), od 16. aprila 1933 pa kot dopisni član Razreda za filološke vede. Redni član Poljske akademije umetnosti je Molè postal šele po vojni, 13. junija 1947.

Na področju bizantinistike so bile v tem obdobju na Poljskem na voljo že številne filološke in zgodovinske študije, medtem ko raziskav o umetniški zapuščini Bizanca do takrat sploh ni bilo.²⁴ Čeprav je bizantinsko umetnost v poljsko zgodovino vpeljal Stanisław Kostka Potocki (1755–1821) z znanim prevodom dela Johanna Joachima Winckelmannna *O sztuce u dawnych, czyli Winkelman polski* (*O umetnosti prednikov oz. poljski Winckelmann*) iz leta 1815,²⁵ pri čemer je z dodatkom o srednjeveškem obdobju razširil časovni in tematski okvir originala, to delo vendarle ni vzbudilo večjega zanimanja za bizantinsko umetnost. To seveda ne pomeni, da velika dela bizantinske umetnosti na Poljskem niso bila znana. V številnih potopisih s potovanj po Osmanskem cesarstvu iz 16. in 17. stoletja je mogoče najti dokaze o navdušenju nad starimi zgradbami v turškem delu Istanbula, predvsem nad Sveto Sofijo, kot so običajno imenovali to najveličastnejšo cerkev bizantinskega sveta (včasih imenovano tudi: »Ayasofya« ali »mošeja Sofija«).²⁶ Šele Józef Łepkowski je v svoji knjigi *Sztuka. Zarys jéj dziejów* (*Umetnost. Oris njene zgodovine*) iz leta 1872 obravnaval formalno posebnost bizantinske umetniške dediščine in je med »krščanskimi slogi« razlikoval dva – »rimsko starokrščanskega« in »bizantinskega«. Slednjega je

22 Podatke, povezane z Moletovim znanstvenim delom v tem obdobju, je natančno popisal: Kalinowski, Molè Wojsław, zlasti str. 618–619.

23 Prim. Lehr-Splawinski, Urbańczyk, *Przegląd dziejów słowianoznawstwa w Uniwersytecie Jagiellońskim*, str. 163–214.

24 Zgodovino poljske bizantinistike je opisal Ceran, *Powstanie i rozwój bizantynologii na świecie i w Polsce*, str. 5–58.

25 Kostka Potocki, *O sztuce u dawnych, czyli Winkelman polski*, zlasti str. 19–34; prim. tudi izdajo dela Potockega v ur. Ostrowskega in Śliwie z obsežno bibliografijo.

26 Gl. Żygulski jun., *Hagia Sophia przez szlachtę polską opisana*, str. 590–597 (ponatis, str. 337–350).

opredelil s slikovitim izrazom »kupolast slog«. Veliko prostora je namenil tudi arhitekturi in opremi konstantinopelske Cerkve svete Božje modrosti, pri čemer je ustrezno prepoznal temeljno značilnost bizantinske sakralne arhitekture, v kateri »kupula ne stoji [...] na okrogli osnovi, kot npr. v Panteonu in drugih rimskih zgradbah, temveč se opira bodisi na štiri bodisi na osem podpornikov«. ²⁷ Kljub temu je bilo raziskovalno zanimanje za pravoslavno umetnost na Poljskem skoraj v celoti omejeno na domače stvaritve – na gališko ikonsko slikarstvo in leseno pravoslavno cerkveno arhitekturo, ki sta bila prepoznavna kot primera lokalne posebnosti v kulturnem konglomeratu pred ozemeljskimi delitvami Poljske. ²⁸ Tudi univerzitetni programi znanstvene in pedagoške univerzitetne umetnostne zgodovine v Krakovu in Lvovu so bili podobno usmerjeni. ²⁹

Molè ni prišel v Krakov, da bi vzpostavil umetnostnozgodovinsko bizantinistiko. Njegova pozornost je bila usmerjena v slovansko umetnost, ki je bila zgodovinsko povezana z Bizancem. V kratkem članku *Potrzeby nauki polskiej w zakresie historii sztuki narodów słowiańskich (Potrebe poljske znanosti na področju umetnostne zgodovine slovanskih narodov)* iz leta 1929 je predstavil stanje raziskav o zgodovini slovanske umetnosti in pomen Katedre za umetnostno zgodovino slovanskih narodov, ki je bila ustanovljena v okviru Oddelka za slovanske študije Jagelonske univerze. Uvodoma ugotavlja, da na tem področju manjka raziskovalna tradicija, nato pa oriše program tako rekoč pozitivističnih aktivnosti »od temeljev«, tj. zahtevo za ustanovitev knjižnice in vzpostavitev stikov z državami, kjer takšne raziskave že izvajajo, izdajanje strokovne revije ter vključitev strokovnih ekskurzij in kasneje tudi znanstvenih raziskav v izobraževalni program. »Dobra priprava umetnostnega zgodovinarja zahteva predvsem kar najboljše poznavanje spomenikov, kar je mogoče doseči samo s potovanji in daljšimi bivanji v tujini in česar ne morejo nadomestiti nobene knjige« – je zapisal skladno s tradicijo dunajske umetnostnozgodovinske šole. ³⁰ Molè si je prizadeval za dosledno uresničevanje postavljenih ciljev. Nova strokovna knjižnica je obsegala celotne letnike takrat najpomembnejših bizantinističnih revij in znanstvenih publikacij; del, posvečen umetnosti, je bil priključen k zbirkam že obstoječe knjižnice Oddelka za umetnostno zgodovino

27 Łepkowski, *Sztuka. Zarys jej dziejów*, str. 85–86.

28 O tem je večkrat pisala Różycka-Bryzek: *Malarstwo cerkiewne w polskiej tradycji historycznej i w badaniach naukowych*, str. 11–25; Zum 70. Jahrestag des Bestehens des Lehrstuhls für Geschichte des Byzantinischen Kunst an der Jagiellonen-Universität, str. 177–184.

29 Temi oblikovanja poljske umetnostne zgodovine se je v sintetični študiji posvetil: Małkiewicz, *Z dziejów polskiej historii sztuki*.

30 Molè, *Potrzeby nauki polskiej w zakresie historii sztuki narodów słowiańskich*, str. 438.

Jagelonske univerze. Svoje študente je spodbujal k raziskovanju lokalnih del pravoslavne cerkvene umetnosti in poudarjal njihov zgodovinsko-evropski kulturni kontekst. Menil je, da se lahko na podlagi raziskav bizantinskih fresk iz obdobja Jageloncev oblikuje poljska bizantinistika.³¹ V tem obdobju se je torej začelo sistematično preučevanje teh slik, ki sta se ga lotili Moletovi študentki Anna M. Marsówna in Celina Filipowicz-Osieczkowska, po vojni pa so jih nadaljevali Anna Różycka Bryzek in njeni študenti.³² Molè se je v glavnem izogibal obširnejšim izjavam na temo jagelonskih slikarij. Nekoliko več pozornosti je posvetil le freskam v kapiteljski cerkvi v Wiślici, in sicer v članku iz leta 1931, v katerem je pozval k njihovi nujni zaščiti. Kot je zapisal, je o njihovi umetniški vrednosti zaradi precejšnje uničenosti originala mogoče zgolj domnevati. Kljub temu je izpostavil značilne poteze, ki jih ločijo od fresk v Lublinu in Sandomierzu in so po njegovi oceni bližje bizantinski tradiciji. Že takrat je pozval k hitremu začetku restavratorskih del: »Odločno se je treba zavzeti, da se jih reši pred popolnim uničenjem in se čim prej lotiti dela. [...] S tem se ne sme odlašati. Navsezadnje gre za reševanje enega najpomembnejših spomenikov srednjeveškega slikarstva na Poljskem.«³³

Med drugimi deli, ohranjenimi na Poljskem, je Moletovo zanimanje pritegnil *Lavriševski evangeliarij*, iluminirani rokopis iz gališko-volinjskega kroga, ki je nastal na prelomu 13. in 14. stoletja in ga je hranila knjižnica Czartoryjskih v Krakovu, ter kovinska skrinjica s ciklom svetih »neplačancev« (anargyri) Kozme in Damijana v zakladnici Marijine cerkve v Krakovu. Prvemu delu je posvetil dva članka, kot običajno ga je prestavil v širšem kontekstu kulturnih odnosov med vzhodnim (grško-slovanskim) in zahodnim (latinskim) krščanstvom ter t. i. kulturnim obrobjem.³⁴ Molè je natančno preučeval tudi skrinjico iz Marijine cerkve, o čemer pričajo kopije z natančnimi prerisi vseh prizorov in napisov, ki so ohranjene v Arhivu Jagelonske univerze. Vendar rezultatov teh raziskav nikoli ni objavil.

Moletovo zagotovo najpomembnejše objavljeno delo iz tega obdobja je že omenjena knjiga *Zgodovina starokrščanske in zgodnjebizantinske umetnosti*.

31 Prim. tudi V. Molè, Ein Problem der byzantinischen Kunstgeschichte in Polen, str. 529–530.

32 Več o tem prim. Smorağ Różycka, Profesor Anna Różycka Bryzek (1928–2005), *Modus*, str. 5–22; Smorağ Różycka, Profesor Anna Różycka Bryzek (1928–2005), *Folia Historiae Artium*, str. 139–145.

33 Molè, Kilka uwag o malowidłach ściennych w Wiślicy, str. 6; o raziskavah in restavratorskih delih bizantinskih slikarij prim. Różycka-Bryzek, Malowidła ścienne bizantyńsko-ruskie, str. 155–184.

34 Molè, Miniatury Ewangielarza Ławryszewskiego, str. 4–5; Molè, Les miniatures de l'Évangélique de Ławryszew, str. 421–437.

Njen podnaslov *Uvod v zgodovino bizantinske umetnosti pri Slovanih* jasno kaže na to, da je bil njegov cilj sinteza umetnostne zgodovine pri Slovanih. Ta cilj je bil uresničen šele po vojni in v drugačni obliki znanstvenega dela, kot je bilo sprva načrtovano. V predgovoru avtor navaja, da je sam predlagal uredništvu Slavistične knjižnice v Lvovu, naj to knjigo izda kot uvod v delo o bizantinski umetnosti pri Slovanih, »saj v poljski literaturi manjka kritična študija s tega področja«. ³⁵ Celotno razpravo začne z zgoščeno predstavitevijo glavnih metodoloških in spoznavnih izhodišč, ki so se izoblikovala v krščanski arheologiji in bizantinistiki, začenši z rimsko teorijo Josepha Wilperta (1857–1944) in oblikovno-primerjalnimi raziskavami, zaključuje pa s konceptom *Kunstwollen* Riegla in konceptom umetnostne zgodovine kot duhovne zgodovine (*Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*) Dvořáka, ki sicer nista neposredno povezana z raziskavami zgodnjekrščanske umetnosti, vendar sta v tistem času veljala za nov, nezgodovinski način interpretacije umetniških del in pojavov. Kot je značilno za Moletove razprave, tudi v tem prispevku umetnosti Konstantinopla ni namenjenega veliko prostora – manj kot dvajset (!) strani v okviru poglavja o osrednjih zgradbah –, medtem ko sta sakralna arhitektura helenističnega Vzhoda in monumentalno slikarstvo na rimsko-italskih območjih široko obravnavana. Vendar se je treba zavedati, da je bilo v času, ko je Molè pisal svojo knjigo, poznavanje konstantinopelske umetnosti predikonoklastičnega obdobja omejeno zgolj na nekaj ohranjenih zgradb – baziliko sv. Jana w Studoni, cerkev sv. Irene, cerkev sv. Sergeja in Bakhusa in cerkev sv. Božje modrosti. Po Moletovi upravičeni oceni zadnji dve povezuje skupni arheološko-formalni potek sprememb vzhodnega centralnega tipa stavb in bazilike s kupolo. Izjemna, veličastna in harmonična lepota cerkve sv. Božje modrosti Moleta ne pušča ravnodušnega, vendar se je ob natančnem branju prispevka težko znebiti občutka, da na to lepoto gleda bolj z očmi zgodnjebizantinskih avtorjev – Prokopija in Pavla Silenciarija – kot pa s svojimi. Ne vemo, ali je kdaj bil v Konstantinoplu oz. Istanbulu.

V tem obdobju se je Molè aktivno vključeval v znanstveno življenje svetovne bizantinistike, redno je objavljajl v reviji *Byzantinoslavica*, ki jo je od leta 1929 izdajala Bizantinološka komisija Slavističnega instituta v Pragi (sodelovanje z revijo je obnovil po drugi svetovni vojni, ko je revija začela ponovno izhajati), poleg tega se je udeleževal bizantinoloških kongresov in simpozijev, na katerih je obravnaval osrednja vprašanja s področja preučevanja bizantinske umetnosti. V prispevku za 4. mednarodni kongres bizantinoloških študij v

35 Molè, *Historia sztuki starochrześcijańskiej*, str. VII.

Portretna razglednica, izdelana v znanem
fotografskem ateljeju Kuczyński v Krakovu
(SI AS 2161/9)

Sofiji leta 1934 je orisal široko panoramo helenizmov, pri čemer je ugotavljal, da v odnosu do bizantinske umetnosti ni mogoče govoriti o renesansi v smislu italijanske renesanse, tj. prelomnih navezav na vzore antične umetnosti. S tem se je vključil v razpravo, ki se je glede koncepta bizantinskih renesans razplamtela v bizantinistiki: makedonske iz 9. in 10. stoletja ter paleološke renesanse iz 13. do 15. stoletja. Molè je odločno nasprotoval tem konceptom in trdil, da je bil pravi prelom v Bizancu ikonoklazem, ki sta ga sprožila pretirano, celo malikovalsko čaščenje svetih podob in potreba po tem, da se umetnosti na račun dekorativnosti vdahne duhovne značilnosti, kar je kasneje predstavljalo glavno značilnost bizantinskega slikarstva.

Druga svetovna vojna: 1939–1945

Nemška vojska tretjega rajha je 6. septembra 1939 zavzela Krakov. Preden se je to zgodilo, je Molè s svojo družino odpotoval na vzhod v lažnem upanju, da bo tam našel zatočišče. 17. septembra jih je v Lvovu zajela sovjetska agresija. Bivanje v Lvovu je bilo težavno – v spominih Molè ta čas jedrnato imenuje pekel in piše zlasti o vsakdanjih zadevah, iskanju hrane, stanovanja. Nenehen občutek fizične ogroženosti ter strah za ženo in otroka, ki ga je hromil, sta vrhunec dosegla v pripovedi o noči 22. septembra 1939, ko je sovjetska vojska vkorakala v Lvov: »Ob meni sta ležala otroka in Ela. Kako težke so bile moje misli to noč! Sovjetski tanki so ropotali in hrumeli brez prestanka kot da bi hudiči z železnimi verigami tolkli ob betonska tla samega pekla. Tako je minil ta znamenit dan, 22. septembra 1939; ko se je Lvov predal in so v mesto vkorakale enote rdeče armade, je padla noč. Ta noč pa še vedno traja – v celotni deželi.« Ta del spominov je od 4. avgusta 1942 dalje Molè skrbno pretipkaval in tako imel priložnost premisliti svoja doživetja, katerih dramatičnost bi lahko s časom v njegovem spominu zbledela. Toliko bolj pretresljivo zvenijo nadaljnji zapisi, ki pričajo o občutku popolnega brezupa: »V Lvovu naj bi ostali dlje časa, marsikaj bi še morali preživeti in izkusiti. Vse, kar se nam je zdelo nespremenljivo in neomajno, se je sesulo in znašli smo se na dnu nekakšnega divjega vrtinca, ki nas je premetaval kot odpadlo listje z dreves in ga je odnašal tok deroče in kalne reke.«

Podrobnosti nadaljnje vojne usode Moleta in njegove družine niso znane. V kratkem življenjepisu, ki se je ohranil v obliki tipkopisa, dolgega dve strani, je kratko zapisal: »Potem ko smo preživeli septembrski napad na Poljsko, smo se z družino uspeli prebiti v Jugoslavijo, kjer mi je Univerza v Ljubljani zagotovila pogoje za preživetje s tem ko je bila ustanovljena katedra za bizantinistiko, ki sem jo prevzel. Po koncu vojne sem se jeseni 1945 vrnil v Krakov na svoje nekdanje delovno mesto.« V prošnji za ameriški vizum z dne 10. decembra 1964 je zapisal, da je v Ljubljani živel od leta 1940 do leta 1945. Prijavni dokumenti (Sistemazione del personale in attività di servizio; Arhiv Jagelonske univerze), ki potrjujejo, da je bil Molè zaposlen v Ljubljani, so bili izdani 25. aprila 1942. Kot je znano, je bilo mesto med italijansko okupacijo od 23. februarja 1942 zaprto in obdano z žico, dolgo več kot 30 kilometrov – verjetno je bil to vzrok za nov popis prebivalstva, katerega del je bil tudi Molè z družino. O tem Moletovem življenjskem obdobju vemo malo, saj so njegovi zapiski precej skopi: »Trenutno zatočišče v Ljubljani, prekinitev stika s preteklo-

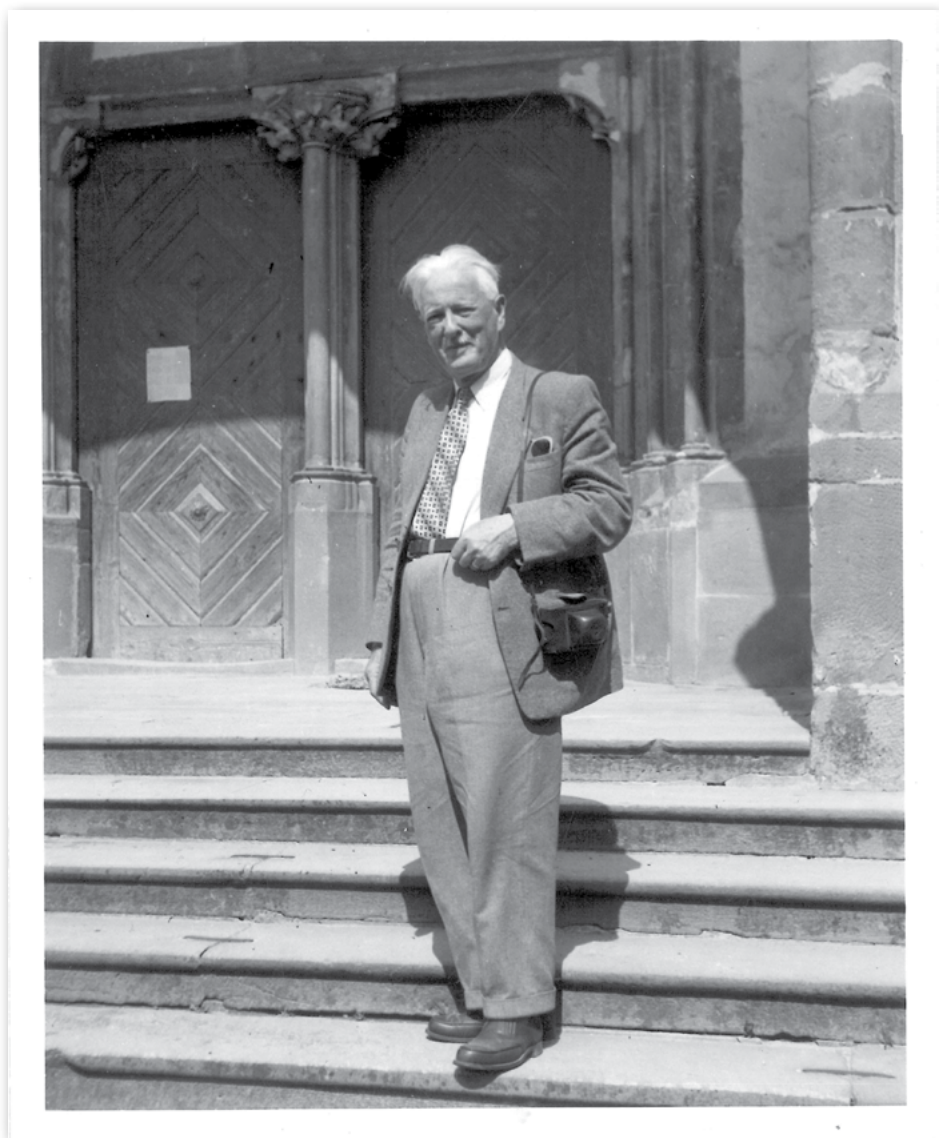
stjo, negotovost jutrišnjega dne, prežeta le z upanjem in globoko vero v boljšo prihodnost.« Vendar je junaštvo te trditve le navidezno. Že druga totalna vojna v Moletovem življenju, njena brutalnost, ki je preseerala vsa dotlejšnja izkustva, je morala naravnost ohromiti in onesposobiti tega rahločutnega humanista, kar je potrdil s kratkim zapisom: »Že nekaj tednov sem bil v stanju nekakšne živčne odrevenelosti in nisem mogel delati. Hočem in moram se izkopati iz tega stanja in se intenzivno posvetiti nečemu, kar me bo zamotilo. V trenutni situaciji nekakšno odrešitev in rešilno bilko vidim v pisanju spominov.«

Drugo poljsko obdobje: 1945–1966

Molè se je na Poljsko vrnil ob začetku prvega povojnega študijskega leta. Službena izkaznica Jagelonske univerze je datirana s 4. oktobra 1945 in ima veljavnost za študijsko leto 1945/1946. Kasnejših zabelezk ni – mogoče je sklepati, da se profesor ni ukvarjal s takšnimi malenkostmi. Po vrnitvi na Poljsko je takoj prevzel svojo Katedro za umetnostno zgodovino slovanskih narodov, ki je – kot pred vojno – delovala v okviru Oddelka za slovanske študije. Po njegovi ukinitvi je bila katedra od študijskega leta 1950/1951 priključena skupini Kateder za umetnostno zgodovino na Humanistični fakulteti Jagelonske univerze, ta je bila leta 1952 preoblikovana v Fakulteto za zgodovino, leta 1953 po združitvi s Filozofsko fakulteto in Fakulteto za družbene vede pa v Filozofsko-zgodovinsko fakulteto. Vodja skupine Kateder za umetnostno zgodovino je postal Molè, po ustanovitvi Oddelka za umetnostno zgodovino pa je od leta 1956 opravljal funkcijo oddelčnega predstojnika, in sicer neprekinjeno vse do leta 1960, tj. do upokojitve, o kateri je bil z eleganco, značilno za takratno državno administracijo, obveščen s pismom ministra z dne 30. julija 1960: »Državljana Profesorja razrešujem s trenutnega položaja in z dnem 30. septembra prekinjam delovno razmerje z njim« (nečitljiv podpis).³⁶ Zadnja leta življenja, od 1966 do 1973, je Molè preživel v mestu Eugene v Združenih državah Amerike, kjer je umrl 5. decembra 1973.

Družbenopolitične razmere na Poljskem v prvih povojnih desetletjih so poklicno aktivnega znanstvenika postavljale pred nove izzive in težke odločitve. Molè ni postal glasnik nove ureditve, ni sprejel marksističnih pogledov ali se dal preslepiti prosocialni retoriki ljudske oblasti. Pred vojno je bil nekajkrat kritičen na temo sovjetske teoretične literature o umetnosti, očital ji je mehaničen

36 Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu, D LXXXI S. II/619.

Vojeslav Molè na Ptujski gori, 30. julija 1957
(SI AS 2161/9)

prenos kategorije in kriterijev s področja ekonomskega materializma na področje umetnosti, pogosto v absurdni meri, kot npr. v uvodih k ruskim prevodom del Dvořáka ali Heinricha Wölfflina.³⁷ Hkrati je vendarle prepoznal dihotomično naravo sovjetskega pisanja o umetnosti, ki jo pogojuje podobno dihotomična posledica marksistične interpretacije umetnosti in njenih funkcij: po eni strani gre za ustvarjanje nove umetnosti, podrejene na novo oblikovani družbi (ki jo je že prej zahtevala ruska avantgarda), po drugi strani pa za marksistično reinterpretacijo starih umetniških pojavov kot manifestacijo družbenega razrednega boja. Te predvojne izkušnje, znane iz knjig, so v povojni Poljski postale boleče neposredne. Molè je vso svojo energijo in pozornost usmeril v ponovno vzpostavitev slovanskih študij v okviru umetnostne zgodovine, pri čemer je videl potrebo po povrnitvi kontinuiranih raziskav in didaktike na tem področju. Osnutek programa tega študija je večkrat javno predstavil, pri čemer je poudarjal ključne teme:

»Srednjeveški Balkan in antične tradicije, Dalmacija in njeno mesto v razvoju umetnosti na Jadranu, umetnost balkanskih Slovanov in Bizanc, zgodnjezgodovinske srednjeevropske prvine v umetnosti balkanskih Slovanov, srbska umetnost in širjenje romanske umetnosti, Dalmacija in renesansa, baročne prvine v balkanski umetnosti, umetnost bogomilov in ljudski elementi v srednjeveški umetnosti na Balkanu.«³⁸

Pravzaprav gre za vsebino še pred vojno načrtovane knjige, ki je bila nato izdana leta 1962 z naslovom *Sztuka Słowian Południowych (Umetnost južnih Slovanov)*. Skozi celoten tok naracije o spomenikih od pozne antike do prve svetovne vojne se kaže ideja o obrobem položaju umetnosti balkanskih Slovanov, značilna za Moletova znanstvena prepričanja, grška kultura – antična in srednjeveška – je bila sicer tu zasidrana že od nekdaj, a je enako močan element lokalnih umetnostnih vzorcev uravnotežil njen vpliv in vpliv orientalskih (islamskih, sirskih, gruzijskih, armenskih) elementov. Pronicanje sredozemske kulture na območje Balkana imenuje celo »novi svet«. Molè se torej vrača k nekdanjemu konceptu Strzygowskega, ki starodavne lokalne kulture primerja s tujo grško-rimsko tradicijo, in h konceptu umetniške posebnosti slovanskega sveta, čeprav seveda ne razvrednoti njegovega pomena, kot je nazadnje to počel Strzygowski. V prvi opombi se celo sklicuje na razpravo Strzygowskega iz leta 1926 z naslovom *Der Balkan im Lichte der Forschung über bildende Kunst*, v kateri poudarja njeno še vedno aktualno (leta 1962!) spoznavno vrednost pri pre-

37 Molè, *Sztuka a społeczeństwo*, str. 11–48.

38 Molè, *Z problematyki słowianoznawczej w historii sztuki*, str. 54.

poznavanju splošnih genetskih povezav med velikimi umetnostnimi središči in obrobjem.³⁹ Molè pri obravnavi posameznih umetniških središč razlikuje med »bizantinsko-balkanskimi« Slovani (Bolgarija, Makedonija in Srbija), ki jih je dosegel neposredni vpliv Bizantinskega cesarstva, od »zahodnega južnega slovanstva« (Dalmacija, severna Hrvaška in Slovenija). Na umetnost sodobnega časa ne gleda s perspektive skupnih zahodnoevropskih korenin, temveč z vidika okoljske raznolikosti. Za to razpravo je kljub temu značilno skoraj inventarno (dunajska šola!) obravnavanje posameznih umetniških del, ki si zaslužijo posebno pozornost glede opisa in formalne analize (datiranje in kronologija zahtevata verifikacijo, skladno z aktualnim stanjem znanosti). Zaman bi tukaj iskali obsežno faktografijo ali polemične komentarje, s kakršnimi je prežeta predvojna *Zgodovina starokrščanske in zgodnjobizantinske umetnosti*. Namesto njih se tu pojavi panoramski in kronološki opis umetniških pojavov, na katere opozarjajo natančno opisane karakteristike izbranih del.

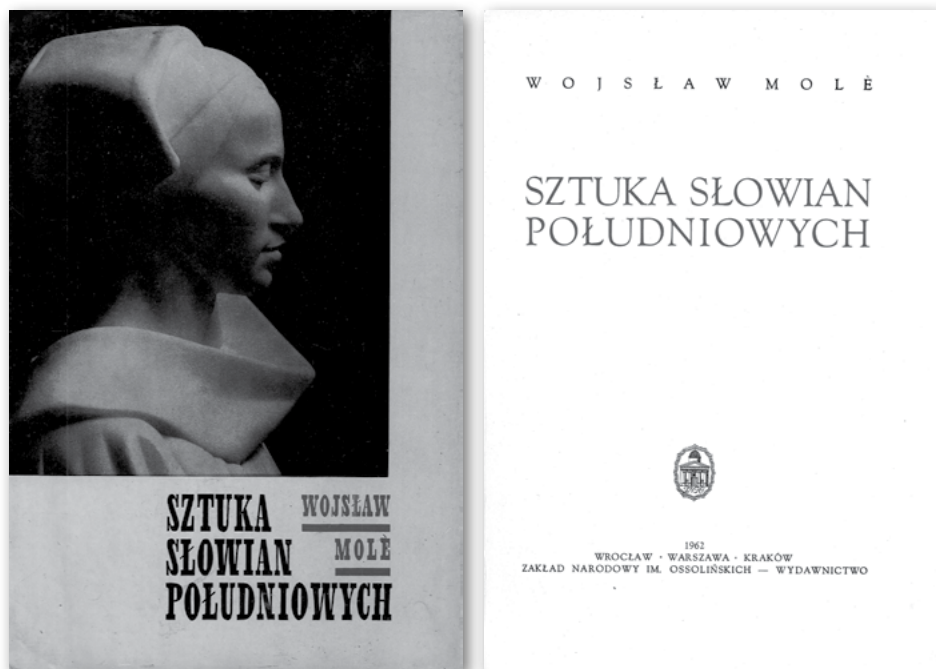
V kontekstu Moletovega celotnega opusa še bolj izstopa knjiga *Sztuka rosyjska do roku 1914* (*Ruska umetnost do leta 1914*), ki je bila izdana leta 1955; leto kasneje pa je izšla *Historia sztuki ruskiej i rosyjskiej* (*Zgodovina rusinske in ruske umetnosti*) Stefana Kozakiewicza, ki v kratkem predgovoru omenja Moletovo knjigo. Zakaj se je Molè odločil, da bo napisal sintezo ruske umetnosti? Nikoli se ni zanimal za to slovansko področje, svojo pozornost je predvsem usmerjal na »balkanske Slované«, kot je pogosto poimenoval južne Slované. Starejše rusinske umetnosti skoraj ni poznal, v njej je videl »reprimitivizacijo bizantinske umetnosti«.⁴⁰ Prvi stavek *Predgovora* pojasnjuje izvenznanstveno ozadje: »Pričujoče delo naj bi dalo bralcu pregled zgodovine ruske umetnosti od najzgodnejših začetkov pa vse do **vélike oktobrske revolucije**« (poudarila M. S. R.).⁴¹ O bizantinskem izvoru umetnosti predmongolske Rusije (988–1240) piše z določeno mero previdnosti, čeprav nakazuje na bizantinske oblike v topografski ureditvi Kijeva, knežji rezidenci ali pri križno-kupolasti strukturi cerkvene arhitekture. Hkrati poudarja, da se že v drugi polovici 11. stoletja v tej umetnosti pojavljajo nove, domače poteze, ki se kažejo v regionalnih različicah, zlasti v severni Rusiji. Ta proces opisuje:

»Mesto jasnega in vedrega krščanstva prvih knežjih pokolenj, ki je iz njega govorilo še nemalo nekdanjih poganskih občutij kakor tudi pozitiven odnos do življenja in sveta, je zavzelo krščanstvo, ki je bilo zmeraj močnejše prepojeno

39 Molè, *Sztuka Słowian Południowych*, str. 332.

40 Molè, v: *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*, str. 6; trditev je ponovil v: Molè, *Sztuka rosyjska do 1914 roku*, str. 10.

41 Molè, *Sztuka rosyjska do 1914 roku*, str. 5.

Naslovnica in prva stran monografije *Sztuka Słowian Południowych (Umetnost južnih Slovanov)* iz leta 1962

s prvinami pesimizma in s samostanskim pojmovanjem o grešnosti tega sveta pa s strahom pred poslednjo sodbo. To se je moralo pokazati tudi v cerkveni arhitekturi, ki je bila sedaj skromnejša, preprostejša in bolj groba, izogibajoča se poprejšnji dekoracijski razkošnosti [...].⁴²

Obdobje Moskvske Rusije je skladno z duhom petdesetih let predstavil kot umetnost »velike nacionalne države« (!),⁴³ ki se sicer navezuje na tradicijo Bizantinskega cesarstva in se ima za njenega pravnomočnega naslednika, vendar v umetniških oblikah opušča bizantinske prvine in nove italijanske elemente povezuje s tradicionalno ruskimi, novogorodsko-pskovskimi in vladimirsko-suzdalskimi. To se je še posebej pokazalo v splošnem značaju stanovanjsko-sakralnega kompleksa na moskovskem Kremlju, ki je bil moderniziran v času vladanja Ivana III. (1462–1505) – šlo je za mešanico renesančno-manierističnih in staroruskih oblik. Izvirne oblike spominskih cerkva, ki opominjajo na ključne zgodovinske dogodke, izpeljuje iz tradicije lesenega stavbarstva, zlasti iz tipa t. i. šotoraste cerkve: cerkev Vnebohoda v Kolomensku na rojstvo Ivana (kasneje

42 Molè, *Ruska umetnost do leta 1914*, str. 40.

43 Molè, *Ruska umetnost do leta 1914*, str. 56.

imenovanega Grozni), cerkev sv. Janeza Prodroma v Djakovu na kronanje Ivana IV. za carja leta 1547, cerkev Pokrova Božje matere (bolj znano kot »Vasilij Blaženi«) pa v spomin na zavzetje Kazana iz rok Tatarov leta 1552.

Poglavja o novejši umetnosti oz. umetnosti 19. stoletja so konvencionalen, vendar temeljit popis umetniških biografij pomembnejših ustvarjalcev. Kronološko se monografija konča v zatonu 19. stoletja, v obdobju »razvoja industrializacije, buržoaznega kapitalizma«,⁴⁴ z razpravo o ustvarjalnosti umetnikov, povezanih s skupino Svet umetnosti (Mir iskusstva), ki jo je Molè označil kot »negativen, reakcionaren pojav«. ⁴⁵ Pri tem pozablja na celoten bogati tok ruske avantgarde, s čimer plačuje davek takratnega časa, ki ga izrazi z besedami: »Nova obzorja in nove velike možnosti ustvarjanja je rusko slikarstvo tako kot vsa ruska umetnost ter umetnost vseh narodov, ki prebivajo na obširnih prostranstvih Sovjetske zveze, doseglo šele po zmagi revolucije, v novem socialističnem svetu, ki ga je ustvarila. Njena zadnja oblika je postal spet realizem, ali sedaj že socialistični realizem.«⁴⁶

Zagotovo bi bilo mogoče še naštevati kritične pripombe o knjigi, tako z metodološkega vidika kot tudi faktografskega, vendar jih odtehta dejstvo, da je to edini – poleg manj znane knjige Kozakiewicza – poljski priročnik o ruski umetnosti, ki ga še dandanes uporabljajo poljski študentje. Njegova dopolnitev, ki je v sodobni poljski umetnostni historiografiji skoraj neopazna, je tanka knjižica *Ikona ruska (Ruska ikona)*, ki je izšla leta 1956.

Ta knjižica si vsekakor zasluži pozornost. Molè v njej polemizira s starejšimi pogledi t. i. ruske ikonografske šole, ki ikono obravnava le z idejno-tematskega in ikonografskega vidika, in poda pregled zgodovine ruskega ikonopisja kot umetnostnozgodovinskega pojava, ki izvira iz bizantinskih zgledov, prek njih pa sega do antične portretne umetnosti. V ospredje razprave postavlja formalna vprašanja in z njimi povezana pretirana ideološka branja posameznih del, npr. ikone Vladimirske matere Božje s konca 11. in začetka 12. stoletja (Tretjakovska galerija) ali slavne Svete trojice Andreja Rubljova.⁴⁷

Molè se ni nikoli odločil, da bi napisal podobno panoramo bizantinske umetnosti, čeprav je videl potrebo po takšnem delu, kot je razvidno iz obsežne recenzije knjige Viktorja Nikitiča Lazareva *История византийской живописи (Zgodovina bizantinskega slikarstva)*, ki je izšla leta 1947 v Moskvi.⁴⁸ Knjiga je

44 Molè, *Ruska umetnost do leta 1914*, str. 256.

45 Molè, *Ruska umetnost do leta 1914*, str. 274.

46 Molè, *Ruska umetnost do leta 1914*, str. 274.

47 Molè, *Ikona ruska*, prim. str. 22 in 38–43.

48 Лазарев, *История византийской живописи* (1947, druga izdaja 1986); recenzija: Molè, *Pamiętnik Słowiański*, str. 197–223.

do danes edina tako obsežna sinteza zgodovine bizantinskega slikarstva, prikazanega v zgodovinskem zaporedju slogovnih sprememb. V recenziji je Molè prikazal lastne poglede na bizantinsko umetnost. Pri tem se kaže kot zvesti učenec Strzygowskega, ko kritično oceni dejstvo, da je Lazarev izpustil kulturotvorno vlogo helenističnega Orienta v zgodnjekrščanskem obdobju in bizantinsko umetnost zožil na Konstantinopol (Carigrad, kot to mesto imenuje v ruščini) in njegov vpliv v obrobnih središčih cesarstva in zunaj njegovih meja. Najbolje ocenjuje poglavja, ki so posvečena umetnosti obdobja Paleologov, pri čemer se strinja s tezo Lazareva o ključni vlogi 13. stoletja in zavrača idejo o paleološki renesansi. Poudarjanje vodilne vloge slikarstva na Balkanu, v Sopoćanin in Studenici, mu je bilo gotovo še posebej blizu, čeprav ob tem dodaja: »Če bi Lazarev balkansko umetnost poznal detajlno, bi lahko opazil še veliko več.«⁴⁹ Molè se ponovno sklicuje na historiografske modele iz časa svojega študija na Dunaju, pri čemer povsem zanemarja pomembna spoznanja, ki so jih v povojni bizantologiji med drugim oblikovali André Grabar (1896–1990), Otto Demus (1902–1990) in Kurt Weitzmann (1904–1993).

K vprašanju vloge Konstantinopla pri oblikovanju umetniških vzorcev bizantinske umetnosti se je Molè vrnil v kratkem članku *W pięćsetną rocznicę upadku Konstantynopola w r. 1453 (Ob petstoti obletnici padca Konstantinopla leta 1453)*,⁵⁰ v katerem je bizantinsko prestolnico še naprej primerjal s središči vzhodnega obrobja in kulturo južnih Slovanov, zakoreninjeno v bizantinski tradiciji, a preoblikovano »na svoj lasten, domači način«, kot je zapisal.⁵¹ Vrnil se je k nekdanji misli o posebnosti balkanskih narodov, pomen Bizanca je pretirano omejil s tem, ko je zapisal: »Kar je Bizanc dal najtrajnejšega, kar ni bilo samo prevzeto, temveč je postalo tudi bistvena značilnost življenja in kulturne ustvarjalnosti balkanskih Slovanov in je tako ostalo tudi po propadu Bizanca, je bilo krščanstvo v obliki bizantinske ortodoksije in vse, kar je z njo povezano.«⁵²

Po vojni se je še naprej aktivno udeleževal v svetovnem znanstvenem življenju, udeleževal se je bizantinoloških kongresov (Ohrid, 1961) in kongresov o umetnostni zgodovini (Benetke, 1955 in Pariz, 1958) ter redno objavljajl v reviji *Byzantinoslavica*, ki jo je po vojni ponovno začel izdajati Slovanski institut v Pragi. Glede na takratne možnosti se je z objavami kratkih zgodovinskih orisov trudil tudi za širjenje znanja o krakovski umetnostni zgodovini.⁵³ Potem

49 Molè, *Pamiętnik Słowiański*, str. 215.

50 Molè, *W pięćsetną rocznicę upadku Konstantynopola w r. 1453*, str. 361–385.

51 Molè, *W pięćsetną rocznicę upadku Konstantynopola w r. 1453*, str. 370.

52 Molè, *W pięćsetną rocznicę upadku Konstantynopola w r. 1453*, str. 372.

53 Molè, *Die Entwicklung und Bedeutung der Kunstgeschichte an der Jagiellonischen Universität in Krakau*, str. 215–225.

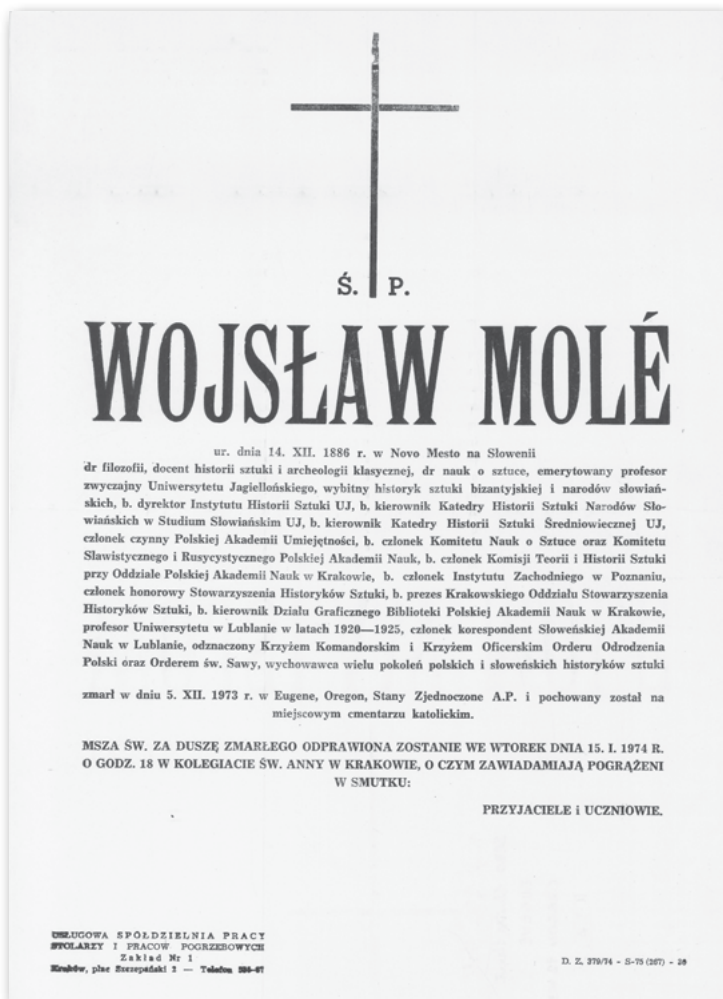

Stena zaslužnih za razvoj poljske univerzitetne umetnostne zgodovine v predavalnici Oddelka za umetnostno zgodovino Jagelonske univerze na Grodzki ulici 53 v Krakovu. Od zgoraj z leve proti desni: Karolina Lanckorońska, Karol Lanckoroński, Vojeslav Molè, Adam Bochnak, Tadeusz Dobrowolski, Karol Estreicher
(Zbirka Oddelka za umetnostno zgodovino Jagelonske univerze, fotografija: Daniel Podosek)

ko je Molè leta 1966 zapustil Poljsko, je bila zgodovina bizantinske umetnosti za daljše obdobje izključena iz znanstveno-pedagoškega programa Oddelka za umetnostno zgodovino Jagelonske Univerze. Šele prof. Anna Różycka Bryzek je utrdila položaj bizantinologije na univerzitetni ravni in imela osrednjo vlogo pri ustanovitvi prve poljske Katedre za zgodovino bizantinske umetnosti (leta 1989) v okviru Oddelka za umetnostno zgodovino na Jagelonski univerzi in jo vodila vse do upokojitve leta 1999. Katedra je na znanstveno-pedagoškem področju aktivna do danes.⁵⁴

Kot izhaja iz pričevanj med drugim Kalinowskega in Różycke-Bryzek, je Molè v povojnem obdobju največji vpliv dosegel z neposredno pedagoško dejavnostjo. V ospredje svojih predavanj je postavil splošni humanistični pogled na vse teme iz zgodovine poznoantične, srednjeveške in novoveške umetnosti, ki jih je natančno obravnaval. V manjši meri se je vključeval v takratne metodološke spore – ikonologije kot interpretativne metode ali t. i. renesans kot kategorij formalne analize –, ki niso obsegali problematike helenističnega Orienta in slovanskega Balkana, ki ga je zanimala. Namesto tega se je v odlič-

54 Vodja Katedre za zgodovino bizantinske umetnosti je učenka prof. Różycke-Bryzek – Smoraġ Różycka.

Osmrtnica
(SI AS 2161/8/1/1)

nem članku iz leta 1964 vrnil k misli o fundamentalni – kot ocenjuje – vlogi vzhodnih provinc o periferni »prednjeazijski« umetnosti.⁵⁵ V natančnem predavanju, zagotovo namenjenem tudi študentom, Molè opozori na osnovne kategorije in pojme, kot so glavna (osrednja) umetnost, provincialna umetnost in umetnost periferije, na katere naj bi se osredotočala vsaka razprava o zgodovinskem preoblikovanju umetnosti določenega kulturnega kroga. Umetniško nedosegljive vzorce »helenizma in prefinjenosti« v Antiohiji in Palmiri,

⁵⁵ Molè, *Studia nad sztuką pierwszego tysiąclecia n.e.*, str. 17–54.

strogi linearizem slikarstva v Dura-Europosu primerja z umetnostjo bizantinske Ravene iz časa Justinijana I. ter med njimi plete nit formalnih povezav.

Moletov trajni prispevek k poljski umetnostni zgodovini je vključitev pravoslavne umetnosti v razprave o umetnostni zgodovini na Poljskem kot njen sestavni del in »dopolnitev podobe srednjeveške umetnostne kulture v poljski državi«, kot je zapisal v kratkem poglavju knjižne serije v treh zvezkih *Historia Sztuki w Polsce (Umetnostna zgodovina na Poljskem)*.⁵⁶

Zadnji, najpomembnejši del Moletovega znanstvenega udejstvovanja v tem času je univerzalni smisel humanizma, ki ga izpeljuje iz antične Grčije, njegova ideala *kalokagathie* in heroiziranja človeka, ki je bila v srednjeveškem Bizancu prenesena v sfero nadčutnih pojmov svetosti in božjega utelešenja.⁵⁷ Kot da bi se poslavljajal od idealiziranega sveta vzhodnega obrobja, se je nazadnje usmeril k Bizancu:

»Bizantinski človek je diametralno nasprotje orientalskih figur. Angel iz cerkve Marijinega vnebovzeta v Nikeji v Mali Aziji je nedvomno eden vrhuncev človeških karakteristik, ki jih Orient ni nikoli ustvaril. To je podoba resničnega človeka, ki je do skrajnosti idealiziran, a hkrati človeški [...]. Najustreznejša značilnost srednjeveške umetnosti v njeni bizantinski različici, njen čisti poduhovljeni humanizem ni vzhodnega, temveč grško-rimsko-poznoantičnega izvora, tako kot Bizanc nikakor ni enako kot Vzhod.«⁵⁸

V. Molè kot znanstvenik ni ustvaril sistema ali posebne raziskovalne metode. Nesporno pa je postavil temelje in ustvaril raziskovalno središče.

Prevedla Lidija Rezončnik

56 Molè, *Historia sztuki w Polsce*, str. 149–165; citat na str. 149.

57 Molè, *Historia sztuki jako historia humanizmu*, str. 5–30.

58 Molè, *Studia nad sztuką pierwszego tysiąclecia*, str. 51.

Viri in literatura

Arhivski viri

AUJ – Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu),
D LXXXI S. II/619.

Periodični tisk

- Elsner, Jaś, The birth of late antiquity: Riegl and Strzygowski in 1901. *Art History*, 25, 2002, str. 347–376.
- Kalinowski, Lech, Wojsław Molè. 1886–1973. *Folia Historiae Artium*, 11, 1975, str. 5–19.
- Molè, Wojsław, Ein Problem der byzantinischen Kunstgeschichte in Polen, *Byzantinischen Zeitschrift*, 30, 1929/30, str. 529–530.
- Molè, Wojsław, »Sztuka starosłowiańska« Strzygowskiego. *Przegląd Historji Sztuki*, 1, 1929, str. 40–47.
- Molè, Wojsław, Dalmatiens Stellung in der Kunstgeschichte des Mittelalters und der Renaissance. *Dawna Sztuka*, 1, z. 1, Lwów 1938, str. 1–23.
- Molè, Wojsław, Die Entwicklung und Bedeutung der Kunstgeschichte an der Jagiellonischen Universität in Krakau. *Österreichische Osthefte*, 6, 1964, z. 3, str. 215–225.
- Molè, Wojsław, Historia sztuki jako historia humanizmu. Problemy wybrane. *Rocznik Historii Sztuki*, 2, 1961, str. 5–30.
- Molè, Wojsław, Kilka uwag o malowidłach ściennych w Wiślicy. *Ochrona Zabytków Sztuki*, z. 1–4, cz. 1, 1930/1931.
- Molè, Wojsław, Miniatury Ewangeliarza Ławryszewskiego nr 2097 w Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie. *Sprawozdania z posiedzeń Akademii Umiejętności*, 31, 1927, z. 2, str. 4–5.
- Molè, Wojsław, Potrzeby nauki polskiej w zakresie historii sztuki narodów słowiańskich. *Nauka Polska*, 19, 1929, str. 438.
- Molè, Wojsław, Problem renesansu w dziejach sztuki Dalmacji. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*, 39, nr 6, 1934, str. 9–12.
- Molè, Wojsław, Rola krajów północnych w powstaniu sztuki średniowiecznej (na marginesie najnowszej książki prof. Strzygowskiego). *Przegląd współczesny*, 61–2, 1927, str. 1–36.
- Molè, Wojsław, Studia nad sztuką pierwszego tysiąclecia n.e. Sztuka peryferii wschodniej (przednioazjatyckiej) świata antycznego w pierwszej połowie I tysiąclecia i jej znaczenie dla sztuki najwcześniejszego średniowiecza. *Folia Historiae Artium*, 1, 1964, str. 17–54.
- Molè, Wojsław, Sztuka a społeczeństwo. Uwagi historyka sztuki. *Nike*, 1, 1937, str. 11–48.
- Molè, Wojsław, W mieście Dioklecjana. *Przegląd współczesny*, 39, nr 116, 1931, str. 1–35.

- Molè, Wojsław, W pałacu Dioklecjana. *Meander*, 2, nr 1, 1947, str. 1–13.
- Molè, Wojsław, W pięćsetną rocznicę upadku Konstantynopola w r. 1453. *Pamiętnik Słowiański*, 4, z. 2, 1954, str. 361–385.
- Molè, Wojsław, Z problematyki słowianoznawczej w historii sztuki. *Pamiętnik Słowiański*, 1, 1949, str. 54.
- Smorań Różycka, Małgorzata, Profesor Anna Różycka Bryzek (1928–2005). *Modus. Prace z historii sztuki*, 7, 2006, str. 5–22.
- Smorań Różycka, Małgorzata, Profesor Anna Różycka Bryzek (1928–2005). *Folia Historiae Artium. Seria Nowa*, 11, 2006, str. 139–145.
- Smorań Różycka, Małgorzata, Wojsław Molè: między Strzygowskim a Rieglem i *Dvořákem*. *Modus. Prace z historii sztuki*, 12–13, 2013, str. 7–26.

Literatura

- Айналов, Д. В. *Еллинистические основы византийского искусства*. Санкт-Петербург, 1900.
- Białostocki, Jan. Muzeum i historia w rozwoju metodologicznym wiedeńskiej szkoły historii sztuki. V: Białostocki, Jan. *Refleksje i syntezy ze świata sztuki*, t. II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987, str. 204–212.
- Ceran, Waldemar. *Historia i bibliografia rozumowana bizantynologii polskiej (1800–1998)*, t. 1–2. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2001, str. 5–58.
- Gombrich, Ernst H. *Pisma o sztuce i kulturze*. Wybór i opracowanie Richard Woodfield, tłum. D. Folga-Januszewska. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2011.
- Historia sztuki w Polsce*, t. 1–3. T. Dobrowolski, W. Tatarkiewicz (ur.), t. 1: Sztuka średniowieczna. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1962.
- Kalinowski, Lech. Molè Wojsław (Wojeslav) Hermann Maksymilian. V: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXI. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1976, str. 618–620.
- Kostka Potocki, Stanisław. *O sztuce u dawnych, czyli Winkelman polski*, t. 1–3. Warszawa, 1815.
- Kostka Potocki, Stanisław. *O sztuce u dawnych, czyli Winkelman polski*. J. A. Ostrowski, J. Śliwa, t. 1–4. Warszawa, 1992.
- Лазарев, В. Н. *История византийской живописи*. Москва, 1947 (2. izd.: 1986).
- Lehr-Splawiński, Tadeusz, Urbańczyk, Stanisław. Przegląd dziejów słowianoznawstwa w Uniwersytecie Jagiellońskim. V: *Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia katedr*. W. Taszycki, A. Zaręba (ur.). Kraków: UJ. Wydawnictwa Jubileuszowe, t. IX, 1964, s. 163–214.
- Łepkowski, Józef. *Sztuka. Zarys jej dziejów*. Kraków, 1872.
- Malkiewicz, Adam. Wojsław (Wojeslav) Molè. Biografia: od »Mitteleuropy« do Stanów Zjednoczonych Ameryki. V: *Kraków i Lublana a mit Europy Środkowej*. Gradivo s konference, ki jo je organiziral Mednarodni center kulture v Krakovu – Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, 11–12. 12. 2006. J. Purchla (ur.). Kraków, 2007, str. 153–161.

- Malkiewicz, Adam. *Z dziejów polskiej historii sztuki. Studia i szkice*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2005 (Ars Vetus et Nova, t. XVIII).
- Molè, Vojeslav. *Ruska umetnost do leta 1914*. Ljubljana: Slovenska matica, 1957.
- Molè, Vojeslav. *Umetnost južnih Slovanov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.
- Molè, Vojslav. *Eine illustrierte Handschrift aus dem Jahre 1649 mit der Topographie des Kosmas Indikopleustes und dem Hexameron des bulgarischen Exarchen Johannes. Ein Beitrag zur spätbyzantinischen Kunstgeschichte*, b. m., 1922.
- Molè, Vojslav. Les miniatures de l'Évangéliste de Ławryszew. V: *L'art byzantin chez les Slaves*, t. 5. Paris, 1932, str. 421–437.
- Molè, Wojsław. *Historia sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej*. Lwów, 1931.
- Molè, Wojsław. *Sztuka rosyjska do 1914 roku*. Wrocław – Kraków: Ossolineum, 1955.
- Molè, Wojsław. *Sztuka Słowian Południowych*. Kraków – Wrocław: Ossolineum, 1962.
- Różycka-Bryzek, Anna. Malarstwo cerkiewne w polskiej tradycji historycznej i w badaniach naukowych. V: *Sztuka cerkiewna diecezji przemyskiej*. Gradivo z mednarodne znanstvene konference, 25.–26. 3. 1995. Łańcut, 1999, str. 11–25.
- Różycka-Bryzek, Anna. Malowidła ścienne bizantyńsko-ruskie. V: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, t. 1-3, A.S. Labuda, K. Secomska (ur.). Warszawa, 2004 (Dzieje sztuki polskiej, t. II, cz. 3), t. 1, str. 155–184.
- Różycka-Bryzek, Anna. Wojsław Molè (1886–1973). V: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*. J. Dybiec (ur.). Kraków, 2000, str. 280–286.
- Różycka-Bryzek, Anna. Wojsław Molè. 1886–1973. V: *Stulecie Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1882–1982)*. Gradivo z znanstvenega srečanja, 27. 5. 1983. L. Kalinowski (ur.). Warszawa – Kraków, 1990 (Zeszyty Naukowe UJ. Prace z historii sztuki, 19), str. 87–96.
- Różycka-Bryzek, Anna. Zum 70. Jahrestag des Bestehens des Lehrstuhls für Geschichte des Byzantinischen Kunst an der Jagiellonen-Universität. V: *Byzanz und Ostmitteleuropa 950–1453. Prispievki na okrogli mizi XIX Mednarodnega kongresa bizantinoloških študij*, Copenhagen, 1996 (Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik, 3). Wiesbaden, 1999, str. 177–184.
- Strzygowski, Josef. *Die Krisis der Geisteswissenschaften. Vorgeführt an den Beispielen der Forschung über Bildende Kunst. Ein grundsätzlicher Rahmenversuch*. Wien, 1923.
- Strzygowski, Josef. *Ursprung der christlichen Kirchenkunst*. Leipzig, 1920.
- Szydłowski, Tadeusz. *O Józefie Strzygowskim i jego walce z humanizmem*. Kraków: »Czas«, 1925.
- Wickhoff, Franz. *Wiener Genesis (Einleitung und Kommentar)*. Wien, 1895.
- Żygulski jun., Zdzisław. Hagia Sophia przez szlachtę polską opisana. V: *Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*. Warszawa, 1988, str. 590–597.
- Żygulski jun., Zdzisław. *Światła Stambułu*. Warszawa: »DiG«, 1999.

Alen Albin Širca

POEZIJA VOJESLAVA MOLETA

Vojeslav Molè (1886) je kot slovenski pesnik slabo poznan. Deloma zato, ker je objavljaj svoje pesmi le malo let, in sicer samo v mladosti, med letoma 1905 in 1921, ter izdal le dve pesniški zbirki *Ko so cvele rože* (1910) in *Tristia ex Siberia* (1920), deloma pa tudi zato, ker mu slovenska literarna veda in zgodovina nista namenjali veliko pozornosti, povrhu pa sta njegovo pesništvo ovrednotili kot manj pomembno. V tej razpravi se bomo zato najprej pregledno seznanili s presojami posameznih literarnih zgodovinarjev in kritikov, ki so vrednotili Moletovo poezijo, ter nato na kratko analizirali njegovo drugo pesniško zbirko, ki je bila pogosto označena za zrelejšo in bolj dognano kot njegov pesniški prvenec. Na koncu bomo načeli vprašanje o tem, ali bi bilo vendarle treba korigirati ustaljeno podobo Moleta kot manj pomembnega pesnika slovenske moderne.

Vojeslav Molè v luči slovenske literarne zgodovine

Poleg vsaj treh odklonilnih kritik, ki so izšle v zvezi z Moletovimi izdanimi pesniškimi zbirkami v letih 1910 in 1921,¹ je v tridesetih letih prejšnjega stoletja med prvimi resneje poskušal umestiti Moleta v tedanje obzorje slovenske poezije Rajko Ložar, in sicer v okviru svojega obširnega uvoda k Vodnikovi antologiji slovenske poezije. V njej ga označi za klasicista in esteticista, čigar poezija naj bi bila nekako podobna tisti, ki jo piše Vladimir Levstik. Nasploh Ložar ugotavlja, da je uporaba antičnih pesemskih oblik pri Moletu le nekakšen artizem, ki v svojem »leporečju in lepotvorstvu« ni dal večjih »vsebinskih rezultatov«, čeprav navsezadnje ugotavlja, da gre za zanimiv in edinstven pojav, ki bi si vendarle zaslužil več pozornosti: »Ta lirika je za sociologijo naše moderne umetnosti nad vse zanimiva in premalo upoštevana.«²

Po drugi svetovni vojni naletimo na nekoliko obsežnejši prikaz Moletovega pesniškega ustvarjanja v petem zvezku *Zgodovine slovenskega slovstva*, v katerem Joža Mahnič na kratko označi obe Moletovi pesniški deli. V navezavi na Moletovo prvo zbirko pravi, da je Molè izrazil primer apoliničnega pesnika s poduhovljenim, skoraj eteričnim erosom, njegov slog pa je kultiviran, nežen in izbran, ter kaže, da so nanj vplivali francoski parnasovci in simbolisti, od Slovencev pa deloma vsaj Oton Župančič.³ Glede druge zbirke Mahnič ugotavlja, da ponuja vrsto motivno-tematskih razširitev (sibirsko ujetništvo, impresije popotovanj po svetovnih morjih), čeprav v temelju še vedno prevladuje formalistični artizem, ne glede na to, da v njegovi precej samosvoji poeziji ne manjka pristne človeškosti. Vsem pomislekom navkljub ga Mahnič vendarle uvrsti med pomembnejše dediče moderne.⁴

Anton Slodnjak v svojem literarnozgodovinskem pregledu slovenske književnosti Moleta obravnava skupaj z Vladimirjem Levstikom, za katera pravi, da sta od leta 1906 začela čedalje več (revijalno) objavljati, in ju vidi kot nasprotnika moderne, vendar ne toliko njenih poglobitnih nosilcev, od Murna do Župančiča, temveč predvsem njihovih epigonov. Zanj so to: Rudolf Maister, Cvetko Golar, Radivoj Peterlin Petruška, Vida Jerajeva in Ljudmila Poljančeva.⁵

1 Glej Lenard, *Nove zbirke poezij*, str. 410–411, Merhar, *Vojeslav Molè*, str. 438–439; Glonar, *Molè Vojeslav*, str. 56–57.

2 Ložar, *Uvod*, str. XXV. V svoji kritiki te antologije se Moleta dotakne tudi Tine Debeljak in mu pravi »edini slovenski neoklasicist« (Debeljak, *Slovenska sodobna lirika*, str. 204).

3 Mahnič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 212.

4 Mahnič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 213.

5 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 349–350.

Slodnjak najprej za najpoglavitnejše Moletove vzore omenja Baudelaira, francoske parnasovce ter slogovno moderni italijanski klasicizem in poljsko romantiko, od te predvsem Juliusza Słowackega.⁶ Nadalje ga označi za formalista, ki v svojem pesniškem snovanju išče predvsem slogovno izbrušenost, ne uspe pa mu globlje razviti ustrezne vsebinske komponente.⁷ Zato naj njegove pesniške oblike, ki pogosto zajemajo iz antičnega in renesančnega pesniškega izročila, v resnici sploh ne bi bile učinkovite. Glede motivno-tematskih značilnosti Moletove poezije Slodnjak ugotavlja, da sta v ospredju predvsem opevanje ljubljene žene in panteistično oboževanje narave. Oboje pa po Slodnjakovem mnenju ne dosega večje umetniške vrednosti, tako da naj naposled njegovo pesništvo ne bi bilo »mного več kakor skladno zvoneč, a utrujajoč formalizem«. ⁸ Za Slodnjaka je morda edini Moletov prispevek k slovenski poeziji tedanjega časa le motivika bližajoče se svetovne katastrofe, predvsem s pesmima, kot sta »Dan pred bitko« in »Vrnitev zmagane vojske«. Zato Slodnjak ugotavlja, da je šele v Moletovi drugi pesniški zbirki *Tristia ex Siberia*, ki jo je izdal po osebni kalvariji deset let pozneje, morda najti nekaj momentov, ki bi bili zares umetniški, prava poezija, kolikor pač gre za lirsko izpoved osebnega trpljenja v ujetniških taboriščih, izkušnjo prihoda ruske revolucije in dolgega vračanja v domovino.⁹

Kar nekaj strani nameni Moletovi poeziji Taras Kermauner v svoji trilogiji *Poezija slovenskega zahoda*, in sicer v drugem delu označi Moletovo poezijo za esteticistično, impresionistično in ponekod tudi senzualistično. Presoja, da gre pri njem za odločilen Kettejev vpliv, četudi naj ne bi dosegal njegove umetniške ravni. Nato pa analizira nekaj pesmi iz Moletovega pesniškega prvenca.¹⁰

Evald Koren v svojem prispevku za leksikon *Slovenska književnost* najprej precizira, da lahko, sodeč po revijalnih objavah, Moletovo pesnikovanje datiramo v čas med letoma 1905 in 1921; nadalje pa trdi, da gre pri njem za formalno strogo poezijo, ki pogosto posega po antičnih in italijanskih kitičnih in pesemskih oblikah, kot so distih, sapfiška kitica, sonet, stanca in tercina.¹¹

Tudi Janko Kos je v nekaterih svojih literarnozgodovinskih prikazih slovenske literature precej redkobeseden glede Moleta kot pesnika. V *Pregledu slovenskega slovstva* namreč lapidarno zapiše, da je bil Molè pod vplivom dekadence in simbolizma, ki se nagiba k larpurlartizmu.¹² Nekoliko več besed

6 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 351.

7 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 354.

8 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 354.

9 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 355.

10 Kermauner, *Poezija slovenskega zahoda*, str. 107–116.

11 Koren, Molè, Vojeslav, str. 307.

12 Kos, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 308.

mu nameni v *Primerjalni zgodovini slovenske literature* (2001), kjer ga označi za novega romantika oziroma postromantika:

»Tako je V. Molè v zbirkah *Ko so cvele rože* (1910) in *Tristia ex Siberia* (1920) bil tipičen novi romantik, vendar pod številnimi francoskimi vplivi močnejše nagnjen k parnasovstvu in dekadenci, pa tudi k simbolizmu; tako je v sonetu *Lazar* (1913) morda že očiten vpliv Rilkejevega simbolizma, kar opozarja na nadaljnji razvoj te smeri v času pozne slovenske moderne, zatem pa v 'ekspresionističnem' obdobju dvajsetih let. Vendar Molè v to smer ni napredoval, njegova poezija je ostajala pretežno v območju nove romantike, ki pa se v drugi zbirki razpušča v postromantične motive in teme.«¹³

Tu posredujem še presojo Franca Zadravca in Igorja Grdine, saj se zdi, da avtorja pozitivno ocenjujeta Moletovo prvoizdano pesniško zbirko, češ da naj bi Molè v njej z iskanjem umetnostne lepote že napovedoval slovensko ekspresionistično poezijo, vsaj tisto, ki so jo nekateri poimenovali kot strujo religioznega ekspresionizma. V pesmi »V večerih, ko ljudje so kakor sanje«, ki je revijalno izšla leta 1911, pa naj bi ustvaril tisto poduhovljeno in harmonično razpoloženje, ki kaže na Antona Vodnika.¹⁴ V drugi zbirki *Tristia ex Siberia* naj bi se po mnenju obeh avtorjev Moletova ritmična in oblikovna klasičnost še stopnjevali, čeprav se v njej loteva tudi motivike, ki ni več vezana samo na ljubezen, domotožje in misel na smrt. Vendar po mnenju avtorjev motivi vojne, ujetništva v Sibiriji ter revolucije kljub videzu nikakor ne privedejo do nekakšnih prometejskih ali dionizijevskih zasukov, saj naj bi Molè v svojem bistvu še naprej ostajal apolinični »mirni klasik«.¹⁵

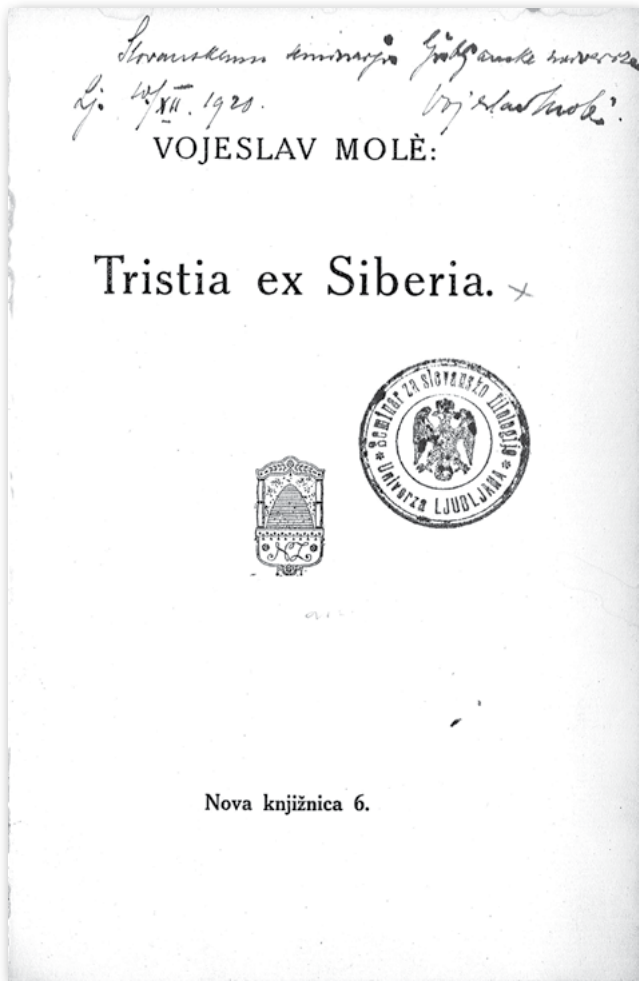
Za konec tega kratkega pregleda navzočnosti Moletove poezije v literarno-zgodovinskih prikazih, ki seveda nikakor ni popoln, je treba opozoriti tudi na to, da se nekatere njegove pesmi pojavljajo v antologijah slovenskega pesništva. Najprej srečamo njegove pesmi v že omenjeni Vodnikovi antologiji iz leta 1933 s kar štirimi pesmimi: »Svetnik«, »Lazar«, »Beneških mojstrov slike« in »Pred staro sliko«.¹⁶ Nato tudi v Menartovi antologiji *Iz roda v rod duh išče pot. Izbor slovenske umetne pesmi od začetkov do današnjih dni* ter v zelo obsežni antologiji *Živi Orfej* iz leta 1970. V novejšem času pa Moleta srečamo v Poniževi antologiji *Beseda se vzdiguje v dim: stoletje slovenske lirike 1900–2000* in v Pibernikovi antologiji slovenske duhovne poezije.

13 Kos, *Primerjalna zgodovina*, str. 278.

14 Zadavec in Grdina, *Sto slovenskih pesnikov*, str. 98.

15 Zadavec in Grdina, *Sto slovenskih pesnikov*, str. 99.

16 Vodnik, *Slovenska sodobna lirika*, str. 99–102.

Pesniška zbirka *Tristia ex Siberia*, Ljubljana, Nova založba, 1920.

V okviru tega razdelka je treba dodati še tole ugotovitev. Domala vsi literarnozgodovinski pregledi in antologije so spregledali dejstvo, da je Molè pisal tudi krajše pripovedne tekste, črtice in celo pesmi v prozi, kakor je jasno razvidno iz njegovih revijalnih objav med letoma 1905 in 1921. Izmed zadnjih objavljenih del je treba opozoriti tudi na njegovo pesnitev z naslovom »Peter Sič«, ki je celo podnaslovljena kot »Roman v oktavah«, kar pomeni, da je Molè morda nameraval izdati daljše pesniško pripovedno delo, a je objavil samo uvod in prvo poglavje.¹⁷

¹⁷ Molè, Peter Sič, str. 208–211.

Tristia ex Siberia

Kot smo napovedali že na začetku, se bomo posvetili kratki analizi Molètove druge pesniške zbirke iz leta 1920. Naslovna beseda *Tristia* razločno razkriva navezavo na Ovidijeve žalostinke iz njegovega izgnanstva ob Črnem morju, pisane v elegijskih distihih. Vendar je za zbirko bolj od Ovidijevega dela, vsaj arhitektonsko gledano, pomembna Dantejeva *Božanska komedija*. Na to kaže že začetni moto, ki je vzet z začetka Dantejevega *Pekla* in daje zbirki – tako kot se za pravi moto tudi spodobi – vodilni ton:

»Eh quanto a dir qual era è cosa dura
questa selva selvaggia, aspra e forte,
che nel pensier rinnuova la paura!«¹⁸

Prevod teh vrstic (*Pekel*, v. 4–6) navajam v Capudrovem prevodu:

»Kako povem naj, kaj sem bolečine
prestal v tej hosti, mračni in zakleti,
ko strah me je, če se ozrem v spomine.«¹⁹

Na prvo mesto, še pred členitvijo zbirke na dele in cikle, je postavljena posvetilna pesem pesnikovi ženi Eli v pesmi s petimi štirivrstičnicami. V njej Molè izpoveduje svojo ljubezen, ki premaga trpljenje. Potem sledi prvi del zbirke z naslovom »Iz dnevnika«. Tu najdemo predvsem pesmi z motivi iz ruskega ujetništva.

Drugi del z naslovom »Dve pismi« obsegata dve pesemski pismi v tercinah. Prvo, »Sibirsko pismo«, je namenjeno ženi, drugo, »Pismo v domovino«, pa je posvečeno Otonu Župančiču. Molè tu podobno kot Ovidij piše sorojaku in sopesniku v domovino, za katero meni, da je mogoče, da je ne bo več videl. Zajema ga obup, da bosta vse zajela smrt in pozaba:

»Mi vsi smo kakor tožen vrt brez cveta,
uničil ga ponočen je vihar,
zatrli mu v kali vsa semena sveta, –
nikdar ne bo več prejšnjih rož, nikdar.«²⁰

Vendar pesnik v ujetništvu kljub veliki negotovosti in celo občutju nesmisla izpoveduje, da je njegova »duša še ognjena«. Silno hrepenenje po domovini je tisto, ki še tli na dnu, da ga ne premaga dokončni obup:

18 Molè, *Tristia*, str. 9.

19 Dante, *Pekel*, str. 7.

20 Molè, *Tristia*, str. 45.

»A k tlom je prikovana moja volja –
 in ni izhoda, ceste, ni poti, –
 ni krila ne pomagajo sokolja –
 in s stisnjenimi čakam le zobmi ...«²¹

Tretji cikel ima naslov »V antični obliki«, v njem pa naletimo na antično snov, ki je podana v antičnih pesemskih oblikah. Opazna je predvsem raba sapfiških kitic, ki so v slovenski poeziji precejšnja redkost (pesmi »Hegezó«, »Milonska Afrodita«²² in »Thanatos«), zadnji dve pesmi cikla, »Komična maska« in »Tragična maska«, pa sta napisani v elegijskem distihu.

V četrtem delu »Sibirski soneti« se pesnik znova vrne k sibirski motiviki. Tu je poglobljena pesemska oblika sonet. Nekateri cikli, ki jih srečamo v tem delu, so pravi sonetni cikli, se pravi, da so sestavljeni samo iz sonetov. Pesniški vrh tega dela, morda pa tudi celotne zbirke, brez dvoma predstavlja cikel štirih sonetov z naslovom »Bog«. Ta na eni strani seveda aludira na Kettejev cikel »Moj Bog«, na drugi strani pa pomeni nekakšno nadaljevanje ali celo nadgradnjo cikla »Molitve« iz njegovega prvenca. V obeh ciklih avtor vzpostavlja stik z religiozno transcendenco, ki bi jo lahko zelo na hitro označili za panteistično, čeprav ravno ne v strogo filozofskem smislu skladno, denimo, s Spinozovim aksiomom *deus sive natura* (Bog ali narava), ampak v razrahljani poetični obliki, ki ne vzpostavlja jasne filozofske kategorialnosti, kot sta pojma transcendence in imanence (ter njunega morebitnega sovpadanja).

Hiter pregled vseh štirih pesmi cikla »Molitve« iz Moletovega pesniškega prvenca privede do domneve, da ima Moletov Bog skoraj povsod jasne krščanske poteze. Pesniški jaz zato Boga naziva z »Gospod«, ki navadno označuje osebnega krščanskega Boga. To je Bog, ki v človeško dušo vsaja hrepenenje in je, kot je rečeno v pesmi »Križ v polju«, »sen iz zvezd«, ki pesnika žene naprej: »A dahnil si mu v dušo sen iz zvezd.«²³ Poleg tega je tipično krščanska prvina navzoča tudi v zavesti o krivdi, grehu, ki jo srečamo v pesmi »Večerna molitev«: »Glej, človek sem in sem brezmejno kriv / [...] / in greh sejal sem v brazde svojih njiv.«²⁴ Še pomenljivejša pa je pesem z naslovom »Bog«. V njej Molè drzneje govori o Bogu, saj izpoveduje svojo osebno »pesniško« vero, ki ni odvisna od dogmatičnih krilatice in ustaljenih verskih obrazcev. To se kaže predvsem v tretji in četrti trivrstičnici:

21 Molè, *Tristia*, str. 49.

22 Obe pesmi se nanašata na znana antična kipa, pesnik pa uporablja pesniško tehniko propopoeje, ki impersonira sam umetniški predmet oziroma lik, ki ga ta prikazuje. Glej Simonišek, Vojeslav Molè, str. 113.

23 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 115.

24 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 118.

»A vem, da mrtev si in nerojén,
da plámeni v očeh Ti ne gorijo,
da Tvoj obraz je sen, opojen sen.

In vem, da v gromih Ti ne govorijo
besede, stvarjajoče raj in svet,
lijoče v stvarstvo divno harmonijo.«²⁵

Na videz nihilistične trditve, da je Bog »mrtev«, verjetno ne bi smeli brati ničejansko, tako kot to počne Kermauner,²⁶ saj takoj zatem pesnik pravi, da je »nerojen«, kar daje misliti, da morda misli na predstvarjenskega Boga, na Boga, ki (še) ni Kristus, učlovečeni Bog, saj gre za Boga, ki je popolnoma skrit, neznan, *deus absconditus*; zato je tudi Bog, ki nima obličja. To tudi ni »gromovniški« Bog, čigar »besede« bi se kazale v naravi, ampak gre za Stvarnika, ki »govori«, še preden je ustvaril tako »raj« kot urejeni kozmos. Moletov Bog je tako implicitno še vedno krščanski, čeprav ravno kot skriti Bog, ki je neodvisen od svojega razmerja do sveta in človeka.

Čeprav pa ta Bog – vedno pisan z veliko začetnico in zato tudi vedno dojet kot osebno absolutno bitje – vendarle stopa v odnos s človekom, s pesnikom, saj je rečeno, da živi v njegovem srcu (»da si le v polju mojih misli cvet«²⁷). Pesem sicer v sklepnih tercinah daje slutiti, da je takšen Bog v resnici navzoč samo v pesniškem subjektu, v »srcu«, torej kot njegov »konstrukt« oziroma, nekoliko fenomenološko rečeno, da ta Bog obstaja samo kot »mišljeni« Bog, kolikor je objekt subjektovih misli oziroma le nekaj, kar je v človekovi notranjosti, kot »roža srca« (»da si le roža moje cvetne loke, / ki v mojem srcu vso pomlad brsti«²⁸). In ker se vonj tega Boga kot »srčne rože« vije v nebo, duša pa zaradi tega vonja hrepeni k nebu, ki bi spet lahko simboliziralo Božjo presežnost, je »ontološki status« Moletovega Boga nejasen, zavit v estetično pesniških podob, ki se jih ne da prevesti brez ostanka v diskurzivni jezik.

Tu se postavi vprašanje, ali je prišlo v drugi zbirki *Tristia ex Siberia* do kakšne spremembe, morda celo razvoja glede takšne religiozne tematike. Že prvi sonet v ciklu »Bog« iz druge zbirke vzpostavi stik s Transcendenco, ki nima imena oziroma je ni mogoče imenovati: »Ne vem imena Ti.«²⁹ In tudi nima mej »(Ne vem Ti mej«), saj je »uganka vseh ugank«,³⁰ ki pa pesniku vendarle govori v njegovem srcu.

25 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 119.

26 Glej Kermauner, *Poezija slovenskega zahoda*, str. 108.

27 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 120.

28 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 120.

29 Molè, *Tristia*, str. 86.

30 Molè, *Tristia*, str. 86.

V drugem sonetu tega cikla je razmerje med Bogom in dušo bolj konkretizirano: »A duši jezero si v dnu prepada / in v njem zrcališ v mojih se očeh / in v drobnem prahu vendar si brez mej.«³¹ A še vselej ni jasno, kdo in kakšen je v resnici pesnikov Bog. Tretji sonet končno razkriva, da se je ta Bog javljal že Grkom kot »šumni hrast« v »jonskih sanjah« in da je bil »Usode temne«³² oblast. Ter se je potem judovskemu ljudstvu razkril kot Jehova in je naposled kot Kristus zaradi ljubezni moral na križ: »Razpela Te na križ je slepa strast.«³³ V srednjem veku pa je ta Bog postal »sistem in teorija« in »bog sodnega dneva in katedral«, v novem veku pa očitno le »hipoteza in manija«.³⁴ Pesnik v zadnji tercini navsezadnje izpove svoj pesniško-religiozni *credo*: »In vendar si le blesk neba nad morjem / brezbrežnim duše, – sanja vsak Te val / le v delu, ki ga vidi nad obzorjem.«³⁵

Temu Bogu je pesnik popolnoma predan, vsa njegova dejanja in nehanje, ljubezen in trpljenje, imajo svoj smisel v njem, zato je tudi naposled temelj njegovega upanja v svetlo prihodnost, in to je tisto, kar si pesnik drzne imenovati »poslednje spoznanje«:

»v zatonu snidejo se vse poti
in tam v naročju večnega molčanja
srcé do zadnjih se resnic dosanja.«³⁶

Molè se obrača na tovrstnega Boga na najnižji točki svojega trpljenja in zato kljub videzu, da je njegov Bog imanentni Absolut, ga vendarle ne moremo reducirati na nekakšen fin-de-sièclovski retorični okrask.³⁷ Prej gre za osebno pesniško transcendenco, ki se izogiba natančnim »metafizičnim« določilom, tako da Moleta z vidika te zbirke ne moremo oklicati niti za panteista niti za tradicionalnega krščanskega vernika, a vendar niti za ničejanskega ateista ne. Prav v tej religiozni nedoločljivosti in neulovljivosti se Molè kaže za precej samosvojega slovenskega pesnika, ki morda lahko tudi dandanašnji posreduje svojo avtentičnost.

V navezavi na ta cikel ne smemo spregledati tudi opombe na koncu zbirke: »K 2. sonetu iz cikla 'Bog.' Šele v domovini sem opazil, da se misel dveh verzov prve kitice ujema s pesmijo R. M. Rilkeja. Mogoče je to bila neza-

31 Molè, *Tristia*, str. 87.

32 Molè, *Tristia*, str. 88.

33 Molè, *Tristia*, str. 88.

34 Molè, *Tristia*, str. 88.

35 Molè, *Tristia*, str. 88.

36 Molè, *Tristia*, str. 89.

37 Glej Kermauner, *Poezija slovenskega zahoda*, str. 113.

vedna reminiscenca. Pustil pa sem oba verza neizpremenjena. Naj imajo tudi perogrizci kaj opraviti.«³⁸

Molè bržkone meri na prva verza drugega soneta: »Viharju gozd si, ki se v njem gubi, / vihar si gozdu, – v njem iztrepetava.«³⁹ To opombo je opazil tudi Janko Kos, ki v svoji *Primerjalni zgodovini slovenske literature* zato tudi sam opozarja na morebitno Moletovo povezavo z Rilkejem.⁴⁰ Katero Rilkejevo pesem je imel Molè dejansko v mislih, je težko reči, saj je Rilke v svojem zgodnejšem obdobju napisal kar nekaj pesmi, ki vpeljujejo podobo viharja v gozdu.

Za tem izrazito religioznim ciklom pa v zbirki *Tristia ex Siberia* srečamo nov del, ki je nekakšno novo poglavje zbirke, saj sestoji iz več številsko označenih delov ali odsekov – imenuje se »Na Oceanu«. Njegov moto pa je spet vzet iz Dantejeve *Božanske komedije*, tokrat iz prvih stihov *Vic*:

»Per correr migliori acque alza le vele
Omai la navicella del mio ingegno,
Che lascia retro à se , mar si crudele ... «⁴¹

Zopet navajam Capudrov prevod (*Vice*, v. 1–3):

»Da v mirnejše vode odslej zaorje,
Bo jadro barka mi duha razpela,
Ki pušča zadaj toli kruto morje.«⁴²

Že sam naslov, skupaj z motom seveda, daje vedeti, da smo se strukturno premaknili naprej. Da je pesnik najhujše trpljenje, ki ga je nakazoval moto iz *Pekla* in se je uresničilo v upesnjevanju trpljenja v vojni in ujetništvu, že pustil za sabo. Odslej prevladujejo svetlejši toni, živahnejše razpoloženje, pesniku se vrne upanje na vrnitev v domovino, na povratek k ljubljeni ženi. In res, v prvem delu so tu pesmi, ki inscenirajo milje, ki ga je slovenska literatura dotlej slabo poznala: Japonska, Filipini, Južnokitajsko morje, Malezija itn. Samo en primer; pesnik prihod z ladjo v Singapur oriše takole:

»Smehlja se breg in morje se smeji,
skoz jutro plove jadro čez azur –
in v vencu rož in gajev se blišči
čarobni, beli, solnčni Singapur.«⁴³

38 Molè, *Tristia*, str. 137.

39 Molè, *Tristia*, str. 87.

40 Glej Kos, *Primerjalna zgodovina*, str. 278. O Rilkejevem vplivu na Moleta razpravlja tudi Simonišek, Vojeslav Molè, str. 110.

41 Molè, *Tristia*, str. 97.

42 Dante, *Vice*, str. 7.

43 Molè, *Tristia*, str. 114.

V drugem ciklu tega dela, ki nosi naslov »Južni soneti« in je sestavljen iz trinajstih sonetov, pesnika vodi pot čez Indijski ocean, sledita prihod v Aden in pot po Rdečem morju domov.

Pesniške impresije eksotičnih krajev vseskozi spremljajo pesmi, ki so polne hrepeneče ljubezni do žene. Gre za pesmi, ki v marsičem spominjajo na podobne pesmi iz prve zbirke. V tem smislu je pomenljiva prva pesem z naslovom »Ideal« – ta je bila v revijalni objavi v *Ljubljanskem zvonu* naslovljena z »Beatrice«⁴⁴ –, ki se opira na trubadurski kult ljubezni in srednjeveški arturijanski motiv iskanja svetega grala, bržkone povzetega po *Parzivalu*, kakor je naslov znamenitega viteškega epa nemškega minnesängerja Wolframa von Eschenbacha. Konec te pesmi se glasi:

»Med marmornimi stenami te najdem mistične krasote
na Monsalvaču hrepenenja Parcival,
v nezemskem carstvu solnčne Večnosti, rojene iz Lepote
te najdem, žitja mojega ti sveti Gral!«⁴⁵

Lepota narave, šumenje morja, zvezdnatega neba, mesečine, škrlatne zarje, blesk sonca in sinjine neba so za pesnika znamenja, ki vzklicujejo lepoto ljubezni do žene, po kateri hrepeni kot svoji tosvetni Beatrice. Velika noč bo zanj pravi praznik vstajenja, ko se bo znova združil z njo.

Na koncu bi pričakovali še veliki tretji del, ki bi strukturno sovpadel z Dantejevimi *Nebesi*. A namesto tega naletimo samo na »Epilog«, ki ga predstavlja sonet z naslovom »Doma«. Zadnji tercini tega soneta skoraj nekako aludirata na sklep *Božanske komedije*, kjer Dante obmolkne in ostane samo še krog absolutne Ljubezni. Moletov epilog je seveda veliko manj metafizičen, saj gre za upesnjevanje pesnikovega tosvetnega raja: v domovini je z ljubljeno ženo našel »novo življenje«:

»Med nama ni besed. Molče boleti,
življenje novo vzknilo je iz njih
v visoki, nepoznani prej prelesti.

Kar dala duši je gorja tujina,
vse zlilo se v večer je zlat in tih –
in kroginkrog šepeče domovina ...«⁴⁶

44 Glej Molè, Beatrice, str. 625.

45 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 9.

46 Molè, *Tristia*, str. 135.

Sklep

Po tej kratki analizi Moletove druge zbirke si je vendarle treba postaviti temeljno literarnoaksiološko vprašanje, se pravi vprašanje, kako ovrednotiti Moletovo poezijo. Ali gre pri njej v osnovi res samo za nekakšen esteticistični formalizem, kot je večinsko mnenje doslejšnje literarne kritike in literarne zgodovine? Ali ni v njegovi poeziji res nobenih eksistencialnih, »pristno človeških« prvin? Ali je v tej poeziji res vse samo forma, površinsko leporečje, retorično okrasje, osladnost in romantična nostalgija? Tu se v navezavi na njegovo upesnjevanje vojnih motivov poraja tudi vprašanje, ali se ne ravno v literarnem posredovanju stihijske življenjske izkušnje, kot jo povzročajo vojna, ujetništvo, duhovno, moralno in fizično trpljenje, ne izkristalizira nekaj, kar bi lahko občečloveško nagovarjalo in vsaj tej zbirki podelilo večjo umetniško težo, ne glede na to, da je z razvojne literarnozgodovinske perspektive zbirka »zaprta«, saj naj bi jo »povozil« literarni ekspresionizem, ki se je ravno tedaj začel uveljavljati v slovenski literaturi? Ali je, nadalje, za nižje vrednotenje njegove poezije odločilno tudi to, da ni dovolj svobodomiseln in navezadnje tudi ne dovolj tragična, kolikor imajo v njej upanje, vera v življenje, tudi v Boga, hrepenenje po domovini in ljubezni do žene na koncu vendarle glavno besedo? Ali »srečen konec« v zadnji zbirki nujno trivializira njen umetniški doseg? Se pravi, če to zbirko razumemo kot moderno dantejevsko popotovanje od »pekla« vojne in ujetništva prek »vic« tavanja po svetovnih morjih do »nebes« ljubezenskega objema – objema z ljubljeno zakonsko ženo, pesnikovo na koncu vendarle dosegljivo Beatrice, ali potem vse to vendarle hromi umetniško vrednost tega dela, kolikor človeško brezizhodno tragičnost preobrne v »komedijo«, *happy end* navadnega človeškega življenja, ki išče in najde srečo v vrnitvi v domovino in v ljubezni v okviru zakonskega življenja? Ali je takšno moderno meščansko »trubadurstvo« nekaj, kar po definiciji ne more veljati za »visoko« liriko?

Vse to so vprašanja, ki bi jih lahko načela morebitna revizija Moletove poezije znotraj kanona slovenske literarne moderne. Tu žal na ta vprašanja ne moremo odgovoriti, kajti umetniška rehabilitacija nekega literarnega korpusa ni stvar posamične interpretacije, četudi se vzpostavlja še tako avtoritativno, ampak konsenz vsakokratne generacije raziskovalcev znotraj polja neke vednosti, v našem primeru seveda literarne vede. Molè pa navezadnje niti ni edini primer, ki bi klical po takšnem novem ovrednotenju. Tudi marsikateri drugi sopotnik in dedič moderne bi si zaslužil nov, sodoben literarnozgodovinski in literarnoaksiološki pretres.

Viri in literatura

Viri

- Dante Alighieri. *Božanska komedija. Pekel*. Prev. Andrej Capuder. Četrta, pregledana izdaja. Celje: Mohorjeva družba, 2005.
- Dante Alighieri. *Božanska komedija. Vice*. Prev. Andrej Capuder. Četrta, pregledana izdaja. Celje: Mohorjeva družba, 2005.
- Kastelic, Jože et al. *Živi Orfej. Velika antologija slovenske poezije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1970.
- Menart, Janez (ur.). *Iz roda v rod duh išče pot. Izbor slovenske umetne pesmi od začetkov do današnjih dni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.
- Molè, Vojeslav. Beatrice. *Ljubljanski zvon*, 28, 1908, št. 9, str. 625.
- Molè, Vojeslav. *Ko so cvele rože*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1910.
- Molè, Vojeslav. Peter Sič. Roman v oktavah. *Dom in svet*, 33, 1920, št. 7–8, str. 152, 208–211.
- Molè, Vojeslav. *Tristia ex Siberia*. Ljubljana: Nova založba, 1920.
- Pibernik, France (ur.). *Slovenska duhovna pesem od Prešerna do danes*. Ljubljana: KUD Logos, 2001.
- Vodnik, Anton (ur.). *Slovenska sodobna lirika*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1933.

Literatura

- Debeljak, Tine. Slovenska sodobna lirika. *Dom in svet*, 47, 1934, št. 3–4, str. 199–215.
- Glomar, Joža. Molè Vojeslav: *Tristia ex Siberia*. *Ljubljanski zvon*, 41, 1921, št. 1, str. 56–57.
- Kermauner, Taras. *Poezija slovenskega zahoda*. 2. del. Maribor: Obzorja, 1991, str. 107–116.
- Koren, Evald. Molè, Vojeslav. V: Buttolo, Franca in Svetina, Peter (ur.). *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996, str. 307–308.
- Kos, Janko. *Pregled slovenskega slovstva*. Druga, popravljena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: DZS, 1975.
- Kos, Janko. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Lenard, Leopold. Nove zbirke poezij. *Dom in svet*, 23, 1910, št. 9, str. 407–412.
- Ložar, Rajko. Uvod. V: Vodnik, Anton (izd.). *Slovenska sodobna lirika*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1933, str. VII–LII.
- Mahnič, Joža. *Zgodovina slovenskega slovstva*, 5. zvezek. Legiša, Lino (ur.). *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica, 1964.
- Merhar, Ivan. Vojeslav Molè: *Ko so cvele rože*. *Ljubljanski zvon*, 30, 1919, št. 7, str. 438–439.

Poniž, Denis (ur.). *Beseda se vzdiguje v dim: stoletje slovenske lirike 1900–2000*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.

Simonišek, Robert. Vojeslav Molè kot pesnik ekfrazе. *Ars et humanitas*, 11, 2017, št. 1, str. 106–117.

Slodnjak, Anton. *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.

Zadravec, Franc in Grdina, Igor. *Sto slovenskih pesnikov*. Ljubljana: Prešernova družba, 2004.

Matej Hriberšek

ODMEVI SAPFINE LIRIKE V MOLETOVEM OPUSU: SAPFIŠKA KITICA V POEZIJI VOJESLAVA MOLETA

Uvod

Namen prispevka je predstaviti vpliv antičnega pesništva in antičnih vsebin na pesniško ustvarjalnost Vojeslava Moleta, in sicer zgolj enega antičnega metričnega sistema: sapfiške kitice. Molè ni edini, ki je v svojem pesniškem opusu posegal po njej; njeno rabo v slovenskem prostoru lahko spremljamo vse od obdobja humanizma. V prvem delu prispevka bo na kratko predstavljena sapfiška kitica, v drugem delu njena raba na Slovenskem, v tretjem delu pa njena raba v Moletovem pesniškem opusu.

Sapfiška kitica v antiki

Sapfiška kitica je štirivrstična kitica, imenovana po grški pesnici Sapfo, ki je to kitico uporabljala za pisanje svojih liričnih pesmi. V antični metriki spada v veliko skupino tako imenovanih ajolskih (ali eolskih) verzov, za katere je značilno dvoje: a) da imajo fiksno število zlogov in b) da vsi razen alkajskega deveterca v svoji shemi vključujejo vsaj en horijamb (– ∪ ∪ –),

katerega mesto ni fiksno, ampak variira. Izvor sapfiške kitice ni znan, verjetno pa ga je treba iskati v lokalnem izročilu Sapfinega rodnega otoka Lezbos ali morda v doslej še nepotrjenih in nepojasnjenih vplivih z vzhoda (današnja Mala Azija). Sapfiška kitica je sestavljena:

a) iz treh sapfiških enajstercev; sapfiški enajsterec (*hendecasyllabus sapphicus*) imenujemo tudi mali sapfiški verz (*sapphicus minor*):

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

b) iz enega (zaključnega) adonijskega verza, imenovanega tudi adonij ali adonidij (*versus Adonius; Adonius; Adonidius*); slednji je nastal po vzoru stalnega refrena, ki so ga peli v žalostinkah na čast lepemu mladeniču Adonisu in se je glasil ὦ τὸν Ἄδωνιν (metrična shema verza je posneta po tem vzkliku):

– ◡ ◡ – ◡

Tako sestavljeno sapfiško kitico imenujemo tudi mala sapfiška kitica. Poznamo tudi veliko sapfiško kitico, v kateri si v zaporedju sledita aristofanej (ali Aristofanov verz; metrična shema: – ◡ ◡ – ◡ – ◡) in veliki sapfiški verz (*sapphicus maior*, imenovan tudi sapfiški tetrameter; metrična shema: – ◡ – – | – ◡ ◡ – | – ◡ ◡ – | ◡ – –), njeno poimenovanje pa ne izvira iz antike; tako so jo poimenovali sodobni strokovnjaki za metriko, ker so menili, da naj bi veliki sapfiški verz nastal z dopolnitvijo malega sapfiškega verza. Kadar je govor o sapfiški kitici, navadno govorimo o mali sapfiški kitici; iz antične književnosti se je ohranil samo en primer velike sapfiške kitice (Horacij, *Pesmi* 1, 8).

Metrična struktura (male) sapfiške kitice (3 sapfiški enajsterci + adonijski verz):

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

– ◡ – ◡ | – ◡ ◡ – | ◡ – ◡

– ◡ ◡ – ◡

Primer: odlomek iz izvirne Sapfine lirike (prvi dve kitici 31. fragmenta):¹

φαίνεται μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν
ἔμμεν' ὄνηρ, ὅττις ἐνάντιός τοι
ἰσδάνει καὶ πλάσιον ἄδῦ φωνεί-
σας ὑπακούει

καὶ γελαισας ἰμέροεν, τό μ' ἦ μὰν
καρδίαν ἐν στήθεσιν ἐπτόαισεν.
ὡς γὰρ ἔς σ' ἴδω βρόχε', ὡς με φώναι-
σ' οὐδ' ἐν ἔτ' εἴκει, ...

1 Page, *Sappho and Alcaeus*, str. 19–33; Lobel, Page, *Poetarum Lesbiorum fragmenta*, str. 32; Voigt, *Sappho et Alcaeus*, str. 57–60.

Sapfiška kitica je bila priljubljena že v antiki. V grški književnosti jo najdemo pri Sapfo, Alkaju in tudi poznejših liričnih pesnikih, v rimski književnosti prvič pri Katulu, pozneje pa so jo uporabljali Horacij, Seneka, Stacij, Boetij, Terencijan, Avzonij, v njej so pisali krščanski pesniki (Prudencij, Gregor Veliki, Venancij Fortunat idr.), priljubljena je bila v latinski srednjeveški poeziji in himnodiji, v 13. stoletju je prodrla v provansalsko ljubezensko liriko, zelo priljubljena pa je bila tudi v novolatinski poeziji. Na Slovenskem so skozi čas zanjo uporabljali različna poimenovanja: Savina strofa, Safina mera, safični meter, safiška oda, safijska strofa, Sapfojina kitica, sapphiška stanca, sapfična strofa, sapfična kitica in sapfiška kitica.²

Sapfiška kitica na Slovenskem do Moleta – kratek pregled

Hren (1586/1587)

V pesniški ustvarjalnosti na naših tleh sapfiško kitico prvič najdemo pri Tomažu Hrenu. V letih, ki jih je preživel najprej kot dijak v Gradcu in nato kot študent na Dunaju, je Hren pisal latinske pesmi, ki predstavljajo enega vrhuncev izvirne latinske ustvarjalnosti na Slovenskem. Leta 1586 se je po hudi bolezni odrekel želji po študiju prava v Padovi in se je odpravil v Gradec, kjer se je posvetil študiju teologije. A v letih pred tem, ki jih je preživel najprej kot dijak v Gradcu in nato kot študent na Dunaju, je nastala njegova vsebinsko, slogovno, jezikovno in formalno raznolika in zanimiva zbirka latinskih pesmi, ki predstavljajo enega vrhuncev izvirne latinske ustvarjalnosti na Slovenskem. Pesmi so nastajale približno v obdobju med letoma 1576 in 1586, kmalu potem, leta 1586 ali 1587, pa je najbolj uspele zbral v zbirki z naslovom *Libellus poematum* (*Knjižica pesnitev*; naslov je okrajšan). Zvezek z rokopisom pesmi, ki ga danes hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, obsega 77 folijev in vključuje 73 pesmi, od katerih jih je v sapfiški kitici napisal pet: 22., 30., 54., 58. in 61. pesem.³ Primer: prve tri kitice iz 30. pesmi Hrenove pesniške zbirke:⁴

2 Boldrini, *La prosodia e la metrica dei Romani*, str. 168–169, 175–176; Crusius, Rubenbauer, *Römische Metrik*, str. 106–107, 164; Nougaret, *Traité de métrique latine classique*, str. 106–107; Gantar, *Grške lirične oblike*, str. 48–60.

3 Anon., *Libellus poematum*; Gantar, *Ob štiristoletnici Hrenove latinske pesniške zbirke*, str. 42–53; Hriberšek, *Ko zadoni pesniška muza bodočega škofa*, str. 143–176; Hriberšek, *Rokopis mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena*, str. 179–185.

4 NUK, Ms 84, Hren Tomaž, *Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL Candidati*, 15 r, str. 30.

ODE SAPPHICA, AD eosdem novos sponso. Prosopopaeicos.
Viator, Mons Semring, Sponso ac Oppidum Schatwienense, inter se colloquantur.

Mons decus terrae sobolem tenaci
Viator ad Gloriam fastu parientis altam,
Montem. Martium cuius veneratur omen
Pannonis ora:

Inde qui poëgis niveum cacumen 5
Stiriae: illinc Austriadum profunda
Valle telluris spaciosa planans
Limina pandis:

Ecquid egisti, roseum sub umbra
Quod tua florem bene pullulantem, 10
Hunc tibi sponsum es viridi iuventa
Tollere passus?

Lavrin (1779)

Slabi dve stoletji pozneje, leta 1779, sta bili v večjezični zbirki na čast Juriju Kobencu *Raccolta Di Composizioni E Di Poesie ...* objavljeni tudi dve slovenski pesmi, ena v anakreontskih kiticah, druga v sapfiških kiticah. Avtor slednje, ki je sicer napisana v nekoliko okorni slovenski dikciji, a ima dobro metrično strukturo, je vipavski župnik Andrej Jožef Lavrin (1743–1808):⁵

1.
Nasha ZESSARIZA Dvorjane (I.). sbyrà
Svefte, in rasumne, katerih rama
Trudnih dellou tesho s' veffelim lizam
nefti *samore*.

2.
Takah Mosh modrofti *savupa* varnu
Svojih zartyou sdravie, *savupa sebe*
Inu perrashenje mozhij kraljeve
v *svojih* Dushelah,

3.
Tvojeh lejt, mladoft (ne katerim ternje)
Ny nigdar branila vunanjih dellou
Teshku resmotanje *savupat* Tebi
Velki KOBENZEL.

5 Gl. Jevnikar, Lavrin, Andrej Jožef (1743–1808).

Vodnik (1781)

Leta 1781 je Valentin Vodnik izdal svojo zbirko *Pisanice* in na uvodno mesto postavil pesem *Prošna na Kraynsko Modrino* (morda Muza ali morda Atena/Minerva):⁶

Druži se k' men' Kraynske Modrina d'žêle,
Jen' zapejt prov cverstu men' daj povêle;
Stur' sê vrêdna v' meni zažgati žêle
Pêšèm pejt Kraynsko.

Al sê men' zdy? — Al je mordej resnica?
Žê lety ta modra prut' men' Divica,
Men' podâ nje bêla ked sneg ročica
Pišvo postransko.

Za dar Tvoj vsa hvala bod' Teb' Bogina,
Daj šê spēvorêškega pyt' men' vina,
Ter bom žverglal, dokler ta pišv is drina
Se nareskôle.

Pesem je zanimiva, ker je napisana v sapfiški kitici, pa tudi zato, ker si je pisec prizadeval, da je v vseh kiticah tri sapfiške enajsterce nadgradil tudi z rimo (*aaab – cccb – ddde*), po kateri so pesniki v obdobju baroka in klasicizma pogosto posegali (verjetno so tak način upesnjevanja gojili tudi v šolah).⁷

Linhart (1781)

Isto leto kot Vodnikove *Pisanice* je v Ljubljani izšla tudi mladostna pesniška zbirka *Blumen aus Krain* (1781) Antona Tomaža Linharta, v kateri je objavil svoje pesmi v nemščini, med njimi pa tudi vrsto pesmi po vzoru antičnih mer (v nemških sapfiških in alkajskih kiticah). V sapfiških kiticah so zložene 3 pesmi: *An die Hofnung*, *An den Traum*, *Kaligula's Leibpferd*. Odlomek iz pesmi *An den Traum*:⁸

An den Traum.

O du Schleicher des stillen Schleichens,
Der du herschleichst zu suchen Seelen,
Wenn sie tief zur gedankenvollen
Klage gestimmt sind,

6 *Pisanice* 1781, str. 1–2; Vodnik, *Zbrano delo*, str. 375.

7 Hriberšek, *Drobci antike v Vodnikovem življenju in delu*, str. 157–159.

8 Linhart, *Blumen aus Krain*, str. 104–105.

Wenn Verzweiflungen, abgerissen
Von der Kette der Pflichten, wild sich
Bäumen, und dann des Bäumens müde
Wieder versinken.

So beschleichst du mich manchmal, schwätzezt
Im Vertrauen mit meiner Seele,
Schwätzezt viel von Beförderung, und von
Göldener Aussicht.

Japelj (1786)

Leta 1786 je Jurij Japelj izdal prevod in priredbo nemškega molitvenika, ki ga je naslovil *Sbrane molitve*, med njimi pa je tudi primer sapfiške kitice, v kateri se zanimivo prepletata krščanska vsebina na eni in antična, izrazito poganska metrična oblika. Gre za prevod 50. (oz. 51.) psalma z naslovom *Miserere*, ki ga je Japelj prevedel v lepo tekočih sedemnajst sapfiških kitic in jih nadgradil še z rimami (*aa bb*), ni pa znano, ali se je za rabo sapfiške oblike odločil sam ali je bila uporabljena že v izvirni nemški predlogi.⁹ Odlomek iz Japljevega prevoda:¹⁰

Vsmili se zhęs me is dobróte tvoje,
Inu isbrishi doli pregręhe moje,
Vęzhni Bóg! Pr tebi, katęri sajde,
Vsmiljenje najde.

Vtopi me globoku v' tih gnad potóke,
De ne pridem spęt hudobiam v' róke,
Ampak vüss od gób nótrajnih ozhishen
Tebe lę yshem.

Pole moji grehi so men' presnani
De bi myr okussil pęr moji rani
Oni men' pritę v' vsakidanjim djanju
V' nozhnimu spanju. ...

P. Š. (1852)

Leta 1852 je v 30. številki »Slovenske bčele« izšla kratka slavlina pesem z naslovom *Oda spominu Franca Plemelna, verliga zdraviloslovca in Slovenca*, ki mu je v oklepaju dodano tudi pojasnilo, v kateri metrični obliki: (V Sapphiškim

9 Japelj, *Sbrane molitve*, str. 94–98.

10 Japelj, *Sbrane molitve*, str. 94.

merilu.).¹¹ Nastala je ob smrti Franca Serafa Plemla,¹² ki je umrl kot študent četrtega letnika medicine na dunajski univerzi, enako kot brat Valentin pa se je veliko posvečal botaniki in je kot zbiratelj rastlin ogromno potoval. Kdo je avtor pesmi, ki je podpisan samo s kratico P. Š., ni znano. Izbrani odlomek:

Kdor še ima kaplico tuge v okah,
Naj po svojih licah jo zlije, ker spet
Edin sinov matere Slave šel je
V smertno kraljestvo!

Čuj slovenska žalostna duša tužno
Iz visokih stolpov zvonenje; milo
Naj ti v serce segajo glasi, v grob zdaj
Nesejo bratca!

V okah roso, blediga lica spremlja
Ga Higjeja tud, s trumo bolnih,
Kterim bil bi rajniga um dodelil
Zdravja sladkoto. ...

Klodič (1868)

Leta 1868 je slovenski šolnik Anton Klodič¹³ napisal komično igro in jo pod naslovom *Novi svet*.¹⁴ *Šaloigra v treh djanjih* objavil v Gorici. V igro je vključil tudi odlomek, napisan v sapfiških kiticah.¹⁵ Odlomek iz igre (1., 2. in 5. kitica):¹⁶

1. Učitelj (poje*)

Krn gradi lepó nam deželo, burje
280 Brani prav skrbnó kobariski raj. Kdor
Zdrav, močan želi za naprej ostati

2. Zdravnik (migne z roko, naj potihnejo).

285 Če se pa vsrdi velikan, gorje nam!
Plešo zdaj zgati ino skrije v temen
Silovit oblak, zagrmí, pa stresa
Trg kobariski. ...

11 P. Š., Oda spominu Franca Plemelna.

12 Piskernik, Plemel, Franc Seraf (1828–1852); Voss, *Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain*, str. 43–44.

13 Grafenauer, Klodič vitez Sabladoski, Anton; Jevnikar, Klodič vitez Sabladoski, Anton.

14 Klodič, *Novi svet*.

15 Klodič, *Novi svet*, str. 19–24.

16 Klodič, *Novi svet*, str. 19–20.

5.) Učitelj.

Zéleni živó Matajúr se. Senco
Daja nam hladnó tud' o letnem času;
300 Dol in log v srce ti veselje vliva,
K petju te sili.

Gre za 18 sapfičnih kitic, ki jih izmenjuje prepevata zdravnik in učitelj; prvega zaznamuje ironično negativno vzdušje, drugega pa enkomiastično-nostalgični patos. Teh osemnajst kitic je bilo namenjenih pevski izvedbi, za katero je Klodič sam napisal tudi glasbo, kar sam omeni na koncu: »Napev vseh kitic je zložen. Kdor ga želi imeti, naj se obrne na pisatelja (prof. Antona Klodiča v Gorici).«¹⁷

Cankar (1893)

Leta 1893 je Ivan Cankar v Dijaški prilogi »Rimskega katolika« objavil črtico z naslovom *Moj prvi pogled na morje*, na koncu pa ji je dodal kratko štirikitično pesem v sapfiških kiticah.¹⁸ Odlomek iz pesmi:

Tvoje zrêm kraljestvo, Pozejdon močni!
Lâhno ziblješ z roko valove zlâte!
Žarno solnce, potnik nevtrudni pada
V krilo ti hladno.

V mraku ljubem širi, odpira brezdno
Pred pogledom mojim se, kaker v sanjah;
Vsak trenótek svetla, ,zgubi se iskra
V temni globini. ...

Ni se podpisal s svojim imenom in priimkom, ampak zgolj kot »Učiteljski pripravnik I. leta«. Očitno je pesem nastala povsem spontano ob prizoru na morju kot trenutna impresija, saj je sam zapisal: »Pohitim domu in drugi san zapišem v dnevnik tele slabe, morebiti neumne verze, katerih vendar do sedaj nisem hotel popravljati ... «.

To pa ni Cankarjeva edina pesem, napisana v sapfiški kitici. Leta 1898 je v »Ljubljanskem zvonu« objavil pesem z naslovom *Utrujen*,¹⁹ v kateri je, da bi se izognil metrični prisiljenosti sapfiškega enajsterca, tega nekoliko prilagodil, da je bolj tekoč, medtem ko je adonijski verz pustil nespremenjen. Primer: zadnje tri kitice pesmi:

¹⁷ Klodič, *Novi svet*, str. 83.

¹⁸ Cankar, *Moj prvi pogled na morje*; Cankar, *Zbrano delo. 1*, str. 133; Cankar, *Zbrano delo. 6*, str. 213.

¹⁹ Cankar, *Utrujen*.

Tiho, boječe, čuj! že zazvene
Sentimentalne so strune nad mano,
Mehki vijolični duh se je dvignil
Iz vaze nevidne . . .

Oj tam nad tihimi, temnimi gozdi
Dviga se harfa od zemlje do neba
in doteknila se roka je moja
Strune drhteče –

Rože na vrtu so dvignile krone,
In zašumeli so temni gozdovi,
Zatrepetala srebrna koprena
Luninih žarkov . . .

Varia

Omeniti je treba še nekaj primerov izvirnih pesnitev v sapfiški kitici, ki jih običajno ne navaja noben pregled: to so sporadične objave priložnostnih pesmi v časopisnem ali revijalnem tisku. Gre za pesmi, zapisane ob posebnih priložnostih, ob vladarskih obletnicah, obletnicah institucij in podobno. Taka primera sta:

a) zahvalna pesem cesarju ob petdesetletnici tržaške gimnazije z naslovom *Carmen gratulatorium* avtorja J. Nitscheja. Odlomek (prve tri kitice pesmi):²⁰

Cum diem festum celebrant parentis,
Liberum votis resonat piorum
Atrium sese decori futuros
Laetitiaequae

Recta servando genitori amato:
Quid seholae nos spes iuvenes alumni
Quinquies denos numerantis annos
Polliceamur?

Nonne, quos omnes pariter vocatos
Continet veri sacra disciplina,
Quod docet mens atque magistra vitae
Relligioque, ...

20 Nitsche, *Carmen gratulatorium*.

b) hvalnica Francu Jožefu in bodočemu cesarju Karlu, ki jo je napisal Franc Omerza, izšla pa je v *Mentorju* l. 1917 pod naslovom *Have Francisce Josephe – Salve Carole*.²¹ Odlomek (prve tri kitice iz pesmi):

Quid tremunt montes resonatque caelum?
Dira mors saevit, furit ira ferri
et cadunt flores trepidatque mater
corde minaci.

Ast tu, PACIS REX, requiescis, have!
bonus in gentes animo paterno.
Et iuventus te studiosa semper
grata tenebit.

Gaudio excepit tenebrosa in nocte
inscius lunae radios viator:
sic salutant te populi, CAROLE,
spes metuenda. ...

Sapfiška kitica pri Moletu

V svojem pesniškem opusu je po sapfiški kitici posegal tudi Vojeslav Molè. Prvi dve krajši pesmi, za kateri je kot metrično obliko izbral sapfiško kitico, najdemo v Moletovi leta 1910 objavljeni pesniški zbirki *Ko so cvele rože*, vključil pa ju je v kratki cikel z naslovom *Odmevi*.

Prva ima že sama po sebi zgovoren naslov: *Sapfične kitice*:²²

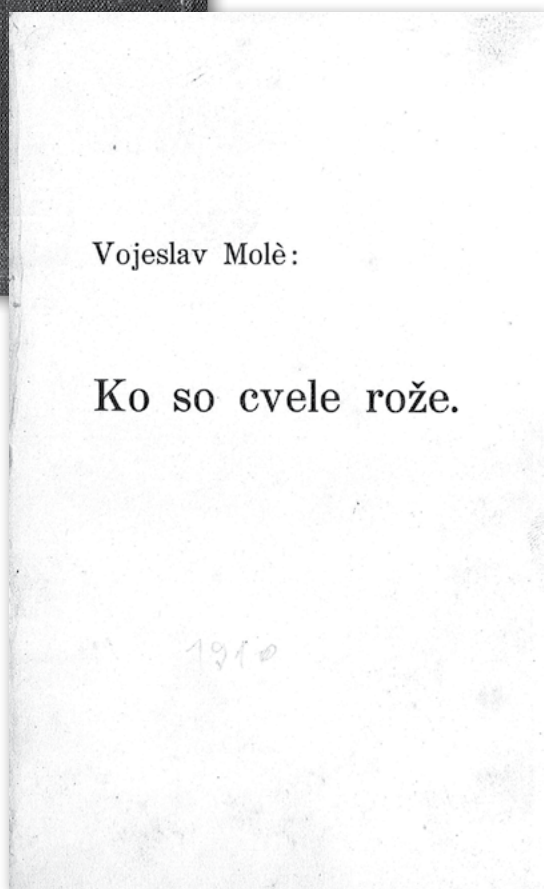
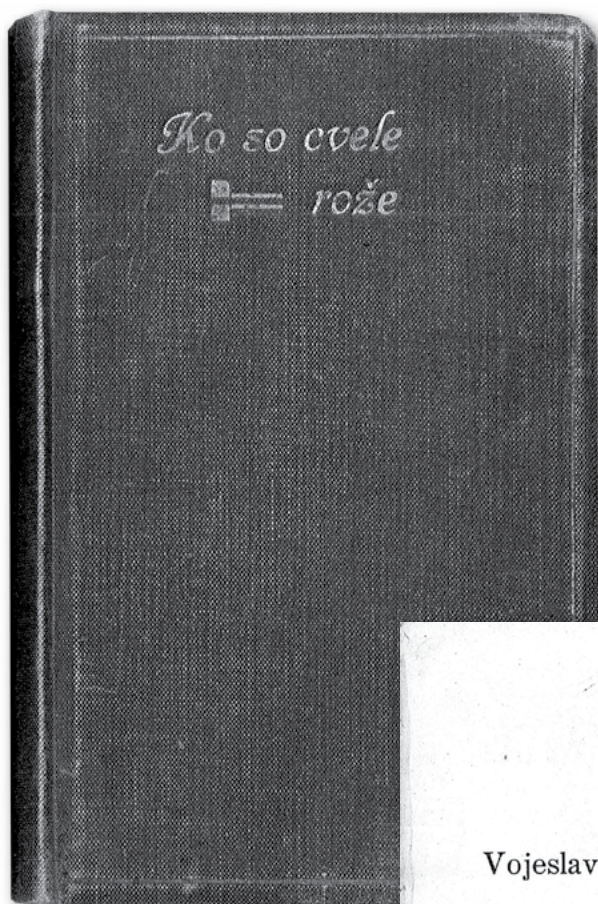
Pinije kipeče v škrlatno zarjo,
v marmorju med mirtami vrelec hladen;
deva nemo v amforo s snežno roko
vodo zajema.

Bel golob je sel na labodjo ramo,
v mehkem snu dotaknil se usten polnih;
s smehom zrlo ji oko za njim je,
ko odletel je.

Zarja lila solnčno zlato je nanjo;
glavo je sklonila k drhtečim grudim,
v njih se zdramil sen je razkošen diven –
sen o ljubezni.

21 Omerza, *Have Francisce Josephe – Salve Carole*.

22 Molè, *Ko so cvele rože*, str. 81.

Pesniška zbirka *Ko so cvele rože*, Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg, 1910.

Pesem zveni deloma kot ljubezenska impresija, deloma celo kot ekspresija. Kje je Molè našel navdih zanjo, ni znano; morda gre zgolj za kratek ekspresivni preblisk, ki ga je preлил v izrazito sapfično vsebino, prežeto z nežnim erotizmom, ta pa povsem ustreza duhu Sapfinih pesmi in zato tudi izbira metrične oblike ne preseneti. Metrične sheme sapfiške kitice Molè ni prilagajal; je povsem pravilna in skladna z izvirno strukturo sapfiške kitice.

Druga pesnitev ima naslov *Stara cipresa*:²³

Na skalovju sivem cipresa stara
z morjem večnim, sinjim se razgovarja,
tam sem prvič usta poljubil tvoja
v sladkem trepetu

Zlat somrak se zlival je v vale tihe,
dva galeba sta na zapad letela,
na obzorju jadro je lesketalo
v zarjinem morju.

V snu razkošnem, divnem si me objela,
z jagodnih sem usten ti pil ljubezen,
sen o zlati, večni zavel je sreči
v najini duši.

Zrla je na naju cipresa stara,
v dalje se večerne je razšumela.
A od zlatih zvezd je priplula k nama:
Ave Maria ...

Tudi ta pesem je preplet impresije in ljubezenske ekspresije in ima povsem pravilno metrično shemo. V obeh pesmih slovenščina, če upoštevamo izvirni metrum, mestoma sicer zveni nekoliko prisiljeno, ker je bilo treba zaradi upoštevanja metrične oblike prilagoditi tudi poudarke; vendar pa to ne zmanjša njune lirične vrednosti. V tem ciklu je tudi pesem *Noč*, ki je napisana v elegičnem distihu.

Leta 1920, deset let po izidu prve pesniške zbirke in po prestani težki preizkušnji prve svetovne vojne, je Molè objavil svojo drugo pesniško zbirko *Tristia ex Siberia*.²⁴ Že naslov nam razkrije navezavo na antične vzore, saj je kombinacija naslovov dveh Ovidijevih pesniških zbirk: *Tristia* (*Žalostinke*) in *Epistulae ex Ponto* (*Pisma s Ponta*). Izbira naslova gotovo ni naključje: kakor je bil nastanek obeh Ovidijevih zbirk vezan na njegovo bridko izkušnjo, ko je

²³ Molè, *Ko so cvele rože*, str. 82.

²⁴ Molè, *Tristia ex Siberia*.

moral po ukazu cesarja Avgusta zapustiti Rim in oditi v izgnanstvo v Tome ob Pontu (zdaj Črno morje), tako je bil nastanek Moletove zbirke vezan na izkušnjo prve svetovne vojne, ko je po premestitvi na rusko fronto padel v ujetništvo, ki ga je šest let preživel v Sibiriji, česar se z nemalo grenkobe spominja v uvodu v zbirko,²⁵ natančneje pa v svojih spominih.²⁶

V zbirko je vključenih 72 pesmi, razdeljena je na dva dela, vsak del pa na manjše cikle. Tretji cikel prvega dela je naslovljen *V antični obliki* in vključuje šest pesmi. Skupni značilnosti teh šestih pesmi sta:

a) da se avtor v njih, kar zadeva metrično obliko, zgleduje po antičnih vzorih, saj so napisane v treh standardnih antičnih metričnih oblikah: ena je napisana v elegičnem distihu, dve v heksametru, tri pa v sapfiških kiticah;

b) da njihova tematika vključuje dva primarna motiva: motiv smrti in minljivosti ter motiv večnosti. Naslov ciklusa (*V antični obliki*) je dopolnjen s kratkim dopisom *Saxa loquuntur* »Kamni govorijo«. Za vse tri pesmi, ki so napisane v sapfiški kitici, to velja tudi dobesedno, saj je navdih zanje Molè našel v antični kiparski umetnosti, v znanih antičnih umetninah; za dve pesnitvi, *Hegezó* in *Milonska Venera*, to lahko z gotovostjo potrdimo, prav mogoče pa je, da se je tudi pri tretji pesnitvi z naslovom *Thanatos* navdihoval ob kateri od antičnih upodobitev tega božanstva.

Hegezó

Prva pesem, napisana v sapfiški kitici, je naslovljena *Hegezó*:²⁷

Komaj zarja dahnila zlatokrila
sen smejoči v tihe mi je vrtove,
že je večna smrt pred očmi zakrila
solnčnate dnove.

Šla med sence blede sem, na poljane,
kjer ni jutra, solnca in zvezd zavese,
kjer molčijo z mrakom le sanj obdane
temne ciprese.

Vijem si vijolice v tožne vence,
venčam z njimi sveti spomin sladkosti,
ki prišle so z mano med tihe sence, –
sanje mladosti.

25 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 3–7.

26 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 115–290.

27 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 54–55.

Ali še letijo čez dom golobi?

Še po brazdah iščejo zrn strnadi?

Še dehtijo rože kot sen nad grobi
v cvetni pomladi?

Še dekličji smehi čez dvor zvenijo,

ko visoko žoga leti po zraku?

Še se sanje zlivajo v melodijo
v zvezdnatem mraku?

Še smeji pod bregom se sinje morje,

oljk srebrnih šumne nad njim dobrove?

Še pošilja jadro jim čez obzorje
zadnje pozdrave?

Še ljubezen v srcih ljudij trepeče

in razkriva smisel poti življenja,

vliva v dušah radostne sanje sreče
v cilj hrepenenja?

Kje si ti, ki bil si mi vse na svetu,

mož moj, sreča moja, moj sen edini?

Z mano grejo vedno še v senc trepetu
nate spomini.

Še ga hraniš, mili, moj mirtni venec?

Še gori ti v srcu spomin davnine

tihe, mirne kakor neskalski studenec
gozdne tišine?

Kje ste, mojih radostnih dni družice?

Deca vam v naročju smeji se, joče?

Sluša vsa zamaknjena vse pravljice
vaše smejoče?

Kje so sužnje ljubljene, jasnolase?

Ni jih, da mi venčajo kite zlate,

zavijó me – kakor nekdanje čase –
v svetle škrlate ...

Vijem si vijolice v tožne vence

na poljanah, kjer so moj drug ciprese,

kjer so zemljo večne zakrile sence
smrtne zavese.

V zlati moji čaši življenja vrel
solnčni, tihi, radostni so mi dnovi,
a od ust so žejnih mi jo odvzeli
večni bogovi.

Navdih za to, trinajst kitic obsegajočo pesem je Molè našel v eni od najbolj znanih antičnih nagrobnih plošč ali stel.²⁸ Gre za približno 1,5 m visoko in slab meter široko stelo iz znamenitega penteliškega marmorja, izdelano v obliki majhnega svetišča (t. i. *naisk(os)*). Arheologi in umetnostni zgodovinarji kot možnega izdelovalca te stele navajajo atenskega arhitekta in kiparja Kalimaha, ki je živel in deloval v drugi polovici 5. stoletja, ali pa katerega od njegovih učencev. Našli so jo arheologi Arheološke družbe v Atenah pod vodstvom Athanasiosa S. Rhusopoulou (1823–1898), in sicer leta 1870 v predelu oz. demosu Aten, imenovanem Keramejk, danes pa jo hrani Nacionalni arheološki muzej v Atenah. Molè izbrani motiv pojasni v opombi na koncu: »„Hegezó.“ Atiški nagrobni relief iz 4. stol. pr. Kr., po svojem slogu še vedno soroden prostoti in veličini Fidijevega umetniškega ustvarjanja. Na njem ogleduje mlada žena Hegezó juvele, katere ji je prinesla v škatljici sužnja.«²⁹

Na steli je reliefna upodobitev Atenke, ki sedi na stolu, noge ima na podnožniku, v levi roki drži odprto škatlico, v desni pa delček nakita, najbrž ogrlice, in gleda vanj, nasproti nje pa stoji služabnica v tuniki, ki prav tako drži škatlico. Na epistilnem delu plošče je tudi grški napis, »Hegezo, Proksenova [žena? / hči?].« Gre za enega najlepših stelnih motivov, zato je bila stela velikokrat predmet obravnave in jo kot vzorčni primer za nagrobno stelo velikokrat najdemo v znanstveni in strokovni literaturi, kjer so obdelani vsi elementi te stele: posamezni segmenti, ki jo tvorijo, zunanja podoba Hegezó in njen položaj, njen družbeni status, služabnica, škatlica, pomen nakita, čustveni izraz oz. vtis, ki ga dajeta, perspektiva. Sam motiv na steli v ničemer ne spominja na smrt, razen da opominja, kaj človek s smrtjo izgubi. V Moletovi pesmi, v kateri je uporabil rimo *abab*, lik Hegezó v posebljeni obliki (prozopopeično) toži nad prezgodnjo smrtjo in izgubo vseh dobrin življenja in mladosti: nad izgubo moža, ljubezni, prijateljev, iger, narave, okrasja, nakita, oblačil ter drugih dobrin,

28 Gl. Buitron-Oliver, *The Greek Miracle*, str. 30, 33, 34; Closterman, *Family Ideology and Family History*, str. 642, 644, 648–649; Conze, *Die attischen Grabreliefs ... Tafeln*, slika 30; Conze, *Die attischen Grabreliefs ... Text*, str. 16, 21–22, 116; Diepolder, *Die Attischen Grabreliefs*, str. 27, slika 20; Johansen, *The Attic Grave-Reliefs*, str. 17; Pedley, *Greek Art and Archaeology*, str. 280–281; Richter, *Sculpture and Sculptors of the Greeks*, str. 10, 24, 44, 103, 133, 164; Schmaltz, *Griechische Grabreliefs*, str. 1 in nasl., slika 1–2; Simonišek, *Vojeslav Molè kot pesnik ekfrazne*, str. 113–114; Thimme, *Die Stele der Hegeso*, str. 16–29.

29 Mole, *Tristia ex Siberia*, str. 137.

to tragično vzdušje pa še dodatno krepijo retorična vprašanja, ki so nakopičena v osmih kiticah. Metrična shema tu in tam pri sapfiških enajstercih malo zašepa (npr. tihe, mirne kakor neskajlen studenec), nekajkrat pa je zaradi metruma prisiljen tudi slovenski naglas (npr. Sluša vsa zamaknjena vse pravljice).

V liku Hegezó je našel navdih tudi Marcel Proust za leta 1919 izšli drugi del romana *Iskanje izgubljenega časa* (*À la recherche du temps perdu*) pod naslovom *V senci cvetočih deklet* (*À l'ombre des jeunes filles en fleurs*), ki je v slovenščini izšel v prevodu Radojke Vrančič.³⁰ Molè ni bil edini, ki je našel navdih ob motivu Hegezó; ob njej so se navdihovali tudi drugi pesniki, npr. madžarski pesnik, pisatelj in prevajalec Mihály Babits.³¹

Milonska Venera (tj. Miloška Afrodita)

Drugo pesem v sapfiških kiticah je Molè naslovil *Milonska Venera*:³²

Stoj, popotnik mladi, korak ustavi,
vame vpri poglede kot morje sinje, –
tu stojim v nesmrtni, otožni slavi
zadnje boginje.

Šopek poljskih, divjih cvetic položi
na oltar mi mramorni; zapuščeni,
s svežim mi smehljajem kot jutro roži
žalost preženi.

Drugi vsi umrli so, vsi bogovi,
prazni gaji, prazne gore šumeče,
večno pozabljenje jim nad grobovi
veter šepeče. ...

Sama le ostala sem; tiha, bela,
večnolepa sredi ljudij in smrti
moja je krasota okamenela
v sobi tej strti.

Sama. In nikogar ni, da zapoje
pesem glasno, solnčno mi v svetle zarje,
da okinča z mirtnimi venci moje
prazne oltarje.

30 Proust, *Iskanje izgubljenega časa*. 2.

31 Babits, *Összes versei 1902–1937*, str. 17.

32 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 56–57.

Nič ne vidim radostnih več smehljajev,
tajnih iger srca in sanj mladosti,
nič ne čujem skritih zdaj več vzdihljajev
sladkih skrivnosti.

In nihče boginji več ne žrtvuje
srca v ognju svete, božanske strasti –.
Ah, zašla med sive sem, mračne, tuje,
temne oblasti.

Večna je usoda privedla v zimo
sem me iz helenske pomladi sinje, –
ravnodušno hodi zdaj človek mimo
zadnje boginje.

Svet je hladen, srca so pusta, prazna,
strast le hipna iskra, ne svit nebeški,
radost greh le; žalost le neizrazna
rod je človeški.

V kom še sanje vzbuja moj mramor beli?
Sama sem in mrtvi so vsi bogovi,
zadnje ne poznajo boginje veli,
nični rodovi.

Potnik, šopek divjih cvetlic položi
na oltar mi mramorni, zapuščeni,
s svežim mi smehljajem – kot jutro roži –
žalost preženi.

Tudi ta pesem se navdihuje ob stvarni antični umetnini: ob 202 cm visokem kipu iz paroškega marmorja, domnevno grške boginje Afrodite,³³ ki mu manjkata obe roki, njegovo izdelavo pa so prvotno pripisovali atenskemu kiparju Praksitelu.³⁴ Kip je 8. aprila 1820 našel kmet Giorgios Kentrotas na otoku Milosu (eden od Kikladov, v antiki imenovan Melos) v bližini ostankov

33 Ravensburg, *Die Venus von Milo*; Furtwängler, *Meisterwerke der griechischen Plastik*, str. 599–655; Carus, *The Venus of Milo, passim*; Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age, passim*; Pasquier, *La Vénus de Milo et les Aphrodites du Louvre*; Webster, *The Art of Greece*, str. 147, 149, 151, 157; Pedley, *Greek Art and Archaeology*, str. 367–368; Havelock, *The Aphrodite of Knidos and Her Successors, passim*; Curtis, *Disarmed. Story of the Venus de Milo*; Martinez, *La Vénus de Milo*.

34 Corso, *Prassitele 1–4*; Todisco, *Prassitele di Atene*; Corso, *The Art of Praxiteles I–V*; Bol, *Die Geschichte der antiken Bildhuerkunst*; Ridgway, *Fourth-century Styles in Greek Sculpture*; Ajootian, *Praxiteles*, str. 91–129; Neudecker, *Praxiteles*.

antičnega gledališča v mestu Milos. Od tam je po spletu okoliščin prišel v Francijo: francoski veleposlanik v Istanbulu Charles François Riffardeau de Rivière je kip podaril francoskemu kralju Ludviku XVIII., ta pa ga je dal razstaviti v Louvru, kjer se nahaja še danes.

Enako kot v pesnitvi *Hegezó* je Molè tudi tu posegel po posebitvi in uporabil je enako rimo, tj. prestopno. Poseben učinek pa ustvari že njen začetek: »Stoj popotnik ... korak ustavi«, v katerem Molè združi dve latinski formulaciji, značilni za nagrobne ali slavlne napise: *Sta viator* »Postoj/Stoj, popotnik!« in *Siste gradum* »Ustavi se/Ustavi korak!«. Pesem zaznamuje melanholično vzdušje osamljenosti: boginja toži nad svojo samoto, nad tem, da so ostali olimpski bogovi umrli, da ji nihče ne izkazuje čaščenja, ne obkroža in ne časti je več mladina (zato uvodoma še posebej poudari: »popotnik mladi«), nihče ji več ne žrtvuje itd. Vsebinska kaže, da je Molè dobro poznal umetnino in okoliščine njene najdbe, tudi podrobnosti; tako npr. Afrodita govori o tem, da je njena lepota okamenela »v sobi tej strti«; in kip so res našli v napol porušeni niši nekdanjega gledališča. Iz vsebine veje mrakobno vzdušje: vsi drugi so umrli; ostala je sama; njena krasota je okamenela; nikogar ni; svet je hladen; srca so pusta, prazna; strast je le hipna iskra ... Poudarjeno se v pesmi večkrat ponovijo zlasti izrazi samote.

Tretja pesem v sapfiški kitici nosi naslov *Thanatos*.³⁵

Večno tiho hodim kot plaha senca.
Pred pogledom mojim poldan ugaša,
v blato pada roža vela iz venca,
prazna je čaša.

Na neslišnih krilih pa nosim sanje
dušam trudnim, sanje miru, tišine,
pozabljenje večno in noč, molčanje
večne temine.

V pokrajinah mojih ni solz, bolesti,
ne bleščijo sinji se tam oboki
nedosežni, – zvezde: najvišji cesti
cilj previsoki.

Ni laži tam sladke, kot strup opojne,
ni tam greha, spi tam kesanje žgoče,
večno tam molče sred noči pokojne
strasti pekoče.

35 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 58–59.

Večen sem večer in vsak dan ugaša
v mojih zarjah, sleherna cesta gine
v meni, vame sleherna zliva čaša
grenke peline.

V sence večne vodim ljudij korake,
ne peko tam rane, molči bolezen,
med nevzdramne zlivam, brezzvezdne mrake
večno ljubezen.

Mir, tišina, noč sem, sladkost, molčanje,
zadnji sen tvoj, zadnja sem ti pravljica.
Pridi, potnik, – zadnje sem ti spoznanje,
zadnja resnica. –

Tudi to pesem zaznamujeta poosebitev in prestopna rima *abab*; zapisana je, kot da jo govori sam Tanat, tj. Smrt(nik), poosebljenje smrti. V pesmi sicer ni nobenega oprijemljivejšega podatka, na katero antično umetnino ali motiv se je Molè opiral.³⁶ Zanimivo pa je, da je kljub temu, da nam jo podaja sam Tanat, pesem razmeroma optimistična in polna pristnega lirizma. Motiv prihoda smrti (oz. boga smrti) je predstavljen kot olajšanje za ljudi, kot oddih od vsakdanjih tegob in muk; smrt je neizbežna in neizprosna, a prinaša mir, umiritev, odpočitek. Tematika tako s svojo vsebino prestopa meje stvarnosti in posega v območje transcendentnega.

Vse tri pesmi imajo kar nekaj skupnih točk: 1. vse izhajajo iz antičnih motivov; 2. vse so umetnostnozgodovinsko pogojene, saj se navdihujejo ob antičnih umetniških delih in nam potrjujejo upravičenost pripisa *Saxa loquuntur* »Kamni govorijo« v naslovu cikla *V antični obliki*; 3. antični motiviki se prilega antična forma, v predstavljenih treh primerih sapfiška kitica; 4. v že omenjena vodilna motiva, tj. motiv smrti in minljivosti in motiv večnosti, se v vseh treh pesmih vpleta tudi motiv ljubezni; in morda je prav to Moleta spodbudilo, da se je odločil za sapfiško kitico; 5. v vseh je uporabljena prozopopeja ali poosebitev: umetnine bralca v vseh treh primerih osebno nagovarjajo; 6. v vseh pesmih je uporabljena rima, in sicer prestopna rima (*a-b-a-b*).

Zadnja domneva je sicer zgolj ugibanje, a je povsem mogoča: morda se je Molè v predstavljenih pesmih navdihoval tudi pri *Palatinski antologiji* (*Anthologia Palatina*),³⁷ zbirki krajših grških pesnitev in epigramov, najdeni

36 Heinemann, *Thanatos in Poesie und Kunst der Griechen*; Bergemann, *Demos und Thanatos*; Waser, *Thanatos*, str. 482–526; Bažant, *Thanatos*, str. 904–908; Willinghöfer, *Thanatos*; Garland, *The Greek Way of Death*, str. 56–59; Vermeule, *Aspects of Death*, str. 37–39, 145–151.

37 Cameron, *The Greek Anthology from Meleager to Planudes*, *passim*.

leta 1606 v knjižnici v Heidelbergu (*Bibliotheca Palatina*), ki vključuje 3765 epigramov (skupaj ok. 23.000 verzov), nastalih med 6. stol. pr. Kr. in 10. stol. po Kr. V sedmi knjigi te zbirke so zbrani nagrobni napisi; med temi je veliko takšnih, v katerih nagrobniki nastopajo v posebljeni obliki in nagovarjajo mimoidočega ali obiskovalca; zbirko je Molè nedvomno poznal.

Iz povedanega je torej razvidno, zakaj se je Molè odločil za sapfiško kitico. Od ostalih pesmi ciklusa je pesem *Čaše do vrha nalij* napisana v elegičnem distihu,³⁸ pesmi *Komična maska* in *Tragična maska* pa v heksametru.³⁹

Kdaj se je Molè seznanil s sapfiško kitico? Svoje gimnazijsko šolanje je začel na gimnaziji v Trstu, kjer je bil v šolskem letu 1898/1899 vpisan v 1. B. razred kot »Mole Hermann aus Canale (Küstenland)«. ⁴⁰ Nato pa je njegov oče dobil službo v Novem mestu in družina mu je sledila na Dolenjsko; že v naslednjem šolskem letu ga najdemo vpisanega na novomeško gimnazijo, vsa leta kot »Hermann Mole aus Canale im Küstenlande«. ⁴¹ Tu se je znašel v povsem novem okolju, ki je bilo precej bolj slovensko in močno narodnozavedno, pa vendar zato nič manj občutljivo glede vprašanj jezika in narodne pripadnosti; vsa leta gimnazije je bil odličnjak. O svojih letih v ljudski šoli in nato pozneje v gimnaziji piše v svojih spominih, iz katerih lahko dobimo zelo dobro sliko časa, okolja in tudi oseb, s katerimi si je delil to življenjsko obdobje. ⁴² Če pustimo ob strani njegove dijaške prigode in se osredinimo zgolj na vprašanje, kaj bi lahko to obdobje njegovega življenja povezovalo s sapfiško kitico: pri pouku grščine, ki se je v gimnaziji začel v 3. razredu, so dijaki izvirna grška besedila začeli brati po dveh letih slovničnega pouka, torej v 5. razredu. ⁴³ Vendar pa zaradi strogih ministrskih določil ni bilo mogoče, da bi se dijaki pri grški lektiri lahko srečali z izvirnimi besedili pesnice Sapfo, kajti vse izrazitejše ljubezenske, sploh pa erotične vsebine so bile iz gimnazijskega pouka izključene. Šele v 8. gimnazijskem razredu so imeli dijaki dovolj znanja grščine in so prebrali že dovolj izvirnih besedil, da bi se s takimi besedili morda lahko spoprijeli; ko je bil Molè v zadnjem letu gimnazije (to je bilo v šolskem letu 1905/1906), so pri pouku grščine brali Platonova dialoga *Kriton* in *Lahet* ter njegovo *Sokratovo apologijo*, izbor iz Homerjeve *Odiseje* ter Sofoklovo *Elektro*. ⁴⁴

38 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 53.

39 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 60–61.

40 *Jahresbericht Gymnasium in Triest ... 1898–99*, str. 114.

41 *Jahresbericht Rudolfswert 1899–1900*, str. 46; *Jahresbericht Rudolfswert 1905–1906*, str. 60.

42 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 9–34.

43 Hriberšek, *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu*, str. 95–119.

44 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 28.

Verjetneje je, da se je s sapfiško kitico Molè prvič srečal pri latinščini, kjer so v 8. gimnazijskem razredu brali Horacijeve *Pesmi* (I: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 18, 32, 34, 37; II: 13, 14, 15; III: 1, 2, 9, 21, 23, 30; IV: 3, 8, 9, 15), *Epode*, *Satire in Pisma* ter Tacitovi zgodovinski deli *Germanija* in 1. knjigo njegovih *Analov*.⁴⁵ Med obravnavanimi Horacijevimi pesmimi so tri od naštetih napisane v sapfiški kitici, in sicer: 1, 2 (*Iam satis terris nivis atque dirae*), 1, 10 (*Mercuri, facunde nepos Atlantis*), in 1, 32 (*Poscimur. Si quid vacui sub umbra*). Sicer so pri pouku latinščine uporabljali *Latinsko slovnico* Valentina Kermavnerja, ki jo je ta (skladno z ministrskimi navodili iz leta 1884) objavil leta 1885,⁴⁶ druga izdaja pa je izšla leta 1893 in to so uporabljali pri pouku v Novem mestu.⁴⁷ Tako kot večina latinskih slovníc tega obdobja je tudi Kermavnerjeva imela na koncu običajne dodatke: prozodijo, metriko, koledar in pogosto rabljene kratice. Toda v delu o metriki sapfiške kitice ni, predstavljena sta samo heksameter in pentameter.⁴⁸ Tudi v nemški Schmidt-Gehlen-Thumserjevi *Lateinische Schulgrammatik*, ki so jo prav tako uporabljali pri pouku (8.–10. izdaja),⁴⁹ sta v dodatku o metriki predstavljena samo heksameter in pentameter.⁵⁰

Tako se je Molè s sapfiško kitico prvič srečal verjetno ob kritični izdaji Horacijevih del, ki jo je leta 1883 izdal avstrijski klasični filolog Michael Petschenig⁵¹ in so jo na novomeški gimnaziji uporabljali pri branju izborov iz Horacijevega pesniškega opusa.⁵² Tako kot vse kritične izdaje Horacijevega metrično bogatega pesniškega opusa je tudi v Petschenigovi na začetku pregled vseh Horacijevih metrumov,⁵³ med katerimi so predstavljeni tudi sapfiška kitica in verza, iz katerih je sestavljena.⁵⁴ Molè v spominih navaja, da ga je v osmem razredu učil Fran Detela (1850–1926), ki ga je označil kot »tenkočutnega človeka, dobrega in vestnega pedagoga, ki so se ga sicer bali, ki pa ni nikomur storil nič hudega, zlasti ne krivice«; posebej omenja: »... bil je hudomušen, kadar smo brali Horaca ...«, kar so pri pouku izkusili številni dijaki.⁵⁵

45 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 27–28.

46 Hriberšek, *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu*, str. 156–158.

47 Kermavner, *Latinska slovnica* 1893.

48 Kermavner, *Latinska slovnica* 1893, str. 233–235.

49 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 21; Gehlen, *Karl Schmidt's Lateinische Schulgrammatik*.

50 Gehlen, *Karl Schmidt's Lateinische Schulgrammatik*, str. 222–225.

51 Petschenig, *Q. Horati Flacci Carmina*.

52 *Jahresbericht Rudolfswert 1905/1906*, str. 21.

53 Petschenig, *Q. Horati Flacci Carmina*, str. IX–XVI.

54 Petschenig, *Q. Horati Flacci Carmina*, str. XIV.

55 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 17, 20, 21.

Ob Franu Deteli je imel posebej lepe spomine na Amata Škerlja (1878–1927),⁵⁶ ki je tedaj ravno zaključil študij na graški univerzi; za njegov pouk pravi, da je bila to »resnično v novem, živem duhu pojmovana antika«.⁵⁷ Morda sta prav Detela in Škerlj v Moletu vzbudila navdušenje nad Horacijem in sapfiško kitico. Škerlj je Horacijeve pesmi tudi prevajal, vendar so ob njegovi smrti ostali v rokopisu in jih je leta 1935 skupaj z nekaj svojimi prevodi v skorajda nespremenjeni obliki objavil Anton Sovrè.⁵⁸

Morda je na rabo sapfiške kitice pri Moletu vplivalo vedenje, ki si ga je pridobil v dijaškem obdobju; morda pa se je nad sapfiško kitico navdušil pozneje, v času študija. Slednje je sicer glede na znana dejstva manj verjetno. V času svojega študija se za klasično filologijo ni posebej zanimal; za antiko se vsekakor je, za filologijo najbrž ne. Tudi če pogledamo seznam njegovih predavanj v vpisnicah, antične metrike med izbranimi predavanji ni.⁵⁹ Na dunajski univerzi je obiskoval le predavanja iz francoske metrike pri romanistu Philippu Augustu Beckerju, in sicer v letnem semestru 1907.⁶⁰

Sklep

Kakšne so Moletove pesmi, napisane v sapfiški kitici, če pogledamo nanje skozi filološko prizmo? Gre za zelo uspele pesmi, v katerih Molè ostaja zvest izvirnemu metrumu, in prav zato se ni mogel izogniti dejstvu, da zaradi upoštevanja metrične strukture v slovenščini nekateri njegovi enajsterci delujejo nekoliko prisiljeno. Ta delna togost ali okorelost je bila nekaj, kar so pesnitvam v sapfiški kitici kritiki v revijalnem tisku ali v časopisju poočiteli že pred njim, pa tudi za njim; ta »prisiljenost«, ki je posledica prizadevanja za ohranitev izvirnega metruma, se pogosto čuti tudi v prevodih antičnih klasikov. Obenem ne smemo pozabiti, da je Molè dobro poznal tudi italijansko kulturo, njeno umetnostno in literarno izročilo, zato bi nanj lahko vplival tudi italijanski literarni klasicizem.⁶¹ Delno pojasnilo za izbiro sapfiške kitice Molè ponudi v uvodu v zbirko *Tristia ex Siberia* (*Žalostinke iz Sibirije*):⁶²

56 Gantar, Škerlj, Amat.

57 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 21.

58 Horatius, *Izbor iz Satir in Pisem*; Ložar, Prevodi iz Horacija in naš poetični jezik.

59 AUW, Nationale, Hermann Molè, WS 1906/1907–SS 1907.

60 AUW, Nationale, Hermann Molè, SS 1907; *Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien in Sommer-Semester 1907*, str. 52; Smolej, Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, *passim*; Smolej, *Slovenska književnost in visoka šola*, str. 91–95; Vidmar, Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine, str. 244–246.

61 Zlobec, *Sapfine Goriške Poti*, str. 74–75.

62 Molè, *Tristia ex Siberia*, str. 6–7.

»Morda se bo temu ali onemu zdela čudna oblika nekaterih pesmi, zlasti distihi, saffične kitice in heksametri. Saj vendar živimo v časih samih literarnih (– mnogokrat žalibog samo: literarnih –) programov ... Po mojem mnenju programi nikdar niso bistveni. Vsebina postaja v poeziji samaposebi forma, kadar jo je prepojilo življenje, in čemveč je v njej globokega življenja, tem enotnejša je umetnina. Odločilna in važna je pri tem edinole pesnikova individualnost, ki najde za svoje preživljanje najbolj odgovarjajoči izraz.«

V svojih spominih sicer saffiške kitice nikjer ne omenja; tudi ob omembah same zbirke *Tristia ex Siberia* se dotakne zgolj ozadja nastanka in nato kritik. V prispevku predstavljeni podatki so domneve, kje bi lahko iskali Moletov vzor za rabo te antične metrične forme; domneve, a verjetne.⁶³ Res lepo priznanje Moletovim trem pesmim v saffiški kitici pa je dal France Stelè v svoji oceni, objavljeni v »Domu in svetu«:⁶⁴

»Izraz mračnega nastrojenja krute sedanjosti so pesmi v antični obliki, ki so po mojem najlepše cele zbirke, posebno Hegezó, Milonska Afroditá, Thanatos. Ne vé m, ali se je v naši literaturi že kedaj klasična oblika tako tesno spojila z vsebino, kakor v teh pesmih ali ne. Večni ritem usodne tragike človeškega bitja in žitja jim daje značaj težkih umerjenih pogrebnih melodij. [...] Molè hodi lastno pot vzporedno z razvojem glavnega toka našega pesništva in kakor je v življenju samcat borec za obliko svojega duševnega sveta, tako je tudi v poeziji osamljen že po svoji obliki in po svoji dikciji je popolnoma samosvoj, vsa je pretkana z rožami in solncem, Pesnik je človek, in človek ne more preko samega sebe.«

Viri in literatura

Arhivski viri

AUW – Archiv der Universität Wien

NUK, Ms – Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek.

63 Prim. tudi Glonar, Molè Vojeslav: *Tristia ex Siberia*, str. 56–57; Žitnik, Janja, Vojeslav Molè, str. 180; Simonišek, Robert, Vojeslav Molè kot pesnik ekfraz, *passim*; Gantar, *Grške lirične oblike in metrični obrazci*, 56. Za ovrednotenje Moletovih pesmi v saffiških kiticah gl. tudi poglobljeno študijo Barbare Zlobec, Saffine Goriške Poti.

64 Frst., *Tristia ex Siberia*, str. 54–55.

Periodični tisk

- anon.. Libellus poematum sive carminum variorum generum Thomae Chrönn Labacensis Carniolani LL. Candidati. *Zgodovinski zbornik. Priloga Ljubljanskemu škofjskemu listu*, 10 (1897): št. 39, str. 610–624; št. 40, str. 627–640; št. 41, str. 642–656; št. 42, str. 658–670.
- Cankar, Ivan. Moj prvi pogled na morje. *Dijaška priloga Rimskega katolika* 5, 1893, št. 1, str. 8–10.
- Cankar, Ivan. Utrujen. *Ljubljanski zvon*, 18, 1898, št. 12, str. 727.
- Closterman, Wendy E.. Family Ideology and Family History: The Function of Funerary Markers in Classical Attic Peribolos Tombs. *American Journal of Archaeology* 111, 2007, št. 4, str. 633–652.
- Frst. [Stelè, France]. Tristia ex Siberia. *Dom in svet*, 34, 1921, št. 1/2, str. 54–56.
- Glonar, Joža, Molè Vojeslav: Tristia ex Siberia. *Ljubljanski zvon*, 41, 1921, št. 1, str. 56–57.
- Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1899–1900.* Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt (J. Krajec), 1900.
- Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums in Rudolfswert für das Schuljahr 1905–1906.* Rudolfswert: Verlag der Lehranstalt (J. Krajec Nachfg.), 1906.
- Jahresbericht über das k. k. Gymnasium in Triest veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1898–99.* XXXIX. Jahrgang. Triest: Buchdruckerei Giovanni Balestra, 1899.
- Ložar, Rajko. Prevodi iz Horacija in naš poetični jezik. *Čas: revija Leonove družbe*, 1935–36, 1936, št. 8–10, str. 289–302.
- Nitsche, J. Carmen gratulatorium. V: *Zur Erinnerung an die Feier des 50jährigen Bestandes des K. k. Staats-Ober-Gymnasiums in Triest.* Triest: Morterra & C., 1892, str. 14–15.
- Öffentliche Vorlesungen an der k. k. Universität zu Wien in Sommer-Semester 1907.* Wien: Adolf Hölzhausen, 1907.
- Omerza, Franc. Have Francisce Josephhe – Salve Carole. *Mentor. List za srednješolsko dijaštvo*, 9, 1916/17, št. 5–6, str. 78.
- P. Š.. Oda spominu Franca Plemelna, verliga zdraviloslovca in Slovenca. *Slovenska bčela: podučen in kratkočasen list*, 3, št. 30, 22. 07. 1852, str. 244.
- Simonišek, Robert. Vojeslav Molè kot pesnik ekfrazе. *Ekfrazа = Ekphrasis*, 11, 2017, št. 1, str. 106–117.
- Smolej, Tone. Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja. *Zbornik za umetnostno zgodovino = Archives d'histoire de l'art = Art history journal. Nova vrsta*, 48, 2012, str. 177–196, 245–246.
- Thimme, Jürgen. Die Stele der Hegeso als Zeugnis des attischen Grabkultus. *Antike Kunst*, 7, 1969, str. 16–29, slika 4.
- Zlobec, Barbara. Sapfine Goriške Poti. *Kadmos*, 1, 2021, št. 1, str. 56–81.
- Žitnik, Janja, Vojeslav Molè: ob stodeseti obletnici rojstva. *Dve domovini: razprave o izseljenstvu = Two homelands: migration studies*, 7, 1996, str. 169–193.

Literatura

- Ajootian, Aileen. Praxiteles. V: Palagia, Olga and Jordan Pollitt, Jerome (eds.). *Personal Styles in Greek Sculpture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998, str. 91–129 (Yale classical studies, 30).
- anon.. *Raccolta Di Composizioni E Di Poesie Italiane, Latine, Francesi, Friulane, Tedesche, Cragnoline, Inglesi, Greche, Ed Ebraiche Fatte In Occasione che sua eccellenza il Signore Giovanni Filippo del. S. R. I. Conte di Cobenzl libero barone di Prosek etc. ... fu Commissario plenipotenziario dell' Augustissima casa d' Austria al Congresso di Teschen per lo stabilimento della pace ...* Gorizia: Tommasini, 1779.
- Babits, Mihály. *Összes versei 1902–1937*. [Budapest:] A Z Athenaeum Kiadása, 1937 (Babits Milály összegyűjtött munkái, 1).
- Bažant, Jan. Thanatos. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)* 7 (1994), str. 904–908.
- Bergmann, Johannes. *Demos und Thanatos. Untersuchungen zum Wertsystem der Polis im Spiegel der attischen Grabreliefs des 4. Jahrhunderts v. Chr. und zur Funktion der gleichzeitigen Grabbauten*. München: Biering & Brinkmann, 1997.
- Bieber, Margarete. *The Sculpture of the Hellenistic Age*. New York: Columbia University Press, 1961.
- Bol, Peter Cornelis. *Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst. 3: Hellenistische Plastik*. Mainz: von Zabern, 2004.
- Boldrini, Sandro. *La prosodia e la metrica dei Romani*. Roma: Carocci editore Aulamagna, 2017.
- Buitron-Oliver, Diana. *The Greek Miracle: Classical Sculpture from the Dawn of the Democracy. The Fifth Century B.C.* Washington: The National Gallery of Art, 1992.
- Cameron, Alan. *The Greek Anthology from Meleager to Planudes*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Cankar, Ivan. *Zbrano delo. 1. Erotika 1899. Objavljene nezbrane pesmi. Dodatek (Pesmi 1891–1893)*. V Ljubljani: Državna založba Slovenije, 1967.
- Cankar, Ivan. *Zbrano delo. 6. Mladostna proza*. V Ljubljani: Državna založba Slovenije, 1967.
- Carus, Paul. *The Venus of Milo. An Archeological Study of the Goddess of Womanhood*. Chicago, London: Open Court Publishing Company, 1916.
- Conze, Alexander. *Die attischen Grabreliefs. Band I: Tafeln I–CXVII*. Berlin: W. Spemann, 1893.
- Conze, Alexander. *Die attischen Grabreliefs. Band I: Text 1–616*. Berlin: W. Spemann, 1893.
- Corso, Antonio. *Prassitele. Fonti epigrafiche e letterarie. Vita e opere. 1: Fonti epigrafiche; fonti letterarie dall'età dello scultore al Medio Impero (IV sec. a.C. - circa 175 d.C.)*. Roma: De Lucca, 1988 (Xenia. Quaderni, 10); 2: *Fonti letterarie tardoantiche (175 d.C. - 470)*. Roma: De Lucca, 1990 (Xenia. Quaderni, 10); 3: *Fonti letterarie bizantine (ca. 470 - 13. sec.)*. Roma: De Lucca, 1992 (Xenia. Quaderni, 10).

- Corso, Antonio. *The Art of Praxiteles*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2004 (Studia Archaeologica, 133); *The Art of Praxiteles II: The Mature Years*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2007 (Studia Archaeologica, 153); *The Art of Praxiteles III: The Advanced Maturity of the Sculptor*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2010; *The Art of Praxiteles IV: The Late Phase of his Activity*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2013; *The Art of Praxiteles V: The last years of the sculptor around 340 to 326 BC*. Roma: L'Erma di Bretschneider, 2014 (Studia Archaeologica, 198).
- Crusius, Friedrich, Rubenbauer Hans. *Römische Metrik. Eine Einführung*. Neu bearbeitet von Hans Rubenbauer ... München: Max Hueber Verlag, 1967.
- Curtis, Gregory. *Disarmed. Story of the Venus de Milo*. New York: Vintage Books, 2003.
- Diepolder, Hans. *Die Attischen Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* Berlin: Verlag Heinrich Keller, 1931.
- Furtwängler, Adolf. *Meisterwerke der griechischen Plastik: Kunstgeschichtliche Untersuchungen*. Leipzig, Berlin: Giesecke & Devrient, 1893, str. 599–655.
- Gantar, Kajetan. *Grške lirične oblike in metrični obrazci*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
- Gantar, Kajetan. Ob štiristoletnici Hrenove latinske pesniške zbirke. V: Mihevc-Gabrovec, Erika (ur.), Gantar, Kajetan (ur.), Benedik, Martin (ur.). *Antični temelji naše sodobnosti: referati slovenskih udeležencev na 4. znanstvenem zborovanju Zveze društev za antične študije Jugoslavije v Pulju od 12. do 17. oktobra 1986*. Ljubljana: Društvo za antične in humanistične študije Slovenije, 1987, str. 42–53.
- Garland, Robert. *The Greek Way of Death*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1985.
- Gehlen, Otto. *Karl Schmidt's Lateinische Schulgrammatik*. Achte umgearbeitete Auflage, unter Mitwirkung von Otto Gehlen, herausgegeben von Victor Thumser. Wien: Alfred Hölder, 1894.
- Havelock, Christine Mitchell. *The Aphrodite of Knidos and Her Successors. A Historical Review of the Female Nude in Greek Art*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.
- Heinemann, Kurt Julius Albrecht. *Thanatos in Poesie und Kunst der Griechen*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät (I. Sektion) der K. Ludwig-Maximilians-Universität zu München vorgelegt von Kurt Heinemann. München: Kastner & Callwey, 1913.
- Horatius, Flaccus Quintus. *Izbor iz Satir in Pisem*. Prevedla Škerlj Amat in Sovrè Anton. Uvod in komentar napisal Sovrè Anton. Ljubljana: Založba tiskarne Merkur, 1935.
- Hriberšek, Matej. Drobci antike v Vodnikovem življenju in delu. V: Legan Ravnikar, Andreja (ur.), Orel, Irena (ur.), Jelovšek, Alenka (ur.). *Oživljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*. 1. izd. Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 155–177, 234, 249–250 (Linguistica et philologica, 39).
- Hriberšek, Matej. *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Hriberšek, Matej. Ko zadoni pesniška muza bodočega škofa: Libellus poematum, zbirka mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena. V: Pobežin, Gregor (ur.), Štoka,

- Peter (ur.). *Secretarii actiones Petri Pauli Vergerii*. 1. izd. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja; = Capodistria: Biblioteca centrale Srečko Vilhar, 2018, str. 143–176.
- Hriberšek, Matej. Rokopis mladostnih latinskih pesmi Tomaža Hrena (Libellus poematum, NUK, Ms 84). V: Bjelčevič, Aleksander (ur.), Ogrin, Matija (ur.), Perenič, Urška (ur.). *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*. 1. natis. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017, str. 179-185 (Obdobja, Simpozij, = Symposium, 36).
- Japelj, Jurij. *Sbrane molitve is nemshkiga na Krajnsku preloshene od Jurja Japelna, Directorja pèr svetim Petru*. V^o Lublani: vtisnene, inu se najdejo pèr Joan. Frid. Egerju, 1786.
- Johansen, Knud Friis. *The Attic Grave-Reliefs of the Classical Period. An Essay in Interpretation*. Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1951.
- Kermavner, Valentin. *Latinska slovnica*. Spisal V. Kermavner, c. kr. gimn. profesor v p. Drugi natis. V Ljubljani: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1893.
- Klodič, Anton. *Novi svet. Šaloigra v treh djanjih*. Spisal Anton Klodič. Izdal kot rokopis Anton Klodič. Gorica: Seitz, 1868.
- Linhart, Anton Tomaž. *Blumen aus Krain. Für das Jahr 1781*. Laybach: gedruckt mit Egerschen Schriften, 1781.
- Lobel, Edgar, Page, Denys. *Poetarum Lesbiorum fragmenta*. Oxford: Clarendon Press, 1963.
- Martinez, Jean-Luc. *La Vénus de Milo*. Paris: Louvre éditions El Viso, 2022 (collection Solo).
- Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970 (Spomini in srečanja, 5).
- Molè, Vojeslav. *Ko so cvele rože*. V Ljubljani: Kleinmayr & Bamberg, [1910].
- Molè, Vojeslav. *Tristia ex Siberia*. V Ljubljani: Nova založba, 1920 (Nova knjižnica / Nova založba, 6).
- Nougaret, Louis. *Traité de métrique latine classique*. Troisième édition corrigée. Paris: C. Klincksieck, 1963.
- Page, Denys, M.A., F. B. A. *Sappho and Alcaeus*. Oxford: Clarendon Press, 1955.
- Pasquier, Alain. *La Vénus de Milo et les Aphrodites du Louvre*. Paris: Editions de la Réunion des Musées nationaux, 1985.
- Pedley, John Griffiths. *Greek Art and Archaeology*. Fifth Edition. Boston idr.: Prentice Hall, 2012.
- Petschenig, Michael. *Q. Horati Flacci Carmina*. Scholarum in usum edidit Michael Petschenig. Praga, Lipsiae: Tempsky, Freytag, 1883.
- Pisanize od lepeh umetnost na tu lejtu 1781*.
- Proust, Marcel. *Iskanje izgubljenega časa. 2. V sencih cvetočih deklet*. Prevedla in opombe napisala Radojka Vrančič. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975 (1976).
- Ravensburg, Friedrich Freiherr Goeler von. *Die Venus von Milo. Eine kunstgeschichtliche Monographie*. Heidelberg: Carl Winter; 1879.
- Richter, Gisela M. A. *Sculpture and Sculptors of the Greeks*. New Haven, London: Yale University Press, 1950.

- Ridgway, Brunilde Sismundo. *Fourth-century Styles in Greek Sculpture*. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1997 (Wisconsin studies in classics).
- Schmaltz, Bernhard. *Griechische Grabreliefs*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983 (Erträge der Forschung; Bd. 192).
- Smolej, Tone. *Slovenska književnost in visoka šola. Gradec, Dunaj, Praga, Krakov, Ljubljana (1839–1943)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2020 (e-knjiga).
- Todisco, Luigi. *Prassitele di Atene. Scultore e bronzista del IV secolo* Roma: Bretschneider, 2017.
- Vermeule, Emily. *Aspects of Death in Early Greek Art and Poetry*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1979 (Charles J. Goodwin Award of Merit Sather Classical Lectures 46).
- Vidmar, Luka. Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine. V: Smolej, Tone (ur.). *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, str. 241–261.
- Vodnik, Valentin. *Zbrano delo. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. Ur. Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988.
- Voigt, Eva-Maria (ed.). *Sappho et Alcaeus, Fragmenta*. Amsterdam: Athenaeum – Polak & van Gennepe, 1971.
- Voss, Heinrich. *Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754 bis 1883)*. Laibach: In Commission bei Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1884.
- Waser, Otto. Thanatos. V: Wilhelm Heinrich Roscher (Hrsg.). *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*. 5 (1924), st. 482–526.
- Webster, Thomas Bertram Lonsdale. *The Art of Greece. The Age of Hellenism*. New York: Crown Publishers, 1966.
- Willinghöfer, Helga. *Thanatos. Die Darstellung des Todes in der griechischen Kunst der archaischen und klassischen Zeit*. Marburg: Tectum Verlag, 1996.

Internetni viri

- Gantar, Kajetan. Škerlj, Amat (1878–1927). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi653974/#slovenski-biografski-leksikon> (10. maj 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971.
- Grafenauer, Ivan. Klodič vitez Sabladoski, Anton (1836–1914). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi276532/#slovenski-biografski-leksikon> (9. maj 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner - Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadrúžna gospodarska banka, 1928.
- Jevnikar, Martin. Klodič vitez Sabladoski, Anton (1836–1914). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/>

- oseba/sbi276532/#primorski-slovenski-biografski-leksikon (9. maj 2023). Izvirna objava v: Primorski slovenski biografski leksikon: 8. snopič Kacin - Križnar, 2. knjiga. Ur. Martin Jevnikar Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1982.
- Jevnikar, Martin. Lavrin, Andrej Jožef (1743–1808). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi921430/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (7. maj 2023). Izvirna objava v: Primorski slovenski biografski leksikon: 9. snopič Križnič - Martelanc, 2. knjiga. Ur. Martin Jevnikar Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1983.
- Neudecker, Richard (Rom). Praxiteles. Der Neue Pauly, Herausgegeben von: Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Antike), Manfred Landfester (Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte). Consulted online on 09 May 2023 <http://dx.doi.org/10.1163/1574-9347_dnp_e1007850>
- Piskernik, Angela. Plemel, Franc Seraf (1828–1852). Slovenska biografija. SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni dostop: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi433336/#slovenski-biografski-leksikon> (9. maj 2023). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 7. zv. Peterlin - Pregelj C. France Kidrič et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949.

Lidija Rezoničnik

VOJESLAV MOLEĆ, POSREDNIK POLJSKE KNJIŽEVNOSTI – IZ ARHIVA JAGELONSKE UNIVERZE

Prispevek se osredotoča na delo Vojeslava Moleta v vlogi posrednika poljske književnosti slovenskemu bralstvu, in sicer kot prevajalca, pisca in prevajalca člankov, vira informacij za druge slovenske prevajalce ter povezovalnega člana med poljsko in slovensko kulturo. Pri tem se osredotoča zlasti na Moletovo zapuščino, ki je dostopna v Arhivu Jagelonske univerze v Krakovu.¹

1 Prispevek je nastal kot rezultat trimesečnega raziskovalnega bivanja (1. 8.–31. 10. 2022) v Krakovu v okviru programa *Thesaurus Poloniae*, ki ga organizira Mednarodni kulturni center Krakov (Międzynarodowe Centrum Kultury), in je med drugim obsegal pregled Moletove zapuščine v krakovskih arhivih. Glavni del Moletove zapuščine, dostopne na Poljskem, je shranjen v Arhivu Jagelonske univerze v Krakovu, manjši del pa v arhivu Poljske akademije znanosti in umetnosti v Krakovu in v Narodnem arhivu v Krakovu (prim. prispevek *Zapuščina Vojeslava Moleta v poljskih arhivih* v tej monografiji).

Vojeslav Molè in poljska književnost

S poljsko književnostjo se je Molè² srečal že v osnovni šoli, pred svojim desetim letom, ko je najprej bral prozo Józefa Ignacija Kraszewskega (1812–1887), poljskega avtorja z ogromnim romanesknim opusom iz obdobja med romantiko in realizmom. Kmalu zatem je naletel na zgodovinski roman Henryka Sienkiewicza (1846–1916), osrednjega predstavnika poljskega realizma (poljska literarna veda za to obdobje uporablja termin pozitivizem), ki je še do danes najpogosteje prevajan poljski avtor v slovenščino, o branju katerega je zapisal:

»V Sežani mi je prišel v roke prvi del Sienkiewiczzeve trilogije, zgodovinski roman *Z ognjem in mečem* v Mračetovem prevodu, ki sem ga nekoč zagledal na polici v Štolfovi trgovini z jestvinami. Mislim, da je bil to najusodnejši trenutek v mojem življenju, usoden za vso mojo bodočnost.«³

V času šolanja v gimnaziji v Novem mestu med letoma 1899 in 1906 se je Molè začel učiti hrvaščine, češčine in nato še poljščine, znanje jezikov je širil in izpopolnjeval z branjem knjig v izvornikih, ki so bile dostopne v šolski knjižnici ali pa so mu jih posodili profesorji in znanci.⁴ V dijaškem glasilu *Omladina* je leta 1906 objavil članek *Nekaj o knjigah in čitanju*, ki izkazuje avtorjevo razgledanost po izbranih slovanskih književnostih, ter serijo štirih člankov z naslovom *Kratek pregled poljskega slovstva*, v katerem je predstavil poljsko književnost od renesanse do konca 19. stoletja in literarnozgodovinskemu pregledu dodal prevode besedil osrednjih predstavnikov poljske renesanse, Jana Kochanowskega (1530–1584), in romantike, Adama Mickiewicza (1798–1855).⁵

V *Spominih*⁶ Molè sicer ugotavlja, da Poljska tako pred prvo svetovno vojno kot deloma še po drugi svetovni vojni pri Slovencih, z izjemo katoliških krogov, ni vzbujala pozitivnih asociacij in nasploh ni bila prepoznavna, čemur pripisuje tudi dejstvo, da so se slovenski študentje zelo redko odpravili študirat v Krakov. Po enem letu študija prava in nato romanistike in slavistike na dunajski univerzi ter odsluženem vojaškem roku se je Molè po naključju in precej nepričakovano odločil za študij na Jagelonski univerzi v Krakovu:

2 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 12.

3 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 29–30.

4 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 29.

5 Jež, Vojeslav Molè, str. 139–140.

6 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 51.

»Bilo je zadnjo ali predzadnjo nedeljo septembra meseca, ko se je odpravila večja skupina nas enoletnikov na izlet v Gradež in v Akvilejo. [...] Med nami je bil tudi Poljak Piotrowski. Ko smo slišali na palubi pogovor v poljščini, je pristopil k dvema mladima človekoma in se spustil z njima v pogovor, na to pa sem se tudi jaz udeležil pogovora. Izkazalo se je, da sta to dva študenta krakovske univerze. [...] Med drugim smo začeli govoriti o obeh poljskih univerzah v Krakovu in Lvovu, a ko sem povedal v lomljenem poljskem jeziku, da grem nadaljevat študije na Dunaj, sta me oba, zlasti Pollak, začela nagovarjati, naj pridem za eno leto v Krakov. Slikala sta mi razmere na krakovski univerzi v takšnih barvah, da sta me živo zainteresirala in da se mi je naenkrat zdelo mogoče, da bi bilo pametno, če se odpravim na Poljsko.«⁷

Kljub temu da starša nad odločitvijo nista bila navdušena, je Molè 9. oktobra 1908 prvič prišel na Poljsko, kjer je sicer kmalu spoznal, da se realna Poljska razlikuje od tiste iz Sienkiewiczovih romanov, ki jih je prebiral v šolskem obdobju. A njegovo navdušenje nad poljsko književnostjo, še posebej za romantično poezijo in z njo povezanim poljskim mesianizmom ter za ravno v letu njegovega prihoda v Krakov preminulega predstavnika poljske moderne (za obdobje moderne je v poljski literarni zgodovini ustaljen termin Mlada Poljska) Stanisława Wyspiańskiego (1869–1907), se je nadaljevalo.

V obdobju študijskega bivanja v Krakovu (1908/1909) je Molè obiskoval zlasti predavanja iz poljske književnosti, slavistične lingvistike in umetnostne zgodovine, saj je bila takrat na Jagelonski univerzi romanistika, ki jo je sprva nameraval študirati, slabo zastopana. Na teh predavanjih se je поблиže seznanil npr. z romantično in takratno sodobno poljsko književnostjo:

»Poleg vsega tega pa me je čedalje bolj zanimalo poljsko slovstvo, in sicer prav tako starejše kakor tudi sodobno. [...] Po tej poti sem vsaj začel slutiti vrednote velikih poljskih pesnikov, posebno Mickiewicza in Słowackega. [...] [P]oljska kultura, mi je kar prešla v meso in kri. Naj navedem moderno literaturo, zlasti dramatsko, ki sem jo videl v krakovskem gledališču. Tu moram predvsem omeniti Wyspiańskiego, genialnega, prezgodaj umrlega dramatika in slikarja.«⁸

Med študijskim letom v Krakovu je Molè prevedel pesnitev *V Švici* drugega predstavnika poljske romantike, Juliusza Słowackega (1809–1849), ki je bila objavljena leta 1909 v *Ljubljanskem zvonu*. Še istega leta je ob stoti obletnici rojstva Słowackega za Knezovo knjižico napisal članek o pesnikovem literarnem delu in pomenu za poljsko književnost, primerjal njegovo literarno ustvarjalnost

7 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 52.

8 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 65–66.

z Mickiewiczzevo ter opredelil pomen osrednjih treh poljskih romantičnih pesnikov – poleg Słowackega in Mickiewicza še Zygmunta Krasińskiego (1812–1859) – ter naštel sodobnejše poljske avtorje. Med njimi kot Mickiewiczzeve naslednike iz literarnega obdobja realizma (pozitivizma) omenja Aleksandra Świątchowskega (1849–1938), Elizo Orzeszkowo (1841–1910), Bolesława Prusa (1847–1912) in Adama Asnyka (1838–1897), med predstavniki poljske moderne (Mlade Poljske) pa že omenjenega Wyspiańskiego ter avtorje, ki so bili v času Moletovega študijskega bivanja na Poljskem, nekateri pa tudi po tem, ko se je Molè v Krakov vrnil kot docent in nato profesor umetnostne zgodovine (1925 oz. 1926), del aktivne literarne scene: Jana Kasprowicza (1860–1926), Stanisława Przybyszewskega (1868–1927), Kazimierza Przerwo Tetmajerja (1865–1940), Leopolda Staffa (1878–1957), Stefana Żeromskega (1864–1925) in Tadeusza Micińskiego (1873–1918).⁹

O Wyspiańskem je Molè po tem, ko se je vrnil z Dunaja z doktoratom, v Ljubljani navdušeno pripovedoval in pri tem naletel na različne odzive:

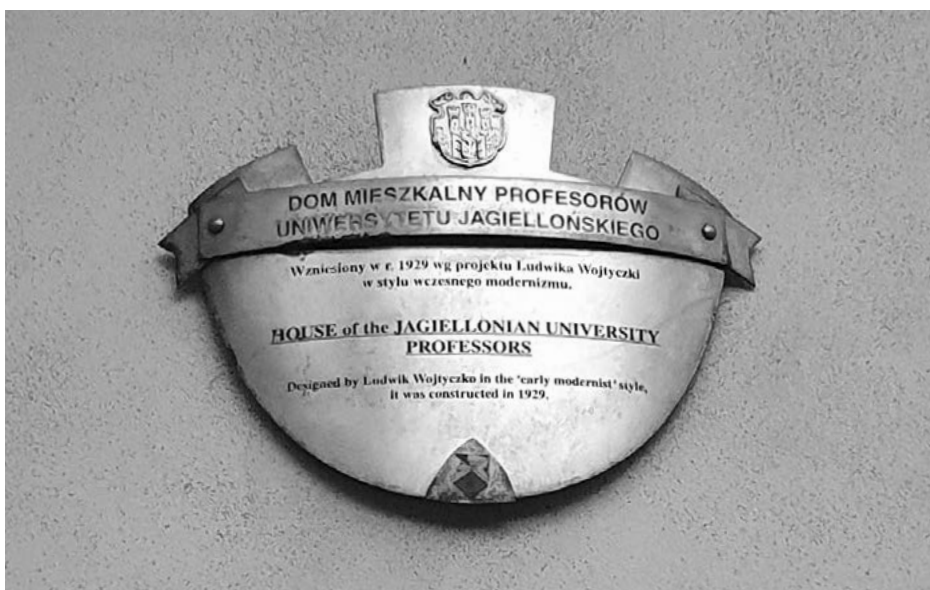
»S Šlebingerjem, ki je bil urednik Ljubljanskega zvona, sva nekoč obiskala Ivana Cankarja na Rožniku. Sprejel me je prijazno, toda ko me je spraševal o poljski literaturi in sem mu začel pripovedovati o Wyspiańskem in njegovem simbolizmu, je vidno postal nervozen. Za nekaj minut se je odstranil in Šlebinger mi je v naglici zašepetal: 'Nekaj je nezadovoljen, gotovo te bo naštenkal.' In res, ko se je vrnil, je najprej rekel, da simbolizem Wyspiańskiego ni nič novega, da je v njegovih dramah, zlasti 'Lepi Vidi', vse to tudi že povedano. [...] Ko sva se s Šlebingerjem vračala proti mestu, mi je le-ta pravil: 'Kaj nisi vedel, da v njegovi navzočnosti ne smeš nikogar hvaliti?'«¹⁰

O poljski književnosti in kulturi – korespondenca

V Arhivu Jagelonske univerze v Krakovu hranijo obsežno Moletovo korespondenco, ki je ohranjena v devetih (izmed skupno 22) fasciklih. Ta del arhivskega gradiva obsega pisma, ki jih je Molè prejel od 1) družinskih članov in ožjih sorodnikov, tj. matere Marije Molè, očeta Mihaela Moleta, žene Elle Molè, hčerke Jadwige Molè Bajer, zeta Andrzeja Bajerja, sina Mariana Moleta, snahe Eliane Molè, brata Rudolfa Moleta, nečakinje Nade Molè (poročene Premrl) in nečaka Milana Moleta, 2) oseb in institucij, povezanih z njegovo zaposlitvijo na Jagelonski univerzi v Krakovu, npr. profesorja Kazimierza Nitscha, rektorata,

9 Jež, Vojeslav Molè, str. 142.

10 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 102.

Profesorski dom v Krakovu (Dom mieszkalny profesorów UJ, Aleja Słowackiego 15), kjer je Molè z družino bival pred drugo svetovno vojno.

(Foto Lidija Rezoničnik)

študentk in študentov, npr. Celine Filipowicz-Osieczkowske in Zofie Nowakowe, 3) profesorjev z drugih univerz, npr. Karlove univerze v Pragi, Masarykove univerze v Brnu, Univerze v Poznanju, Univerze v Tomsku, 4) institucij izven Poljske, s katerimi je sodeloval, npr. Arheološkega inštituta v Bolgariji, Konzervatorskega zavoda za Dalmacijo, Moderne galerije Ljubljana, Narodnega muzeja v Krakovu, 5) uredništev poljskih in drugih znanstvenih časopisov ter založb, npr. od Franceta Bernika, tajnika in urednika Slovenske matice med letoma 1961 in 1972, ter Antona Melika, predsednika Slovenske matice med letoma 1950 in 1966, ter 6) pisem in razglednic prijateljev, znancev in drugih.

Izmed slednjih je npr. ohranjenih 134 pisem Franceta Steleta, ki ga je Molè spoznal na Dunaju leta 1911 in sta ju vse življenje vezala tako prijateljstvo kot tudi stroka, tj. umetnostna zgodovina, s katero sta se oba poklicno ukvarjala. Stelè v pismih med drugim Moleta spodbuja, naj za slovensko časopisje pripravi kakšen članek na temo likovnih del poljskih slikarjev Jana Matejke (1838–1893), Stanisława Wyspiańskiego (1869–1907) in Józefa Mehofferja (1869–1946), sam pa je v *Domu in svetu*¹¹ poročal o knjižici o hrvaškem kiparju in arhitektu Ivanu Meštroviću (1883–1962), ki jo je Molè v poljskem jeziku pripravil ob napovedani razstavi Meštrovićevih del na Poljskem.¹² Tudi Stelè je znal poljsko in je skupaj z Rudolfom Moletom pripravil načrt za tečaj poljskega jezika, ki je potekal v okviru Društva prijateljev poljskega naroda, Moletu je poleg tega poročal o novicah iz Ljubljane, med njimi tudi o novostih tako na umetniškem kot tudi literarnem področju.

Oton Župančič, s katerim se je Molè družil na Dunaju (spoznal ga je že med svojim prvim bivanjem na Dunaju v študijskem letu 1906/1907), kasneje v funkciji upravnika Narodnega gledališča Drama v Ljubljani Moleta v pismu prosi, da bi za gledališče priskrbel komedijo Zofie Nałkowske (1884–1954),¹³ glede znamenite poljske opere *Halka* z glasbo Stanisława Moniuszke (1819–1872) in libretom Włodzimierza Wolskega (1824–1882) pa Župančič Moletu sporoča, da uprizoritve v Ljubljani ne bo, saj nimajo finančnih sredstev za realizacijo.¹⁴ Ob petdeseti obletnici Župančičevega rojstva je Molè za poljski časopis *Przegląd Współczesny* pripravil prispevek, ki naklonjeno predstavlja avtorja in njegova najpomembnejša dela, v uvodu pa omeni tudi ostale tri predstavnike slovenske moderne, Dragotina Ketteja, Josipa Murna Aleksandrova in Ivana Cankarja.¹⁵

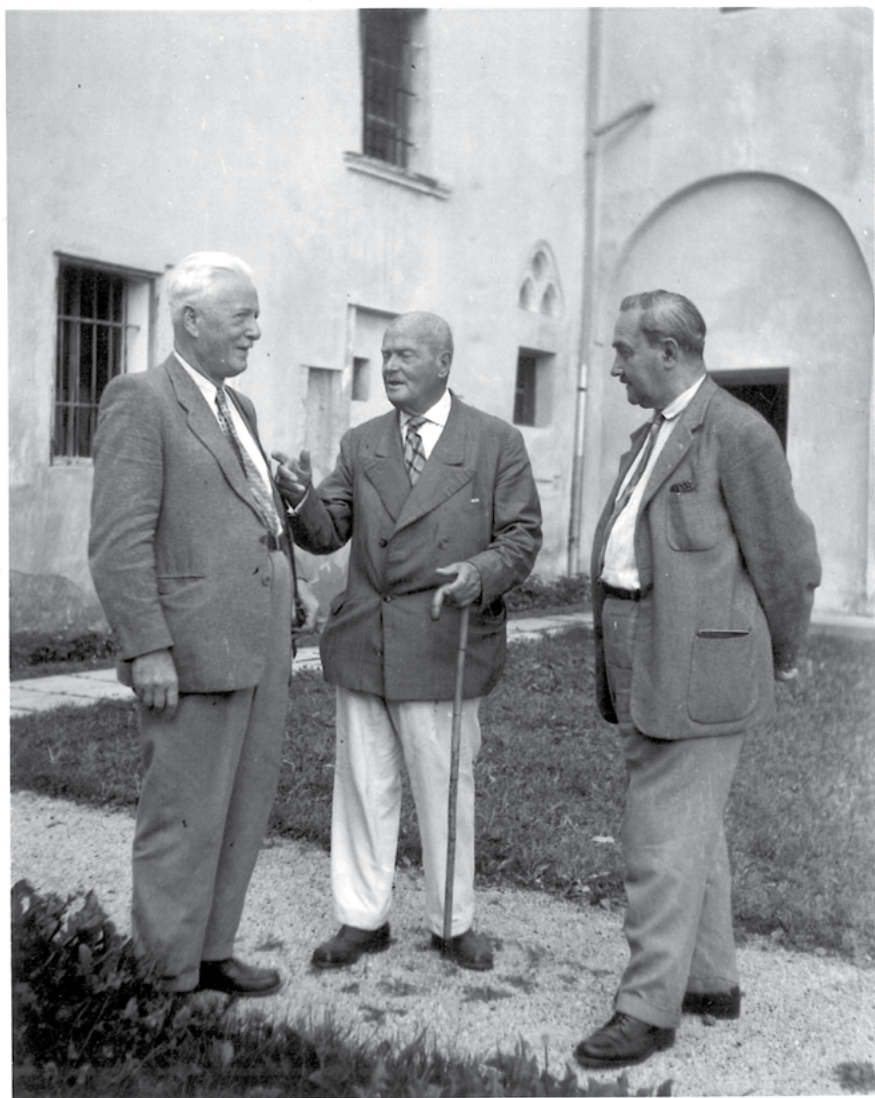
11 Stelè, Vojeslav Molè: Ivan Meštrović, str. 551–552.

12 Molè, *Ivan Meštrović*.

13 AUJ 81/8, mapa 3, pismo Otona Župančiča Moletu, 23. 4. 1930.

14 AUJ 81/8, mapa 3, pismo Otona Župančiča Moletu, 11. 7. 1933.

15 Molè, Oton Župančič, str. 291–299.

Vojeslav Molè z bratom Rudolfom in prijateljem Francetom Steletom na Ptuju,
30. julija 1957

(SI AS 2161/9)

Miroslav Košuta, ki je pisal diplomsko nalogo z naslovom *Gabriele D'Annunzio pri Slovencih po letu 1908* pri profesorju Antonu Ocvirku na Oddelku za primerjalno književnost Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, se je v pismu pri Moletu pozanimal, kje se je seznanil z italijanskim pisateljem, o katerem je leta 1910 pisal v *Ljubljanskem zvonu*.¹⁶

V nadaljevanju prispevka bo podrobneje predstavljena korespondenca s Tadeuszem Stanisławom Grabowskim, Julijem Benešičem, Jankom Šlebingerjem in Rudolfom Moletom, tj. z osebami, s katerimi si je Molè naj-intenzivneje dopisoval na temo književnosti in so imele pomemben vpliv na Moletovo literarno posredništvo.

Tadeusz Stanisław Grabowski

V prvem krakovskem obdobju, tj. v času študija, je Molè na predavanju v Slovanskem društvu (*Towarzystwo Słowiańskie*) spoznal Tadeusza Stanisława Grabowskega (1881–1975), s katerim sta postala dobra prijatelja. Grabowski je bil v tistem času gimnazijski profesor, po doktoratu pa je na Jagelonski univerzi predaval slovanske književnosti. Za Moleta je skupaj s svojo ženo predstavljal most do poljske kulture in družbe:

»Grabowski in gospa Helena sta me uvajala v poljsko življenje in mi razložila marsikakšen pojav, ki mi ni bil zlahka razumljiv, obenem sem imel pri njih nekak živ seminar za sodobno poljsko kulturno in literarno življenje, kjer smo razpravljali o aktualnih vprašanjih, še prav posebno o krakovskem gledališču.«¹⁷

Tudi po Moletovem odhodu na študij v Rim in nato na Dunaj sta prijatelja ohranjala stike s pisno korespondenco (v Arhivu Jagelonske univerze je ohranjenih 17 pisem iz let 1909–1927¹⁸), v kateri Grabowski Moletu poroča o dogajanju v Krakovu, nemalokrat humorno in tudi kritično pripoveduje o peripetijah na univerzi ali v kulturni sferi ter mu posreduje informacije o literarnih novostih:

»Kar se tiče literarnih novosti, je izšlo precej zanimivih reči, ki bodo tudi Tebe zanesljivo zanimale. Za razburjenje je poskrbel zlasti Brzozowski s svojo *Legendo mlade Poljske* – to je prav ta, ki so ga obtožili vohunjenja. Knjiga se je pojavila kot bomba. [...] Kot ponavadi, sta se oblikovala nasprotna tabora, entuziastov in nasprotnikov. Kakor koli, gre za zelo zanimivo in globoko stvar avtorja, ki s številnih vidikov morda ni ravno idealen, hkrati pa je to človek z ogromno kulturo [...].«¹⁹

16 Prim. Molè, *Gabriele D'Annunzio*, str. 148–156.

17 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 60.

18 AUJ 81/4, mapa 1.

19 AUJ 81/4, mapa 1, pismo Grabowskega Moletu, 1. 3. 1910. Prevedla L. R.

Stanisław Brzozowski (1878–1911), filozof, publicist in literarni kritik, pa tudi pisatelj, je v tem času razburil javnost z zbirko esejev *Legenda mlade Poljske* s podnaslovom *Študije o strukturi kulturne duše* iz leta 1910, v kateri je kritičen zlasti do dekadentskih teženj v književnosti mladih avtorjev, predstavnikov mlade Poljske oz. do »infantilne kulture moderne«.

Grabowski nadalje poroča o izidu knjige *Mistika Słowackega* poljskega komparativista Jana Gwalberta Pawlikowskega (1860–1939); o praznovanjih obletnic rojstev oz. smrti Słowackega in Fryderyka Chopina (1810–1849); o krakovskem škofu Janu Puzyni (1842–1911), ki je bil nasproten pokopu Słowackega v kripti na krakovskem Wawelu, vzpetini, na kateri se nahaja grajski kompleks s cerkvijo (prenos posmrtnih ostankov pesnika iz Pariza in pokop na grajski vzpetini v Krakovu se je zato lahko odvil šele 28. junija 1927, tj. po škofovi smrti); o novih gledaliških predstavah Ludwika Solskega (1855–1954), igralca, režiserja in med letoma 1905 in 1913 ravnatelja Mestnega gledališča v Krakovu (danes Gledališča Juliusza Słowackega), in podobno.

Grabowski je pripravljajl prispevke o poljski književnosti, ki jih je Molè prevajal za objavo v *Ljubljanskem zvonu*. V članku *Krakovsko gledišče*, ki je v šestih delih izšel v letu 1909, sta slovenskemu bralstvu predstavila aktualno gledališko dogajanje v Krakovu, naslednje leto sta v *Ljubljanskem zvonu* izšla dva članka o Marii Konopnicki (1842–1910), predstavnici poljskega realizma (pozitivizma), ki sta vsebovala tudi prevode odlomkov iz njene poezije. Članek o Konopnicki s prevodom pesmi je ob avtoričini smrti istega leta pripravil tudi Molè. Avtor in prevajalec sta v *Ljubljanskem zvonu* predstavila ustvarjalnost druge pomembne avtorice poljskega realizma, Elize Orzeszkowe, leta 1912 pa je izšel članek *Poljski jubileji 1912. leta*, ki je predstavljal znamenitega poljskega pridigarja Piotra Skargo (1536–1612), razsvetlenskega publicista in politika Huga Kołłątaja (1750–1812) in že omenjena Zygmunta Krasińskiego in Józefa Ignacija Kraszewskega. Še istega leta je Molè objavil prevod fragmenta drame *Irydion* Krasińskiego.²⁰

Poljsko-slovenska naveza je pri informiranju o literarnih temah delovala tudi v drugo stran, Grabowski je namreč za poljsko revijo *Świat Słowiański*, ki si je za cilj zastavila seznanjanje bralcev z objektivno podobo dogajanja v slovanskem svetu, med drugim pisal o slovenski književnosti, npr. o Antonu Aškercu. Moletov članek za isto revijo, ki je bil hkrati njegov prvi članek v poljščini, je predstavljal orise slovenske književnosti. Zaradi zaključnega dela članka, v katerem je navedel, »da so razlike med [slovensko] in hrvatsko

20 Jež, Vojeslav Molè, str. 143–144.

narodno poezijo zelo značilne za razlike med slovensko psihiko in psihiko hrvatskega naroda«,²¹ je naletel na kritiko iz domovine.

Za poljski časopis je Grabowski pripravil analizo Moletovega prevoda Słowackeega:

»Zadnjič sem končno napisal precej obsežen članek za revijo Świat Słowiański o tvojem prevodu 'V Švici' Słowackeega. Nameraval sem ti poslati kopijo, vendar mi je tiskarna še vedno ni poslala, zato ti jo pošljem kasneje. Zelo me zanima, kaj boš porekel nanjo in če se boš strinjal z mojim mnenjem.«²²

Nekoliko kasneje Grabowski piše:

»Recenzijo o svoji V Švici in skice o Słowackem si gotovo že prejel, saj sem jo poslal že pred časom. Ali si zadovoljen? Nikakor nisem pretiraval s pohvalami, seveda sem omenil nekaj napak, kar pa je bilo vredno priznanja, sem pohvalil.«²³

Molè je z med študijem začetim prevajalskim delom, ki mu je pomenilo tudi manjši vir zaslužka (med drugim je prevajal dela Henrika Ibsena), nadaljeval po koncu prve svetovne vojne in vrnitvi iz Rusije, ko je prevedel dramo *Sneg* Stanisława Przybyszewskiego (1868–1927), vodje krakovske dekadenci bohe-me, ter dramo *Aśantka* Włodzimierza Perzyńskiego (1877–1930), ki je kot Przybyszewski ustvarjal v obdobju mladopoljske književnosti. Obe drami sta bili v dvajsetih letih uprizorjeni v Ljubljani.²⁴

Julije Benešić

S Hrvatom Julijem Benešićem (1883–1957), prevajalcem, kasneje ravnateljem Hrvaškega narodnega gledališča v Zagrebu in med letoma 1930 in 1938 kulturnim atašejem jugoslovanskega prosvetnega ministrstva v Varšavi, se je Molè seznanil v Trstu, kjer sta v letih 1907/1908 opravljala vojaško službo. V Arhivu Jagelonske univerze je ohranjenih 22 pisem, ki jih je Molè prejel med letoma 1930 in 1956. Tako kot Molè je tudi Benešić prevajal, in sicer je v hrvaščino mdr. prevedel Mickiewicza, Słowackeega, Żeromskega, Sienkiewiczza, Reymonta, poleg tega je avtor hrvaško-poljskega slovarja in spominov z naslovom *Osem let v Varšavi* (1985). Benešić je bil pobudnik in urednik knjižne zbirke Jugoslovanska knjižnica (Biblioteka Jugosłowiańska), pri kateri je do začetka druge svetovne vojne izšlo 13 zvezkov prevodov srbske, hrvaške in slovenske književnosti v poljščino. Med letoma 1970 in 1995 je bila na pobudo

21 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 67.

22 AUJ 81/4, mapa 1, pismo Grabowskega Moletu, nedatirano pismo. Prevedla L. R.

23 AUJ 81/4, mapa 1, pismo Grabowskega Moletu, 1. 3. 1910. Prevedla L. R.

24 Jež, Vojeslav Molè, str. 144.

založbe Wydawnictwo Łódzkie zbirka obujena in so v njej izšli prevodi mdr. Andreja Hienga, Vlada Uroševića, Mirosłava Krleže in drugih.

Benešič je prvo knjižico v zbirki Jugoslovanska knjižnica, *Nowele* Iva Andrića, izdal leta 1930, druga izdana knjižica pa so bile izbrane Cankarjeve novele v prevodu Elle Molè. Za spremno besedo k novelam je Molè sprva prosil Izidorja Cankarja (1886–1958), s katerim se je seznanil že v času študija na Dunaju, vendar je ta menil, da bo Molè sam bolje opravil z uvodom:

»Meni bi bilo sedaj nemogoče pisati uvod Vaši izdaji, mislim pa, da bi prav dobro opravil to stvar Ti sam; gotovo bolje, nego kdorkoli na Poljskem. Če prebereš Uvode in opombe k dosedanjim 11 zvezkom (12. izide o Veliki noči) zbranih spisov Ivana Cankarja, boš tamkaj našel dovolj historičnega materiala, da pisatelja označiš; in kar se tiče Vaše zbirke, moreš pametno o njej govoriti Poljakom samo Ti, ker edini veš, kaj in s kakšnega vidika si izbral iz Cankarja za poljski prevod.

Glede avtorskih pravic nimam jaz ničesar odločati. Pravno zastopa dediče Karlo Cankar (kanonik, Lukavac, Bosna), kateremu piši v svojem zmislu. Ne mislim, da boš naletel na kakšne težave, toda povej mu vsekakor, kaj mislite izdati.«²⁵

Knjižica z naslovom *Nowele*, ki vsebuje izbrane črtice oziroma novele Ivana Cankarja (Skodelica kave, Siromak Matija, Za križem ..., 154 str.) v prevodu Elle Molè in predgovor Vojeslava Moleta, je tako izšla leta 1931 (Varšava Dom księżki polskiej, 1931, Biblioteka jugosłowiańska). Med poljskim bralstvom je izbor Cankarjevih novel doživel pozitiven odziv (novele kot take, prevod ni komentiran). Benešič je npr. Moletu poslal izrezek iz časopisa *Gazeta Warszawska* (17. 11. 1931, T. M.), ki novele označuje kot »nežne akvarele v japonskem stilu«, pisane v preprostem, iskrenem, sugestivnem slogu, ki jih je mogoče primerjati z zgodnjimi Sienkiewiczjevimi novelami ali kratkimi zgodbami Marie Konopnicke. Leta 1959 je pri založbi Czytelnik izšel še drug izbor Cankarjevih novel v prevodu Elle Molè z naslovom *Kasztan osobliwego gatunku* (Kostanj posebne sorte).

Delo Benešiča na področju poljsko-jugoslovanskih stikov je Molè videl kot zelo pomembno, Jugoslovansko biblioteko je označil kot »prvo, na široko zasnovano konkretno delo na področju jugoslovanskih literatur«, ki je »v poljski kulturni javnosti našlo obilen odmev«,²⁶ in zato predlagal, da se Benešiču podeli častni doktorat Jagelonske univerze, ki ga je nato slovesno prejel leta 1946.

25 AUJ 81/3, mapa 4, pismo Izidorja Cankarja Moletu, 5. 2. 1931.

26 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 529.

Janko Šlebinger

Vojeslava Moleta je še kot učenca novomeške gimnazije z Jankom Šlebingerjem (1876–1951) seznanil polbrat Rudolf, ki je takrat tako kot Šlebinger študiral slavistiko na Univerzi na Dunaju (Šlebinger je med letoma 1899 in 1903 študiral slavistiko in germanistiko, Rudolf Molè pa med letoma 1902 in 1906 slavistiko in klasično filologijo²⁷). V korespondenci (v Arhivu Jagelonske univerze je ohranjenih 17 pisem, napisanih med letoma 1908 in 1940) je Šlebinger komentiral Moletovo literarno ustvarjalnost in bil mnenja, da Molè v epiki ne bo uspel, da je njegova narava »skozinskozi lirska«, ter mu prerokoval »srečo v – dramatik«²⁸ in ga tolažil ob slabih kritikah njegovih poezij. Poleg tega je Šlebinger Moletu iz domovine poročal o literarnih novostih, brez posebnega komentarja npr. o *Samogovorih* Otona Župančiča, večinoma pa zelo kritično. Tako se je obregnil ob Frana Detelo (v času Moletovega šolanja na novomeški gimnaziji je bil Detela ravnatelj te ustanove in ga je tik pred maturo obvaroval pred izključitvijo zaradi za gimnazijca neprimerne objave v Zbašnikovem *Ljubljanskem zvonu*²⁹) in njegove povesti z naslovom *Rodoljubje na deželi*, ki jih je označil za »največjo tiskano neumnost«, pri kateri je začetek »grozno abecedarsko delo; najmanjši žarek umetnosti ni posijal v njegovo duhovito dušo«. ³⁰ Prav tako je bil Šlebinger zelo kritičen do Antona Aškercu in Frana Zbašnika, takratnega urednika *Ljubljanskega zvona* (o slednjem Molè v spominih piše, da mu je bil zelo naklonjen in je objavljajl njegove prve pesmi, četudi se mu s časovne distance zdi, da je to bilo prezgodaj³¹):

»danes sem dobil Aškercovo božično polento 'Akropolis in piramide'. [...] In edini jubilejno odlikovani slov. profesor, dr. Josip Tomišek, bo napisal čudovito mistično poročilo o velikem Aškercu, ali zabelil bo to polento s smrdljivimi ocvirki, da te bo želodec boled do prihodnjega Božiča, ko te Aškerc spet 'razveseli' z novo knjigo: 'Pavliha na magistratu'. – Radoveden sem, če bodo ostali tudi v l. 1909 očka Zbašnik mežnar pri 'Lj. Zvonu.«³²

Po letu 1910, ko je Šlebinger prevzel uredništvo *Ljubljanskega zvona*, ki ga je urejal do leta 1916, se korespondenca v veliki meri navezuje na Moletovo sooblikovanje revije bodisi z lastnimi literarnimi in publicističnimi prispevki

27 Žejn, Doktorati, str. 58–59; Smolej, Disertacije, str. 103–104.

28 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 3. 12. 1908.

29 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 33–34.

30 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 13. 3. 1908.

31 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 33.

32 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 3. 12. 1908.

ter prevodi fragmentov poljskih književnih del bodisi s prevodi člankov Grabowskega. Za članke slednjega je Šlebinger prosil, naj jih tudi priredi, saj je Grabowski »rad pregostobeseden in prepatetičen«. ³³ Še pred izidom prve številke pod okriljem novega uredništva je Šlebinger pisal Moletu v Rim:

»Ljubljanski literati se oklenejo 'Slovana' in stojim pred krizo, ker še nimam črtice za prvo številko. Kar mi je izročil urednik Zbašnik je neuporabno in sem vrnil avtorjem. Pišem in vabim po vseh pokrajinah, a do sedaj še brez odmeva. Potrebujem te torej dvakrat. Vem, da ti je vsaka minuta zlato, toda za Zvon te nujno, nujno potrebujem. Verzi, eseji, kritike, poročila, črtice, povesti, vse – dobrodošlo! [...] Imaš med Čehi znanca, ki bi poročal o literaturi? [...] Katere poljske revije in liste mi priporočaš? Rad bi imel tudi kaj znanstvenega, n. pr. slavistični 'Rocznik' (oz. 'Almanah') itd. – Nocoj pišem tudi Grabovskemu. [...] Oprosti kopica prošenj in vprašanj! Nad vse rad bi ti pisal dolgo, dolgo pismo – toda Zvon se potaplja, treba ga je rešiti! Pomagaj!« ³⁴

Večinoma je Šlebinger zadovoljen s prispevki, ki mu jih je pošiljal Molè, a občasno mu v korespondenci očita neodzivnost:

»Dragi mi! Kako mi je pri srcu, si prav lahko misliš, ko si bil Ti do zdaj edini moj sotrudnik, ki je svojo obljubo tudi spolnil. Čakam in čakam vsak dan bolj nestrpno za obljubljeni prispevek o † Mar. Konopnicki, pa kakor vidim, ga ne bo. Par vrstic napišem sam, da mi ne bodo očitali, da sem pozabil ali prezrl to žalostno vest in – ker bo izhajal 'Lj. Zvon' tudi v l. 1911. – bom seveda letošnje izkušnje pri uredništvu uvaževal. Da bi se rokopis izgubil, se mi zdi pri tvoji jasni pisavi nemogoče!« ³⁵

Kot kaže, je Šlebinger kljub vsemu prejel obljubljeni članek, saj sta bila v letu 1910 na temo Marie Konopnicke v *Ljubljanskem zvonu* objavljena dva prispevka o avtorici, Molè je napisal nekrolog, Grabowski pa članek z naslovom *Konopnicka in njen epos »Pan Balcer v Brazylui«*, ki je bil objavljen v Moletovem prevodu. ³⁶

Molè je za revijo opravljal tudi posredniško nalogo. Tako ga Šlebinger npr. prosi, naj pisno posreduje pri uredništvih poljskih revij *Krytyka*, *Przeгляд powszechny* in *Pamiętnik literacki*, ki so prejela številke *Ljubljanskega zvona*, v zameno pa niso poslala ničesar. ³⁷ Poleg tega Šlebinger Moletu poroča o odzivih

33 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 17. 7. 1910.

34 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 22. 10. 1909.

35 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 28. 10. 1910.

36 Molè, Marija Konopnicka, str. 689–691 in Grabowski, Konopnicka in njen epos, str. 529–535, 584–592.

37 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 11. 10. 1910.

na njegove članke, o gostih iz Poljske, npr. profesorju Kazimierz Nitschu, ki se je v Ljubljani srečal s Kidričem, Ramovšem, Prijateljem in Šlebingerjem in o katerem slednji piše, da je bil »ves navdušen zate [nad Moletom] in za Tvoje nastopno predavanje«, ter ga označi kot »moža širokega obzorja in izredno finega značaja«. ³⁸ Piše tudi nasploh o kulturnem in literarnem dogajanju v Ljubljani in tem novicam dodaja komentarje:

»Tvoja ocena Cankarjeve 'Lepe Vide' je ugajala vsem, razen Cankarju samemu, ki je hudo vanjo zaljubljen. Cankar se bliža svojemu propadu. Neizmerne količine rožniškega cvička so ga napravile sterilnega in okus si je pri tem pokvaril, kar kaže njegova trditev, da je v Zvonu priobčena 'Monna Lisa' 'regimentalno lepa', izmed najboljših njegovih umotvorov! Župančič se je udinjal pri 'Narodu' kot gledališki kritik in prodaja svoje duševne tisočake po šest kron za referat, – postaja slovenski žurnalist! In nam je žal zanj.« ³⁹

Rudolf Molè

V Arhivu Jagelonske univerze je ohranjen tudi zajeten del korespondence Vojeslava Moleta s polbratom Rudolfom Moletom (1883–1969) (126 pisem Rudolfa Moleta polbratu Vojeslavu Moletu, poslanih med letoma 1909 in 1966 (AUJ 81/5), in 5 pisem Vojeslava Moleta polbratu Rudolfu Moletu, napisanih med letoma 1946 in 1963 (osnutkov oz. verjetno odposlanih v prepisu) (AUJ 81/9)), ki je v slovenščino prevedel in knjižno objavil sedem poljskih literarnih del, med njimi večkrat ponatisnjene romane Henryka Sienkiewicza (1846–1916) *Z ognjem in mečem*, *Potop* in *Križarji*. O poteku prevajanja, prevajalskih vprašanjih, knjižnih in časopisnih objavah prevodov ali člankov ter o zapletih pri urejanju avtorskih pravic ter sodelovanju z založbami je Rudolf Molè polbratu redno poročal. Hkrati je Vojeslava prosil, da mu poroča o zanimivejših delih poljske književnosti, ki bi jih lahko prevedel v slovenščino:

»Potem se bom lotil zopet kakega prevoda, najrajši bi prevedel kako stvar iz novejše poljske literature, Žeromskega ali najnovejšega senzacionalista Ossendowskega. Svetuj mi kaj ter sporoči mi, da si lahko naročim po kaki tukajšnji knjigarni, da ne bom vedno Tebe nadlegoval. Rad bi kaj zaslužil, a s takimi stvarmi se da še najlažje, saj veš, da moram imeti vedno kako rezervo za Milano.« ⁴⁰

Moletov prevod Žeromskega ali Ferdynanda Antonija Ossendowskega (1878–1945), pisatelja, političnega aktivista in kritika komunizma, ki je v svojem

38 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 29. 12. 1925.

39 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Janka Šlebingerja Moletu, 16. 2. 1912.

40 AUJ 81/5, mapa 1, pismo Rudolfa Moleta polbratu, 28. 3. 1929.

Arheolog Josip Klemenc (levo), ki je vodil izkopavanja v Šempetru, ter umetnostna zgodovinarja Vojeslav Molè in France Stelè v Šempetru v Savinjski dolini, 30. julija 1957. (SI AS 2161/9)

času z romani dosegel priljubljenost Sienkiewicza in so ga poimenovali »poljski Karl May«, v knjižni obliki ni izšel, je pa Rudolf Molè prevajal besedila Ossendowskega za mladinsko revijo *Zvonček*, kjer je npr. izšel *Dnevnik šimpanzke Kaške*.

Poleg tega je bil Vojeslav Molè za brata prevajalca vezni člen s poljskimi avtorji, vzpostavljal je stike in pomagal pri urejanju avtorskih pravic za prevode, npr. z že omenjenim Ossendowskim ali z danes v osrednjem kanonu literarne zgodovine prav tako manj znanim Karolom Bunschem (1898–1987), krakovskim avtorjem zgodovinskih romanov o poljski preteklosti. Rudolf Molè je od brata v branje dobil njegova dela, ki so ga navdušila:

»Sprejmi torej še po tej poti mojo iskreno zahvalo, ki jo sporoči tudi g. Bunschu, ki me je kar osrečil s svojimi knjigami. Prebral sem razen dveh vse, a najbolj mi je ugajala Dzikowy skarb, ker je ona divja narava glavnega junaka tako pristno in zgrabljivo opisana, da se nisem mogel od nje odtrgati. Branje gre pri meni precej počasi, ker sproti premišljam, kako bi knjigo prevedel. Jezik je tako lep in naraven, da nisem nobene knjige poljske prav zaradi tega s takim zanimanjem bral, kakor sem bral to. Zdi se mi, da bom morda dobil kakega založnika za prevod, samo dolga je zelo, a kakor vsi pravijo, da ljudje rajši beró daljše knjige kakor krajše. In to bi gotovo tudi pri nas z veseljem brali. Ko bom vse prebral, se bom končno odločil, kaj bom prevedel. [...] Sam veš, da rad prevajam zgodovinske stvari. Zato mi je tako ležal Sienkiewicz, zato bom skoraj gotovo se [...] odločil za kako Bunschevo stvar, ker se je z veliko ljubeznijo poglobil v starejšo zgodovino Poljske.«⁴¹

V slovenskem prevodu Rudolfa Moleta sta v šestdesetih letih izšla dva Bunscheva romana (*Pasje polje*, 1962 in *Olimpija*, 1963), a zaradi zapletov z iskanjem založbe in objavo precej kasneje, kot je prevajalec načrtoval, zato je v korespondenci večkrat prosil Vojeslava, naj pomiri avtorja, ki je bil že precej nejevoljen, saj je Rudolfu odstopil avtorske pravice za prevod, za katerega pa ni bilo gotovo, ali bo sploh izšel. Hkrati se bratu opravičuje »zaradi vseh sitnosti, ki jih ima z avtorji glede urejanja pravic«.

Navdušenje Rudolfa Moleta nad zgodovinskimi romani je »začudeno« pokomentiral Marian Molè (1924–1963, iranolog), sin Vojeslava Moleta, ki v pismu očetu poroča, da ga je stric Rudolf prosil za izvod romana Zofie Kossak-Szczucke (1889–1968), priljubljene avtorice zlasti zgodovinskih romanov. Marian to prošnjo komentira z besedami:

»In nenavaden se mi zdi svet, ki vseskozi goji takšen kult romanov v slogu Sienkiewicza ali Kossak-Szczucke. Seveda so to dobri romani – spet pa ne vrhunci.«⁴²

41 AUJ 81/5, mapa 1, pismo Rudolfa Moleta polbratu, 8. 12. 1957.

42 AUJ 81/5, mapa 1, pismo Mariana Moleta očetu, 13. 1. 1955. Prevedla L. R.

Rudolf Molè je brata obveščal o dogodkih, ki so potekali v Ljubljani: o predavanjih o poljski književnosti, kulturi in zgodovini ter predstavitev del, npr. ob praznovanju 3. maja, dneva poljske ustave, je Rudolf predaval o renesančnem avtorju Janu Kochanowskem (3. 5. 1930), ob obletnici smrti pesnika, dramatika in slikarja Stanisława Wyspiańskiego je pripravil predavanje za radio (26. 10. 1932) ter predaval o januarski vstaji 1963, o poljskem gledališču in drami (19. 6. 1933). Poroča o ekskurziji Poljakov po Sloveniji, za katere je pripravil vodenje (12. 8. 1930), in o načrtu za tečaj poljskega jezika, ki sta ga naredila s Francetom Steletom in bo potekal v okviru Društva prijateljev poljskega naroda, ki je v Ljubljani delovalo med letoma 1910 in 1941 in katerega predsednik je bil v času najbolj aktivnega društvenega delovanja (1932–1936) prav Rudolf Molè.⁴³ Tečaj je bil zasnovan dvodelno, vsakokrat je obsegal 15-minutno predavanje o zgodovini, gospodarstvu, književnosti Poljske, nato pa je sledil pouk jezika. Glede tega se Rudolf obrača na brata:

»Sedaj pa prihajam zopet z malo prošnjo k Tebi. Naše društvo otvori s 25. novembrom kurz poljskega jezika. Prosil bi Te, da naročiš pri Gebethnerju, da nam pošlje 15 izvodov kake primerne čitanke (morda čitanko, ki se rabi na Poljskem v 4. ljudskem razredu ali pa v I. gimnaziji). Prosim, da storé takoj, da bom že imel knjige vsaj do 22. novembra. Račun naj se izstavi na moje ime kot predsednika društva in pošljemo denar takoj potem [...] obenem Te prosim, da izbereš kako primerno čitanko sam. Oprosti mi, da Te nadlegujem ter se Ti še v imenu društva lepo zahvalim.«⁴⁴

Poleg tega Rudolf Molè v pismih polbratu sporoča, da se je lotil sestavljanja poljsko-slovenskega slovarja (6. 11. 1930), delo z gesli naj bi precej hitro napredovalo, a hkrati polbratu potoži, da najverjetneje za slovar ne bo dobil založnika, ter ga prosi, da bi se na Poljskem pozanimal glede morebitnih subvencij (31. 12. 1930). Zamisel za pripravo slovarja je najverjetneje precej hitro opustil, saj v kasnejši korespondenci ni več govora o njem, *Poljsko-slovenski slovar* pa je v avtorstvu Franceta Vodnika izšel skoraj 50 let kasneje, tj. leta 1977 pri Državni založbi Slovenije v Ljubljani.

V pismih polbratu tudi priporoča mlade študente iz Slovenije, da jim dodeli štipendijo, ki jo je Oddelek za slovanske študije Jagelonske univerze (Studium Słowiańskie; do leta 1950 so na oddelku poleg filoloških predmetov potekala še predavanja iz umetnostne zgodovine in etnologije, nato se je leta 1950 preoblikoval v Oddelek za slovansko filologijo, predmeti iz umetnostne

43 Wtorkowska, Żabkar Šalić, Rozka Štefan in razvoj polonistike v Ljubljani, str. 13.

44 AUJ 81/S, mapa 1, pismo Rudolfa Moleta polbratu, 12. 11. 1929.

zgodovine in etnografije pa so bili pripojeni matičnim smerem), kjer je Vojeslav Molè predaval, namenjal štipendistom iz slovanskih dežel in je omogočala bivanje v Krakovu in nekajmesečni študij poljskega jezika, literature in kulture na Jagelonski univerzi. Glede tega se posebno zavzema za Rozko Štefan (1913–2011), ki jo osebno pozna:

»Na univerzi je razpisano bilo Tvoje mesto za študij na Tvojem institutu. Za to mesto se poteguje tudi mlada slavistka, zelo ambiciozna in talentirana, a v vsakem oziru neoporečna gospodična, ki jo poznam od njenih otroških let. Kako je na univerzi, ali so jo predlagali ali ne, nisem mogel zvedeti, dasi sem jo priporočil Ramovšu, ki jo tudi ceni. To je ona mlada punčka, ki se je vedno igrala na vrtu z našo Nado, ker stanuje že od nekdaj v Koleziji in je edina hčerka trafikantke v naši ulici, vojne vdove. Če bi bila v ternu, Te prosim, da se zavzameš zanjo, ker sem prepričan, da Ti ne priporočam ne vredne kandidatke, ki bo tudi Lehr-Splawiński zadovoljen z njo in bi bila pozneje tudi prav dobra lektorica slovenskega jezika. Pa še nekaj mi roji po glavi. Ta naša – naša jo imenujem, ker je pri nas tako doma kakor pri materi – bi bila prav primerna učiteljica Tvojima dvema otrokoma za slovenski jezik, ker bi ju prav lahko njej zaupal. Saj je bila v marsikateri družini prav dobra domača učiteljica. Ime ji je Rozka Štefan in je sedaj 24 let stara. Torej če moreš kaj storiti, stori, ker sem, kakor sem že rekel, prepričan, da sem Ti svetoval vredno dekle.«⁴⁵

Rozka Štefan je bila štipendistka Jegelonske univerze v študijskem letu 1938/1939, v tem času je zbirala gradivo za svojo diplomsko nalogo na temo Mickiewicza in Čopa, hkrati pa je na oddelku vodila lektorat slovenskega jezika. Potem ko je na Univerzi v Ljubljani leta 1940 diplomirala, naj bi se vrnila v Krakov kot lektorica za slovenski jezik, vendar zaradi vojne to ni bilo mogoče.⁴⁶ V času študijske izmenjave je bivala pri Moletovih, o čemer je po povratku v Ljubljano poročala Rudolfu Moletu:

»V sredo je prišla domov gdč. Rozka, ki me je zelo razveselila z lepimi vestmi o Vas vseh in sploh o poljski družbi. Med razgovorom sem spoznal, da je mnogo, mnogo profitirala med temi meseci v Krakovu. Ti ne veš, kako je hvaležna Tebi in Eli, saj je imela, kakor se je izrazila, pri Vas svoj drugi dom. Koliko lepega in veselega mi je povedala tudi o Tvojima otrokoma, ki ju ni mogla prehvaliti.«⁴⁷

Po vrnitvi iz Krakova je Rozka Štefan pisala tudi Vojeslavu Moletu in mu sporočila, da je predala njegove pozdrave Franu Ramovšu in Francetu Kidriču.

45 AUJ 81/5, mapa 1, pismo Rudolfa Moleta polbratu, 11. 6. 1938.

46 Wtorkowska, Žabkar Šalić, Rozka Štefan in razvoj polonistike v Ljubljani, str. 16.

47 AUJ 81/5, mapa 1, pismo Rudolfa Moleta polbratu, 26. 6. 1939.

Slednji ji je poročal, da na Univerzi v Ljubljani načrtujejo odprtje lektorata za poljski jezik, a pod pogojem, da se tudi na Poljskem ustanovi lektorat za slovenski jezik.⁴⁸ Izbruh druge svetovne vojne je te načrte prekinil, lektorat poljskega jezika pa je bil na Oddelku za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ustanovljen leta 1947. Vse do upokojitve leta 1977 ga je vodila Rozka Štefan – do leta 1963 sama, kasneje pa so ji pomagali tudi tuji lektorji, ki so prihajali s poljskih univerz.⁴⁹ O lektoratu poljskega jezika in o monografiji o poljski književnosti, ki jo pripravlja, je Rozka Štefan prav tako poročala Vojeslavu Moletu,⁵⁰ omenjena monografija z naslovom *Poljska književnost* je pri Državni založbi Slovenije izšla leta 1960.

Druge oblike Moletovega kulturnega in literarnega posredništva

Poleg neposrednega širjenja poljske književnosti v okviru prevajanja poljskih literarnih del, pisanja člankov in vzpostavljanja stikov je Vojeslav Molè kot kulturni in literarni posrednik poljsko-slovenske stike krepil tudi posredno.

V času svojega delovanja na Oddelku za slovanske študije Jagelonske univerze, ki je ponujal štipendije za mlade štipendiste iz Češkoslovaške, Bolgarije in Jugoslavije, se je zavzemal za to, da so v Krakov prihajali štipendisti iz Slovenije. Med njimi je bil prvi slovenski štipendist Anton Slodnjak, ki se je zanimal zlasti za poljsko književnost in jo obravnaval primerjalno s slovensko književnostjo, poleg tega pa je prevedel roman danes manj znanega poljskega pisatelja Józefa Mortona (1911–1994), ki je s slovenskim naslovom *Hudobčeva dota* izšel leta 1950 pri Slovenskem knjižnem zavodu. Nekoliko kasneje je v Krakovu študiral Tine Debeljak, ki ga je Molè opisal kot »najboljšega med slovenskimi štipendisti«.⁵¹ Debeljak je kasneje v slovenščino prevedel dela kanonskih avtorjev poljske književnosti, kot so Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki in Zygmunt Krasiński (književnost poljske romantike), Jan Kasprowicz in Władysław Stanisław Reymont (književnost t. i. mlade Poljske oz. poljska moderna), Julian Tuwim in Kazimierz Wierzyński (avantgardna skupina Skamander, ki je delovala v dvajsetletju med obema vojnama), pa tudi zgodovinski roman Zofie Kossak Szczucke in številne druge, o poljskih avtorjih

48 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Rozke Štefan Vojeslavu Moletu, 7. 7. 1939.

49 Wtorkowska, Žabkar Šalić, Rozka Štefan in razvoj polonistike v Ljubljani, str. 14.

50 AUJ 81/7, mapa 2, pismo Rozke Štefan Vojeslavu Moletu, 26. 9. 1955.

51 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 382–383.

in avtoricah pa je redno pisal tudi za časopisje. Med štipendisti so bili tudi že omenjena prevajalka, znanstvenica in vodja poljskega lektorata na Univerzi v Ljubljani Rozka Štefan, Krakov in Moleta pa so kasneje v okviru štipendije ali raziskovalno obiskali jezikoslovka Breda Pogorelec, literarna zgodovinarica Marja Boršnik in prevajalec Uroš Kraigher, ki je iz poljščine v slovenščino med drugimi prevedel dela dramatika Sławomirja Mrożka.

V Krakovu je bilo ustanovljeno Poljsko-jugoslovansko društvo, ki je od leta 1930 dalje spadalo v Poljsko-jugoslovansko ligo. Ta krovna organizacija je povezovala društva na Poljskem in v Jugoslaviji, ki so krepila poljsko-jugoslovanske stike v okviru sekcij, kot so študentska (organizacija študijskih izmenjav), turistična, gospodarska, poljska (posvečala se je Poljakom, ki so živeli v Jugoslaviji) in kulturna sekcija. V okviru slednje so bila organizirana predavanja, ki so Poljakom približevala jugoslovanske teme.⁵² Molè je bil aktiven član društva, zanj je pripravil več predavanj o kulturnem življenju Jugoslavije ter se angažiral pri vodenjih slovenskih izletnikov, ki so pripotovali v Krakov,⁵³ med drugim so to bili npr. člani slovenskega gledališča, za katere Rudolf Molè poroča, da jim je izlet ostal v zelo lepem spominu, »zlasti ga. Mila Kačičeva je bila navdušena«. ⁵⁴ O obiskih iz domovine Molè v spominih piše:

»Živo se spominjam skupine, v kateri so bili sami znanci: moj brat in njegov sin Milan, župnik Franc Šaleški Finžgar, Božidar Borko, novinar Virant in še cela vrsta znanih obrazov. Imeli so smolo, da jih je vodil poljski duhovnik K., eksaltiran človek in frazer, ki jim je ves čas pripovedoval vzvišene čvekarije, ki so dosegle vrhunec na Vavelu nad grobom Mickiewicza in Słowackega. Jaz sem se ga kmalu znebil. Stare znance sem povabil k sebi na kosilo in bilo nam je zelo zelo dobro in prijetno. Veselil sem se, da sem jim lahko pokazal nekaj krakovskih znamenitosti, da sem jih peljal na Vavel [...] in na Skalko na grob Wyspianskega, obenem pa tudi na razstavo modernega slikarstva. Saj je v Krakovu vedno tako, da se ne sme pozabiti: to mesto ni samo prestolnica poljske zgodovinske preteklosti, ampak tudi žive sedanjosti.«⁵⁵

O Jugoslaviji in Sloveniji je Molè za Slovansko društvo v Krakovu (Towarzystwo Słowiańskie w Krakowie), poljske časopise in radio pripravil več predavanj in pisnih prispevkov, izmed katerih so v Arhivu Jagelonske univerze ohranjeni nekateri rokopisi z besedili za radijske prispevke in izrezki iz časopisov. Za Krakovski radio (Krakowskie Radio) je npr. pripravil prispevka Slovenska

52 Lis, Wybrane polsko-jugosłowiańskie organizacje, str. 69–92.

53 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 381–382.

54 AUJ 81/5, mapa 1, pismo Rudolfa Moleta polbratu, 20. 5. 1957.

55 Molè, *Iz knjige spominov*, str. 382.

pokrajina (*Krajobraz słoweński*, 21. 2. 1932)⁵⁶ in Jugoslovanska literatura v poljskem prevodu (*Literatura jugosłowiańska w przekładach polskich*, 10. 3. 1935),⁵⁷ v Slovanskem društvu je predaval na temo slovenske književnosti (*Literatura słoweńska*, 18. 3. 1931)⁵⁸ in slovenskega naroda (*Oblicze narodu słoweńskiego*, neditirano),⁵⁹ za časopis *Polacy w cywilizacjach świata* pa je pripravil članek Poljaki v jugoslovanski civilizaciji (*Polacy w cywilizacji Jugosławii*, 1939).⁶⁰ V rubriki Świat Słowiański neznanega časopisa (v arhivu je dostopen samo izrezek, naslov časopisa in datum nista vidna, razvidno je, da gre za št. 23; najverjetneje ne gre za časopis *Świat Słowiański*, saj je ta izhajal med letoma 1905–1914, ko Molè seveda še ni bil zaposlen na Jagelonski univerzi) je izšel intervju z naslovom Iz kulturnega življenja Slovencev (*Z życia kulturalnego Słoweńców*),⁶¹ v katerem Molè govori o kulturnih razmerah v Sloveniji, o delnem zastoju razvoja po vojni, vendar velikem številu časopisov in založb, ter dobri bralni kondiciji Slovencev, dodan je poljski prevod pesmi *In dźwięka in ściry se wrocze obzorye* iz cikla *Dunajski večeri* Ivana Cankarja in Moletovih pesmi *Antična maska; Bologna* in *Iz »Suźnjewich sonetow«*. Vse tri pesmi je iz slovenščine prevedel Zdzisław Kempf.

Sklep

Predstavljeno Moletovo poljsko-slovensko kulturno in literarno posredništvo, ki bi ga bilo mogoče razširiti še z analizo korespondence in gradiva, ki je od leta 2017 dostopno v Arhivu Republike Slovenije,⁶² kaže na njegovo pomembno vlogo pri neposrednem in posrednem seznanjanju slovenskega bralstva s poljsko književnostjo in kulturo, pri prevajanju in pomoči oziroma spodbujanju prevajanja poljske književnosti v slovenščino ter pri podpori slovenskih kandidatov za študijske izmenjave na Poljskem. S tem je Molè pomembno pripomogel k razvoju mladih polonistov in prevajalcev, ki so kasneje poskrbeli za številne prevode iz poljske književnosti ter članke, leta 1947 za vzpostavitev lektorata poljskega jezika na Univerzi v Ljubljani, leta 2004 pa tudi za otvoritev Katedre za polonistiko na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

56 AUJ 81/14, mapa 1, rokopis.

57 AUJ 81/14, mapa 1, tipkopis.

58 AUJ 81/14, mapa 1, rokopis.

59 AUJ 81/14, mapa 1, rokopis.

60 AUJ 81/12, mapa 1, časopisni izrezek.

61 AUJ 81/12, mapa 1, časopisni izrezek.

62 Prim. prispevek *Zapuščina Vojeslava Moleta v Arhivu Republike Slovenije* Bojana Cvelfarja v tej monografiji.

Viri in literatura

Arhivski viri

AUJ – Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu).
Spuścizna 81, Molè, Wojsław, 22 map.

Periodični tisk

- Cerkovnik, Gašper. Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: Izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. *Arhivi*, 38, 2015, št. 2, str. 401–412.
- Grabowski, Tadeusz Stanisław. Konopnicka in njen epos »Pan Balcer v Brazylji«. *Ljubljanski zvon*, 30, 1910, št. 9, str. 529–535, 584–592.
- Lis, Tomasz Jacek. Wybrane polsko-jugosłowiańskie organizacje w okresie międzywojennym. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, 56, 2021, št. 1, str. 69–92.
- Molè, Vojeslav. Gabriele D'Annunzio in njegov novi roman. *Ljubljanski zvon*, 30, 1910, št. 2, str. 148–156.
- Molè, Vojeslav. Marija Konopnicka. *Ljubljanski zvon*, 30, 1910, št. 11, str. 689–691.
- Molè, Vojeslav. Oton Župančič. W pięćdziesiątą rocznicę urodzin poety. *Przegląd Współczesny*, 1928, št. 70, str. 291–299.
- Stelè, France. Vojeslav Molè: Ivan Meštrović, Kraków, 1936. *Dom in svet*, 49, 1936, št. 9/10, str. 551, 552.

Literatura

- Jež, Niko. Vojeslav Molè – dvosmerno delovanje med Krakovom in Ljubljano. V: Krakar Vogel, Boža (ur.). *Ustvarjalnost Slovencev po svetu*. Zbornik predavanj/38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 24. 6.–13. 7. 2002. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2002, str. 133–146.
- Molè, Vojeslav. *Ivan Meštrović*. Krakov: Gebethner i Wolf, 1936.
- Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- Smolej, Tone. Disertacije s področja slovenske literarne zgodovine. Smolej, Tone (ur.). *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, str. 97–110.
- Wtorkowska, Maria, Žabkar Šalić, Ana. Rozka Štefan in razvoj polonistike v Ljubljani. V: Wtorkowska, Maria, Waclawek, Maria, Rezoničnik, Lidija (ur.). *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, str. 13–23.
- Žejn, Andrejka. Doktorati s področja slovanskega (historičnega) jezikoslovja. V: Smolej, Tone (ur.). *Zgodovina doktorskih disertacij slovenskih kandidatov na dunajski Filozofski fakulteti (1872–1918)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019, str. 51–71.

Internetni viri

- Logar, Janez; Šlebinger, Janko (1876–1951). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi659324/#slovenski-biografski-leksikon> (Dostop: 17. 10. 2022). Izvirna objava v: Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971.
- Universitätsbibliothek Heidelberg – Digitale Bibliothek. Vojeslav Molè, skenirano gradivo (knjige, članki). <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/digilit.html> (Dostop: 19. 7. 2023).

**MOLETOVA
ZAPUŠČINA
V SLOVENSКИH
IN POLJSКИH ARHIVIH**

Bojan Cvelfar

ZAPUŠČINA VOJESLAVA MOLETA V ARHIVU REPUBLIKE SLOVENIJE

Izjemno bogata življenjska pot Vojeslava Moleta je za sabo pustila tudi dragoceno arhivsko gradivo, ki ga je Arhiv Republike Slovenije prevzel in med svoje fonde in zbirke uvrstil 11. januarja 2017. Gradivo sta po Moletovi smrti hranila njegova hči Jadwiga Molè Bajer in njen mož Andrew S. Bajer. Po nagovarjanju Gašperja Cerkovnika s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani sta se gradivo odločila predati Arhivu Republike Slovenije z darilno pogodbo. Ob tem sta že junija 2016 sama organizirala in financirala prevoz štirih večjih škatel arhivskega gradiva iz Eugena v zvezni državi Oregon na slovensko veleposlaništvo v Washington. Za transport iz ZDA v Slovenijo je poskrbelo veleposlaništvo v Washingtonu – svetovalka Nuška Zakrajšek in veleposlanik Božo Cerar.

Dragoceno gradivo je bilo v arhivu strokovno obdelano – urejeno in popisano – poleti 2019 ter je tako postalo dostopno javnosti v arhivski čitalnici na Zvezdarski ulici. Popis gradiva je dostopen prek spletne povezave arhiva – Virtualne arhivske čitalnice (VAČ).

Ker gre za izjemno zanimivo in dragoceno gradivo, seveda zasluži tudi kratko predstavitev.

Moletov poljski potni list
(SI AS 2161/1/1/7)

Urejeno je po osnovnih strokovnih principih urejanja osebnih fondov. Tako je razvrščeno v devet serij.

Prva serija obsega *osebne dokumente in predmete* iz obdobja med letoma 1906 in 1963. Gre za npr. Moletovo maturitetno spričevalo, domovnico, univerzitetno diplomo, imenovanje za rednega profesorja na katedri za bizantologijo Univerze v Ljubljani, dekret o imenovanju za umetnostnozgodovinskega asistenta centralne komisije za ohranjanje spomenikov, poljski potni list, potrdilo o podelitvi medalje, dovoljenje za vstop v Združene države Amerike pa vse do osmrtnice. V tem sklopu hranimo tudi nekatere njegove osebne predmete, kot so pisala in odlikovanja. Serijo nadaljujejo osebni dokumenti njegove soproge Ele Molè (potni list, izkaznica Narodne milice, dovoljenje za vstop v Združene države Amerike ...), hčere Jadwige Molè (krstni list, razne izkaznice in spričevala) in sina Marijana Moleta (spričevala, izkaznice, osmrtnica).¹

V drugi seriji so razvrščeni številni *osebni adresarji in posetnice* bolj ali manj znanih oseb, s katerimi se je Vojeslav Molè srečeval ali bil z njimi kakorkoli v stiku.²

1 SI AS 2161/1, Osebni dokumenti in predmeti.

2 SI AS 2161/2, Osebni adresarji in posetnice.

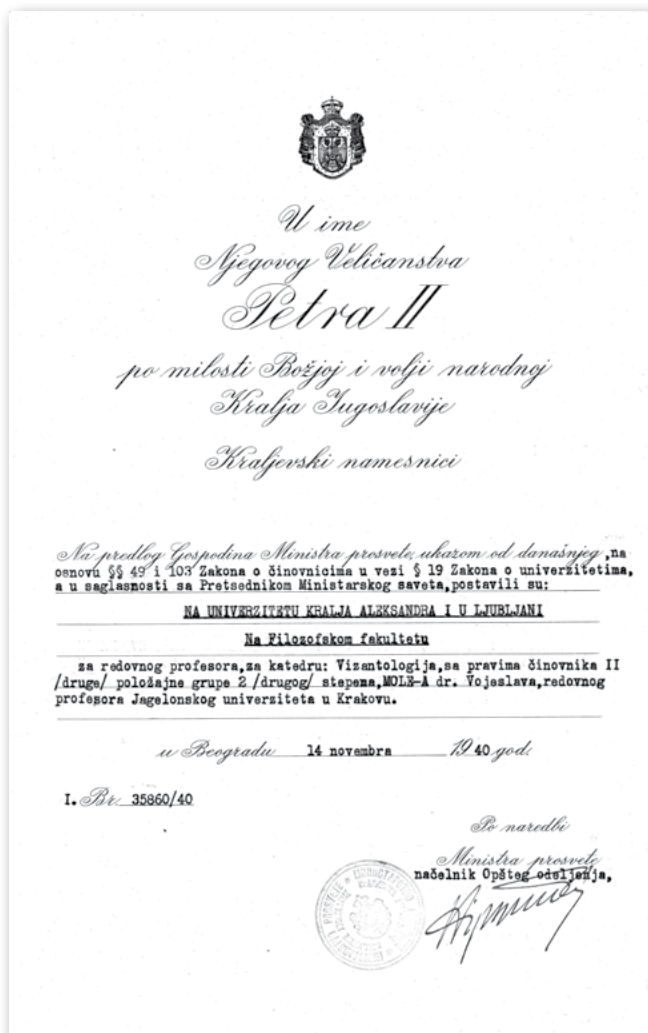
Poljsko odlikovanje komandorski kríž
(SI AS 2161/1/1/18)

Tretjo serijo tvorijo *dnevniki* – namreč Vojeslav Molè je začel pisati dnevnik že 18. novembra 1903 –, prvi zvezek sega do 17. februarja 1904 in obsega tudi nekaj njegovih pesmi. Iz tega njegovega mladostniškega obdobja sta ohranjena še dva zvezka, in sicer za obdobji med 22. januarjem in 25. novembrom 1908 ter 20. junijem in 13. julijem 1910. Nato sledi daljši premor, naslednji zvezek se prične šele s 14. aprilom 1933. Z redkimi premori sledita zvezka, ki obsegata zapise do 31. avgusta 1936. Potem pa se dnevniški zapisi nadaljujejo z 18. februarjem 1942 in z redkimi prekinitvami sledijo vse do 26. junija 1973.³

Zanimivo je, da je dnevnik pisal z izjemno drobno pisavo, tako da je brez povečevalnega stekla skorajda ni mogoče prebrati. Sicer pa je Vojeslav Molè opis svoje življenjske poti pri Slovenski matici leta 1970 izdal tudi v knjižni obliki pod naslovom *Iz knjige spominov*.⁴ Kot je že v prispevku v reviji *Arhivi*

3 SI AS 2161/3, Dnevniki.

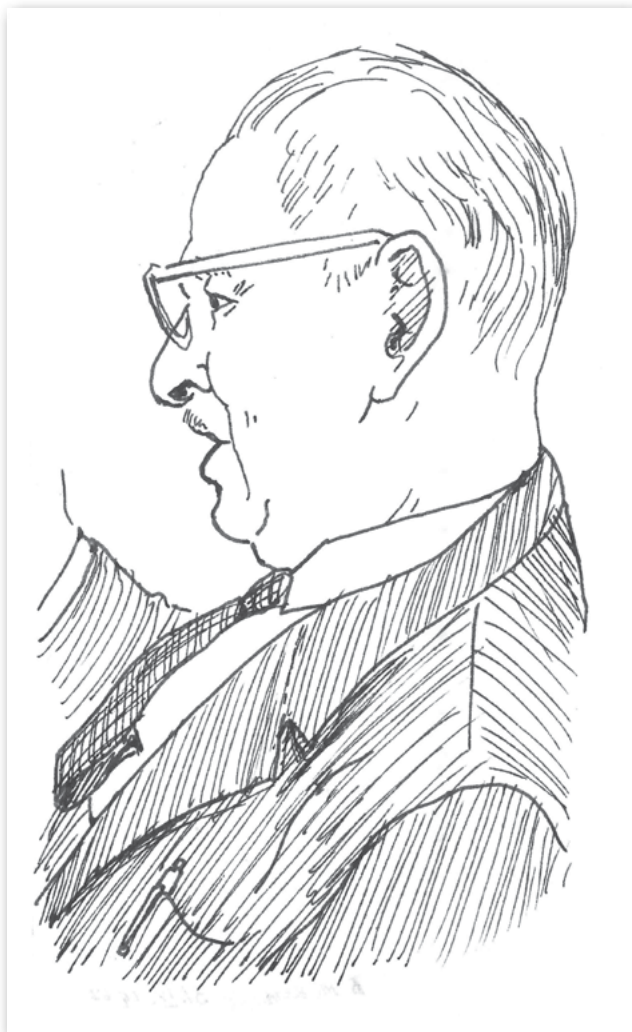
4 Molè, *Iz knjige spominov*.

Imenovanje za rednega profesorja na katedri za bizantinologijo Univerze v Ljubljani
(SI AS 2161/1/1/6)

ugotovil Gašper Cerkovnik, ko je izdajo primerjal s tipkopisom, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, je knjižna oblika precej okrnjena.⁵ Zato so za detajlno preučevanje Moletovega udejstvovanja še toliko bolj pomembni njegovi natančni dnevniški zapisi, prav tako pa tudi tipkopis za knjižno izdajo, ki je v zapuščini ohranjen v naslednji seriji.

⁵ Cerkovnik, Neznana Knjiga spominov.

Vojeslav Mole v upodobitvi Deana Mc Kenzieja, aprila 1967
(SI AS 2161 /9)

Četrta serija ima naslov *Rokopisi in tipkopisi strokovnih in znanstvenih člankov ter spominov*. Tipkopis spominov je pod naslovom *Knjiga spominov* uvrščen kronološko v sedem arhivskih enot: prvi del, drugi del (vojna in Sibirija), tretji in četrti del (med obema vojnama), peti in šesti del (od 1939) in sedmi del (Eugene). V tej seriji se nahajajo še rokopisi in tipkopisi njegovih naslednjih znanstvenih in strokovnih prispevkov ter literarnega ustvarjanja: *Bizanc*, *Pot na zapad*, *Moja pot k likovni umetnosti in njeni zgodovini*, *Zgodovina umetnosti v jugoslovanskih deželah*, *Freske v cerkvi sv. Sofije na Ohridu kot bizantinski*

humanistični spomenik 11. stoletja, Poročilo o knjigi Duška Kečkemeta o Ivanu Meštroviću, Novi stari vek, Ikone, Bizanc, njegova umetnost in njeno okolje, Slikarstvo, Skulptura, Mozaiki in ikone, Arhitektura, Andrej Rubljev, Pipa tobaka, Ivan Cankar, Pesmi (V spomin Hermanu), Bizantinska umetnost, Podlage in vprašanja, Zgodovina umetnosti kot zgodovina humanizma – izbrani problemi.⁶

Naslednjo, peto serijo sestavljajo *separati njegovih strokovnih člankov in prispevkov*. V slovenskem jeziku so to Dragotinu Ketteju, Pesem, Les šumi (objava v *Omladini*), Solnce in ciprese, Umetnost in narava, V Švici (Julij Slowacki), Ela, Krakovsko gledišče (objava v *Ljubljanskem zvonu*, 1909–1910), Iz globin (ocena dela *Zgodovina slikarstva* avtorja Richarda Mutherja, 1910) in Rimska razmišljanja (1959). Največ jih je v poljskem jeziku: Zgodovina umetnosti kot zgodovina humanizma, Študije o umetnosti prvega tisočletja n. š., Velika umetnost majhnih mojstrov (1949), K problematiki slovanoznanstva v zgodovini umetnosti (1949), Wawel in Dalmacija (1954), Predstavitev estetike v najzgodnejšem srednjem veku (1961) in Dve pismi z juga (1961). Po ena pa v nemškem (Položaj Dalmacije v umetnostni zgodovini srednjega veka in renesanse, 1938) in francoskem jeziku (Dva problema v relacijah med Francijo in jugovzhodno Evropo v predromanski umetnosti).⁷

Najobsežnejši del arhivskega fonda predstavlja šesta serija *Korespondenca*. Ohranjenih je sorazmerno veliko pisem, urejena so po korespondentih, ki jih je kar 108 – od državnih organov, založb, univerz, akademij in drugih javnih ustanov, sorodnikov, prijateljev in znancev. Med njimi velja izpostaviti slovenske umetnostne zgodovinarje Franceta Steleta, Marijana Zadnikarja in Emilijana Cevca, poljska umetnostna zgodovinarja Klementyno Żurowsko in Władysława Tatarkiewicza, slovenskega literarnega zgodovinarja Antona Slodnjaka, poljskega literarnega zgodovinarja Tadeusza Grabowskega, ukrajinskega literarnega zgodovinarja Mikołaja Siwickega, italijanskega orientalista Gianroberta Scario, srbskega arheologa in zgodovinarja Svetozarja Radojčića, hrvaškega akademskega kiparja Vanjo Radauša, slovensko jezikoslovko Bredo Pogorelec, jugoslovskega zgodovinarja in bizantologa ruskega rodu Georgija Ostrogorskega, francoskega teologa Jeana de Menasca, slovenske slikarje Miho Maleša, Božidarja Jakca in Gojmirja Antona Kosa, poljskega filologa Wiktorja Jakubowskega, francoskega arheologa ukrajinskega rodu Andréja Grabarja, slovenskega slavista in pesnika Tineta Debeljaka ...⁸

6 SI AS 2161/4, Rokopisi in tipkopisi strokovnih in znanstvenih člankov ter spominov.

7 SI AS 2161/5, Separati strokovnih člankov in prispevkov.

8 SI AS 2161/6, Korespondenca.

Sedmo serijo sestavljajo *razni zapiski in izpiski* Vojeslava Moleta, izrezki iz časopisov, razni računi, letalske vozovnice, vstopnice, njegove skice, predavanja na univerzi Oregon ter itinerar potovanja profesorja Deana McKenzieja v Evropo.⁹

V osmi seriji se nahajajo *fotografije in razglednice*. V prvi podseriji osebne fotografije družine Molè, nato neodposlane in odposlane razglednice raznih krajev ter razglednice in fotografije z upodobitvami umetnin.¹⁰

V zadnjo, deveto serijo so uvrščene *knjige*, ki jih arhivisti le izjemoma uvrščamo v arhivske fonde. Vendar ker gre za izjemno pomembno osebnost in za njegova avtorska dela, je ta izjema seveda upravičena. Serija tako zajema naslednje Moletove izdaje: v slovenskem jeziku zbirko pesmi *Tristia ex Siberia* (1920) in *Umetnost* (1941), v poljskem in slovenskem jeziku *Ruska umetnost do leta 1914* (1955/1957), *Umetnost južnih Slovanov* (1962/1965) ter v poljskem jeziku *Zgodovina starokrščanske in zgodnje bizantinske umetnosti* (1931), *Ivan Meštrovic* (1936), *Ruska ikona* (1956) in *Tizian* (1958).¹¹

Celotna zapuščina sicer obsega le 12 arhivskih škatel, a gre za izjemno dragoceno gradivo, ki je s prizadevanjem že v začetku prispevka omenjenih deležnikov svoj dom dobilo na mestu, kjer se za takšno osebnost spodobi – v slovenskem nacionalnem arhivu.

Viri in literatura

Arhivski viri

SI – Arhiv Republike Slovenije
AS 2161 – Molè Vojeslav

Literatura

Cerkovnik, Gašper. Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo *Iz knjige spominov* v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. *Arhivi*, 38, 2015, št. 2, str. 401–412.

Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*, Ljubljana: Slovenska matica, 1970.

9 SI AS 2161/7, Razni zapiski, izpiski, dopisi in izrezki.

10 SI AS 2161/8, Fotografije in razglednice.

11 SI AS 2161/9, Knjige.

Lidija Rezoničnik

ZAPUŠČINA VOJESLAVA MOLETA V POLJSKIH ARHIVIH

Prispevek prinaša komentirani popis gradiva, povezanega z Vojeslavom Moletom, ki je dostopno v arhivih v Krakovu, zlasti v Arhivu Jagelonske univerze.¹

Vojeslav Molè je od leta 1925 do začetka druge svetovne vojne in nato od 1945. do 1964. deloval kot profesor umetnostne zgodovine na Jagelonski univerzi v Krakovu. Po triintridesetih letih predavateljskega dela na Poljskem se je leta 1964 upokojil, dve leti kasneje pa sta se z ženo Ello Molè odločila za selitev k hčerki Jadwigi Bajer-Molè, ki je z možem Andrzejem Bajerjem in hčerkama živela v Oregonu v Združenih državah Amerike. V Krakovu oziroma na Poljskem pred preselitvijo nista več imela ožjih sorodnikov, njun sin Marian Molè je živel v Parizu, kjer je leta 1963 umrl. Dokumenti, pisma, rokopisi, fotografije itd., ki jih nista odnesla s sabo v Ameriko, so danes shranjeni v Arhi-

1 Prispevek je nastal kot rezultat trimesečnega raziskovalnega bivanja (1. 8.–31. 10. 2022) v Krakovu v okviru programa *Thesaurus Poloniae*, ki ga organizira Mednarodni kulturni center Krakov (Międzynarodowe Centrum Kultury), in je med drugim obsegal pregled Moletove zapuščine v krakovskih arhivih, zlasti v Arhivu Jagelonske univerze.

vu Jagelonske univerze v Krakovu (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego). Poleg tega se nekaj dokumentov, zlasti korespondence, nahaja v znanstvenem arhivu Poljske akademije znanosti in Poljske akademije umetnosti v Krakovu (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie), medtem ko je v Narodnem arhivu v Krakovu, ki je del Državnih arhivov (Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwa Państwowe), shranjena fotografija.

Gradivo, dostopno v poljskih arhivih, z izjemo fotografije v Narodnem arhivu v Krakovu, še ni dostopno v digitalizirani obliki. Moletovo znanstveno delo pa je bilo z dovoljenjem hčere Jadwige Bajer-Molè, ki ga je leta 2009 pridobil Jacek Maj, skenirano v okviru projekta Univerzitetne knjižnice v Heidelbergu. Na spletni strani knjižnice je tako v prostem dostopu na voljo več kot 80 Moletovih znanstvenih publikacij.²

Arhiv Jagelonske univerze

V Arhivu Jagelonske univerze v Krakovu (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego), ki se nahaja v knjižnici Jagelonske univerze na aleji Adama Mickiewicza 22, je v zapuščini Vojeslava Moleta ohranjenih 22 map, ki vsebujejo biografsko gradivo (življenjepise, bibliografije, dnevnike), šolske zvezke, posamezne dokumente, povezane zlasti s študijem na Dunaju in v Rimu, z delom na Univerzi v Ljubljani in Jagelonski univerzi, časopisne izrezke, sedem obsežnih map korespondence (šest map pisem Moletu in ena mapa pisem, ki jih je Molè napisal korespondentom), rokopise in tipkopise Moletovih knjig, člankov, predavanj, govorov, recenzij, literarnih del, reprodukcije umetniških del, razglednice, del zapuščine družinskih članov (matere Marije Molè, žene Elle Molè, sina Mariana Moleta, hčerke Jadwige Bajer-Molè, zeta Andrzeja Bajerja) in družinske fotografije.

Seznam gradiva v Arhivu Jagelonske univerze³ s komentarji

Mapa 81/1

Mapa obsega biografsko gradivo, rokopise in tipkopise iz let 1913–1966, in sicer: življenjepise, bibliografijo, razne dokumente, povezane s študijskimi in službenimi zadevami, potovanji v tujino, z vojaško službo, bivanjem v Tomsku

2 Universitätsbibliothek Heidelberg – Digitale Bibliothek.

3 Popis gradiva je objavljen z dovoljenjem Arhiva Jagelonske univerze.

in finančnimi zadevami, izkaznice, šolske zvezke, zvezke z naslovi in časopisne izrezke.

V podmapi z biografskim gradivom gre predvsem za življenjepise, ki jih je Molè pripravil za prijave na različna delovna mesta oziroma funkcije (podmapa vsebuje tudi življenjepis Mariana Moleta iz leta 1950). Med njimi je življenjepis iz leta 1921, priložen kandidaturi za profesorja umetnostne zgodovine na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu s priporočilom profesorja Josipa Plemlja, prvega rektorja Univerze v Ljubljani (1919/1920, v študijskem letu 1920/1921 je bil prorektor). Gre za kandidaturo, ki jo je Molè opisal v rokopisu spominov, v knjižni različici *Iz knjige spominov* pa ta del ni bil objavljen.⁴

»Vsekakor je bilo tako, da je bila na zagrebškem vseučilišču stolica za umetnostno zgodovino prazna ali izpraznjena in da je tamkajšnja fakulteta iskala kandidata, s katerim bi jo zasedla. Zvedel sem o tem čisto slučajno [...] [od svojega dunajskega prijatelja Petra Knolla]. In ko sem kmalu po tem srečanju slučajno zagledal Petra Skoka na ulici v Ljubljani ter ga vprašal, kaj je z zagrebško umetnostnozgodovinsko stolico, se je zelo razveselil, ko je slišal, da bi jaz eventuelno prišel v Zagreb [...]. Obljubil mi je, da se bo za stvar zanimal ter spravil moje ime kandidata med fakultetnimi kolegi v tek; predvsem pa mi je svetoval, naj napišem fakulteti in se priglasim kot kandidat. Jaz sem to storil, dva tedna pozneje pa sem se odpravil v Zagreb in se poskusil informirati, kako je prav za prav s to zadevo. Bil sem pri dekanu /Körblerju?/, ki je bil zelo prijazen ter mi je obljubil pomoč in svoj volilni glas, obiskal sem pa tudi znanca, kanonika Janka Barleta [...]. Povedal sem mu, kaj me je danes privedlo v Zagreb, na kar sem na njegovem obrazu opazil veliko iznenadenje in začudenje.

‘Ne vem, gospod profesor’, je rekel, ‘kako bo z vašo kandidaturo. Saj je v Zagrebu dr. Artur Schneider, kustos univerzitetne knjižnice, umetnostni zgodovinar /četudi po študijah germanist/, ki aspirira na to delovno mesto, in ki ima na svoji strani glasove malodane vseh, ki prihajajo pritem v poštev.’

Zahvalil sem se mu za odkrite besede, ki so mi pokazale položaj, kakršen je v resnici. Seveda nimam najmanjše želje, da bi silil tja, kjer me nočejo in kjer ima Zagreb že lastnega kandidata. Zagotovil sem ga, da absolutno ne bom kandidiral.

Ko sem se kmalu nato spet podal v Zagreb in se oglasil pri dekanu ter ga prosil, naj mi vrne pismo, s katerim sem se bil ponudil za stolico, mi je prigovarjal, naj se premislim, ker bi fakulteta bržkone izbrala mene, toda moj sklep je bil storjen in vrnil sem se v Ljubljano s svojimi papirji.«⁵

4 Prim. Cerkovnik, *Neznana knjiga spominov*, str. 407–409.

5 Cerkovnik, *Neznana knjiga spominov*, str. 409.

Podmapa s seznamom del vsebuje bibliografije Moletovih znanstvenih prispevkov (v opombi navaja, da bibliografija ne upošteva del, povezanih s književnostjo; na enem seznamu so tudi dela Mariana Moleta).

V podmapah z dokumenti z Univerze v Ljubljani so sezname študentov na izpitih, sezname predavanj za zimski semester 1941/1942 in pismo iz rektorata, podmapa z dokumenti z Jagelonske univerze vsebuje poročila o izvedenih seminarjih, sezname študentov in njihovih seminarskih tem, obvestila o finančnih izplačilih, vabila itd. Različna obvestila in vabila vsebuje tudi podmapa z dokumenti, povezanimi s Poljsko akademijo znanosti, pisma so naslovljena na ulico Smoleńsk 30 (stanovanje 9), kjer je Molè z družino živel po drugi svetovni vojni. V podmapi Državnega instituta za umetnost so zapisniki sestankov in Moletovo poročilo o delu za institut.

Naslednje tri podmape vsebujejo dokumente, povezane s študijem na Dunaju (npr. študentsko izkaznico) in v Rimu, obvestila o udeležbah na konferencah v tujini, prošnje za vizume, vabilo Rudolfa Moleta iz leta 1966 za obisk družine Molè v Sloveniji in njegova izjava, da bo pokrtil vse stroške njihovega bivanja; dokumente, povezane z vojaško službo in bivanjem v Tomsku ter različne račune, potrdila o nakazilih denarja za sina, ki je študiral v Parizu, pogodbe za delo, letalske karte, zdravniški izvid in EKG iz leta 1955, zdravniško opravičilo in podobno.

V naslednji podmapi so fotografije iz osebnih dokumentov, podmapa s šolskimi zvezki vsebuje npr. zvezek s popravljenimi spisi iz nemščine iz šolskega leta 1904/1905 in zvezek za latinščino.

V podmapi s časopisnimi izrezki so shranjeni članki, ki so izšli v slovenščini, hrvaščini ali poljščini, npr. »Kulturni stiki med Poljsko in Jugoslavijo« (Jugoslovan, 6. 8. 1930), »Poljska ekskurzija na Gorenjskem« (Jugoslovan, 10. 8. 1930), »Za kulturno zблиžanje Poljske in Jugoslavije. Razgovor z univerzitetnim profesorjem dr. Vojeslavom Moletom« (Slovenec, 5. 10. 1933), »Sedemdesetletnica V. Moleta« (Slovenski poročevalec, 11. 12. 1956), »Življenjski jubilej dr. Vojeslava Moleta« (Naši razgledi, 12. 1. 1957), »Monografija o Tizianu, delo slovenskega znanstvenika na Poljskem« (Slovenski poročevalec, 10. 12. 1958), »Počastitev slovenskega znanstvenika« (Delo, 26. 5. 1961), »Odmevi slovenske kulture na Poljskem. Izbor Cankarjevih novel, prof. dr. Mole o petorici slovenskih slikarjev« (ni podatka o viru).

Mapa 81/2

Druga mapa obsega biografsko gradivo, rokopise in tipkopise iz let 1920–1965, in sicer: spomine, fragmente spominskih zapisov in razne zapiske.

V mapi so shranjeni rokopisi in nekaj tipkopisov spominov, napisanih v slovenščini ali poljščini, poleg tega mapa vsebuje druge razpršene zapiske, včasih npr. na koledarskem listu, in nedatiran načrt predavanja v Beogradu.

Mapa 81/3

S tretjo mapo se začne korespondenčno gradivo, ki je shranjeno v skupno devetih mapah. V tej mapi so shranjeni Moletove vizitke, nato pa pisma Vojeslavu Moletu (rokopisi, tipkopisi) iz let 1904–1966, in sicer od naslednjih oseb in institucij (navedeno po abecednem vrstnem redu priimkov oz. institucij): Abramić M., Ajdukiewicz K., Akademickie Koło Historyków Sztuki, Altendorffowna W., Antoniewicz Wł., Archutowski J., Arnold S., Ashton L., Baczek B., Bajer Andrzej (zet), Bajer-Molè Jadwiga (hči), Barański M., Bardach J., Batowski H., Batowski Z., Bazielić W., Benedics E., Benešić J., Bernik F., Biblioteka Wiedzy, Trzaska, Evert i Michalski, Bielak F., Bihalji-Merin O., Birnbaum V., Biuletyn Historii Sztuki, Bohnak A., Bogdanović M., Bohdziewicz P., Borko B., Bosković D., Brahmer M., Branko S., Brok F., Brumerowa B., Brzezińska M., Brzustowiczowie, Budal A., Bulić F., Burda A., Cankar I., Cerk A. J., Centro Internazionale delle Arti e del Costume, Venezia, Cibulka J., Czernowajew W., Czeszunist A., Dettloff S., Dobida K., Dobrowolski K., Dobrowolski T., Dolar A., Doroszewski W., Dostal E., Drago S., Dufreune S., Durković L., Dutkiewicz J., Dvořak, Dyczek A., Esih I., Ettinger P., Felix J., Filow B., Fisković C., Fiszman S., Franczakowie.

Največ pisem v tej mapi je Molè prejel od hčerke Jadwige Molè, poročene Bajer (51 pisem), ki očetu piše v poljščini tako iz Poljske kot od drugod, npr. iz Stockholma, Chicaga, Cambridgea, z Islandije itd. 21 pisem je Moletu poslal Julije Benešić,⁶ urednik knjižne zbirke Jugoslovanska knjižnica, kjer je bil izdan tudi poljski prevod Cankarjevih novel, ki jih je prevedla Ella Molè.

Pisma iz te mape, kot tudi iz ostalih, so napisana v različnih jezikih, med drugim v slovenščini, srbohrvaščini, poljščini, češčini, ruščini, angleščini, francoščini in italijanščini.

6 Za natančnejši opis vsebine pisem gl. prispevek *Vojeslav Molè, posrednik poljske književnosti – iz Arhiva Jagelonske univerze* v tej monografiji.

Vizitka Vojeslava Moleta
(AUJ, Sp. 81/3)

Mapa 81/4

V četrti mapi so shranjena pisma Vojeslavu Moletu (rokopisi, tipkopisi) iz let 1904–1966, in sicer od naslednjih oseb in institucij (navedeno po abecednem vrstnem redu priimkov oz. institucij – nadaljevanje): Gabrijel T., Ganszyniec R., Gąsiorowska M., Gąsiorowski S., Gentile G., Gieysztor A., Glüth H., Gluchowscy, Górski F., Grabowscy, Grabowska H., Grabowski T., Grabrijan N., Grampovcan J., Gregoire H., Grodecki R., Grodziski Z., Gutkowski T., Herbst S., Hessen S., Hočevar F., Hodnik L., Horak J., Horvat, Horvat A., Ilešič, Instytut Zachodni (Instytut Badawczo – Naukowy), Poznań, Jagić V., Jakac B., Jarin B., Jasienieccy, Jelić, Jensen A., Jerinic M., Kajetanowicz D., Kalinowski L., Kalita H., Kansky E., Kilow D., Klementince, Kłosińska J., Koco D., Koło Polonistów Studentów UJ, Kondakov Institute, Koneczny Cz., Kos G. A., Kos M., Kosińska M., Košuta M., Kowalska A., Kowalski T., Krakowski Z., Kral A., Krizarke, Kroher E., Kržišnik Z., Krzmarsch G., Kutrzeba S., Kwatralnik „Ochrona Zabytków”, Kwiecińska – Kaczmarek T., Langman J., Langrod J., Lehr – Spławiński T., Lemańska M., Lepiarczyk J., Lepszy K., Licharewa Z., Linnenkamp R., Ljubinovic M., Lorentz S., Łakociński Z., Machniewicz S., Majdaric V., Maleš M., Malinowski K., Mandič N., Mańkowski T., Mrkovic Z., Markowin A., Martynowski Z., Mastrovic I., Matějček A., Mazler, Melik A., Menasce J., Menthon F., Mesesnel F., Michalski S., Mikucki S., Millet

G., Miłankowicz, Ministerstwo WRiOP, Mohorovičić A., Molendziński K., Morelowski M., Moszor B., Moszew J., Moszyński K., Murko M., Musiç M., Muzeum Narodowe, Kraków.

Največ pisem v tej mapi je Molè prejel od prijatelja Stanisława Grabowskega (1881–1975) (17 pisem),⁷ Moletovega kolega z Jagelonske univerze v Krakovu, s katerim sta se seznanila že med njegovim prvim obiskom Poljske leta 1907. 18 pisem je Moletu poslal Tadeusz Mańkowski (1878–1956), pravnik in umetnostni zgodovinar, Moletov dober prijatelj, ki je bil med drugim ravnatelj umetnostnih zbirk na gradu Vavel v Krakovu. Sergej Josifovič Hessen (1887–1950) je bil profesor na univerzi v Tomsku, Molè se je z njim seznanil med ruskim ujetništvom, kasneje pa je predaval na univerzi v Lodžu. Z Moletom sta postala prijatelja in vzdrževala korespondenčne stike, v arhivu je ohranjenih 13 pisem.

Mapa 81/5

Peta mapa vsebuje pisma Vojeslavu Moletu (rokopisi, tipkopisi) iz let 1909–1966, in sicer od družinskih članov: Molè Eliane (snaha, 24 pisem), Molè Ella (žena, 152 pisem), Molè Maria (mati, 29 pisem), Molè Marian (sin, 198 pisem), Molè Michael (oče, 5 pisem), Molè Milan (nečak, 6 pisem), Molè Rudolf (brat, 126 pisem).⁸

Iz pisem je med drugim razvidno, da se je 5. marca 1957 v Parizu rodil Christian Jean Marie, Marianov sin, ter da je imela hči Jadwiga, ki je bila poročena z Andrzejem Bajerjem, hčerki Marietko (Marieta Joanna, roj. 25. februarja 1957) in Anetko (Anna Maria, roj. 30. januarja 1963).

Mapa 81/6

V šesti mapi so pisma Vojeslavu Moletu (rokopisi, tipkopisi) iz let 1904–1966, in sicer od naslednjih oseb in institucij (navedeno po abecednem vrstnem redu priimkov oz. institucij – nadaljevanje): Nahtigal R., Nitsch K., Nowacki K., Nowakowa Z., Oesteriecher H., Okuljar Z., Osieczkowska C., Ostrogotski B., Pagaczewski J., Pagaczewski S., Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Państwowy Instytut Sztuki, Papp D., Paulova M., Pągowski S., Petrann C., Petricioli, Pieńkowska S., Plančić S., Pobóg – Malinowski W., Podlacha W., Pogorelčeva B., Pollak R., Porębski

7 Za natančnejši opis vsebine pisem gl. prispevek *Vojeslav Molè, posrednik poljske književnosti – iz Arhiva Jagelonske univerze* v tej monografiji.

8 Za natančnejši opis korespondence z R. Moletom gl. prispevek *Vojeslav Molè, posrednik poljske književnosti – iz Arhiva Jagelonske univerze* v tej monografiji.

M., Potocka P., Potocki F., Predic W., Premierl N., Prezydium Rady Ministrów, Przeździecka M., Pruszkowski T., Rabanowska H., Radosčić S., Raniors, Rączaszek M., Reau L., Redakce Časopisu „Slavia”, Redakce Praper Presse, Redakce Sbornika Byzantinoslavica, Redakcja czasopisma „Ochrona Zabytków Sztuki”, Redakcja Słownika Starożytności Słowiańskich, Reichenwallner B., Rektor UJ, Ross J., Różycka – Bryzek A., Rüdiger W., Rudzińscy A. T., Rutkowski J., Rużičkova M., Rypka J., Ryszard St., Ryszkiewicz A., Rząśnicka I.

Zofia Nowakova, Celina Filipowicz-Osieczkowska in Anna Różycka-Bryzek so bile Moletove študentke. Prva je opravljala delo Moletove asistentke, a doktorata zaradi družinskih obveznosti najverjetneje ni dokončala. V korespondenci med drugim piše, da je njena mama navdušena nad Cancarjevimi zgodbami. Celina Filipowicz-Osieczkowska (1891–1940) je na Jagelonski univerzi pod Moletovim mentorstvom doktorirala iz bizantinske umetnosti, nato pa nadaljevala s študijem v Parizu pri francoskem bizantologu Gabrielu Milletu (1867–1953). Iz Francije je Moletu poročala o novostih, Molè pa je recenziral njena dela in jih je zelo pozitivno ocenjeval. Pod Moletovim mentorstvom je iz bizantinske umetnosti leta 1961 doktorirala tudi Anna Różycka-Bryzek (1928–2005), ki je bila v letih 1993–1996 predstojnica Oddelka za umetnostno zgodovino Jagelonske univerze (Molè je bil predstojnik tega oddelka med letoma 1956 in 1960),⁹ dolga leta je vodila Katedro za zgodovino srednjeveške in bizantinske umetnosti na Jagelonski univerzi in velja za Moletovo naslednico.

Iz zapisnika seje Državnega instituta za umetnost (Panstwowy Instytut Sztuki, 6. 9. 1957) je razvidno, da je Mole institutu priporočal svojega bivšega študenta iz Ljubljane (ni jasno, s kakšnim konkretnim namenom), Marijana Zadnikarja (1921–2005), ki je doktoriral na temo romanske arhitekture na Slovenskem in opravljal delo konservatorja na Republiškem zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani.

Mapa 81/7

Sedma mapa vsebuje pisma Vojeslavu Moletu (rokopisi, tipkopisi) iz let 1908–1966, in sicer od naslednjih oseb in institucij (navedeno po abecednem vrstnem redu priimkov oz. institucij – nadaljevanje): Salat A., Samous, Sanctis de G., Sawicka S., Schircks E., Schmidt S., Schneider A., Sekulič J., Sierpińscy, Simonin D., Siwicki M., Skalmowski W., Skubiszewski P., Slavische Rundschau, Šlebinger J., Slodnjak A., Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana,

9 Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, spletna stran.

Slovenska matica, Sławiansko Drużestwo w Bułgarii, Smola E., Sosnowski O., Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Stabej J., Starzyński J., Stefanescu J. D., Štefanova R., Steffen A., Steinberg J., Stefi I., Stelè F., Stelè M., Štìh B., Stopany B., Strzałko F., Strzygowski J., Swoboda, Szablowski J., Szurek – Wisti M., Szymańska H.

Iz domovine sta bila z Moletom v najintenzivnejšem stiku France Stelè (134 pisem) in Janko Šlebinger (17 pisem).¹⁰ Stelè je Moletu med drugim poročal o novostih na umetnostnem, pa tudi literarnem področju na Slovenskem in drugod ter ga prosil za članke o poljski umetnosti, npr. za predstavitev del slikarja Jana Matejke (1838–1893) ali sodobnih avtorjev, kot sta Stanisław Wyspiański (1869–1907) in Józef Mehoffer (1869–1946) v *Domu in svetu*.

Mapa 81/8

Osma mapa vsebuje pisma Vojeslavu Moletu (rokopisi, tipkopisi) iz let 1908–1966, in sicer od naslednjih oseb in institucij (navedeno po abecednem vrstnem redu priimkov oz. institucij – nadaljevanje): Tall N., Taszycki W., Tatarkiewicz W., Tesnière L., Tomoski T., Towarzystwo Sztuk Pięknych, Urbanek R., Valentinčič A., Valentinčič M., Verostko R., Vodnik F., Walicki M., Weidhaas H., Weingart M., Wędkiewicz St., Wydawnictwo „Arkady”, Wydawnictwo Literackie, Wydawnictwo „Sztuka”, Zachwatowicz J., Zadnikar M., Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Zakrzewski S., Zalar, Zdravkovič, Zdziechowski M., Zidarič M., Župančič O., Župančič N., Żarnecki, Jan, S., Żeromska F., Żółkiewski S., Żurowska K, neznani pošiljatelji.

Iz znanstveno-kulturnega instituta in založbe Ossolineum (Zakład Narodowy im. Ossolińskich) Moletu pišejo, da se nemška založba zanima za izdajo knjige *Umetnost južnih Slovanov*. Oton Župančič ga v imenu Narodnega gledališča Drama prosi, da bi pomagal priskrbeti komedijo Zofie Nałkowske (iz korespondence ni razvidno, katero delo ima v mislih), ter mu sporoča, da opera *Halka* Stanisława Moniuszke (1819–1872) zaradi finančne zahtevnosti projekta ne bo izvedena.

Mapa 81/9

V deveti mapi so shranjena pisma, jih je napisal Vojeslav Molè – gre predvsem za osnutke in kopije pisem v rokopisu ali tipkopisu – iz let 1913–1966, in sicer naslednjim osebam in institucijam (navedeno po abecednem vrstnem redu

¹⁰ Za natančnejši opis korespondence z J. Šlebingerjem gl. prispevek *Vojeslav Molè, posrednik poljske književnosti – iz Arhiva Jagelonske univerze v tej monografiji*.

priimkov): Bajer A., Bajer J., Charmer, Dobida K., Dzielińska J., Hensel W., Janet T., Kržišnik Z., Kwartalnik Historii Sztuki, Licharewa Z., Linnenkamp R., Menasce J. de, Millet G., Mohorovic A., Molè Ela, Molè Eliane, Molè Marian, Molè Marija, Molè Michał, Molè Rudolf, Morelowski M., Mossor B., Muzeum Narodowe w Krakowie, Nitsch K., Nowakowa Z., Osieczkowska C., Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Państwowy Instytut Sztuki, Polanice, Polska Akademia Nauk, Prezydium Towarzystwa Przyjaźni Polsko – Jugosłowiańskiej, Radovanovic M., Redakcja Wydawnictwa „Sztuka”, Rektorat ASP, Rektorat UJ, Rüdiger W., Rutkowski J., Rypka J., Ryszkiewicz A., Sawicka S., Schircks E., Slavische Rundschau, Slovenska matica, Słownik Starożytności Słowiańskich, Starzyński J., Stelé F., Szurek – Wisti M., Tintor, Wydawnictwo „Arkady”, Wydawnictwo Literackie, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Zarząd Funduszu Kultury Narodowej, Zarząd Główny Stowarzyszenia Historyków Sztuki – 1 list, bez daty, Zidarič M., Zarząd Główny Stowarzyszenia Historyków Sztuki, neznani pošiljateljji.

Največ pisem oziroma osnutkov iz te mape je bilo namenjenih družinskim članom, npr. ženi Elli Molè (35 pisem), snahi Eliane Molè (48 pisem, po Marianovi smrti), polbratu Rudolfu Moletu pošilja poljsko najnovejše leposlovje in mu sporoča, da je roman Seweryne Szmaglewske (1916–1992) *Dymy nad Birkenau* (Dim nad Birkenauom, 1945) zbudil veliko zanimanje in bi ga bilo vredno prevesti, o Župančičevi zbirki *Zimzelen pod snegom* pa piše, da »je nekaj biserov vmes, v celoti pa [ga] je knjiga razočarala«. ¹¹

Mape 81/10–15

Mape s signaturami od 81/10 do 81/15 vsebujejo rokopise in tipkopise Moletovih knjig, znanstvenih prispevkov, univerzitetnih predavanj, člankov, radijskih prispevkov, recenzij in osnutkov v rokopisih ali tipkopisih.

V **mapi 81/10** je tipkopis knjige *Sztuka Słowian południowych*.

Mapa 81/11 vsebuje tipkopis *Deux problèmes des relations* v francoščini, rokopis in tipkopis v poljščini z naslovom *Dialog w czasie wojny* o sztuce (datiran z: v Ljubljani, jeseni 1944), kratek članek v nemščini o figuri Dionizija: *Dionissij*, tipkopis v poljščini *Dwa groby w Lublanie* – besedilo o

¹¹ AUJ 81/9, mapa 2, pismo (osnutek) Vojeslava Moleta polbratu Rudolfu Moletu, 27. 3. 1946.

grobovih Frana Ilešiča (1871–1942) in Józefa Cholewe (1885–1942), slednji je med prvo svetovno vojno kot vojaški zdravnik prišel na Slovensko in bil nato med najaktivnejšimi pobudniki leta 1937 ustanovljenega Banovinskega inštituta za raziskovanje in zdravljenje novotvorb (današnji Onkološki inštitut).¹² Poleg tega je v mapi tipkopis *Historia sztuki jako historia humanizmu*, tipkopis *Južni Slovan* ter *Bizanc in zapad v luči umetnostne zgodovine*, s pripisom »skrajšano zaključno poglavje moje poljske knjige o umetnosti južnih Slovanov«, besedilo *Med Vzhodom in Zapadom*. Poglavlja iz zgodovine umetnosti (vsebina: 1. Namesto uvoda – odlomek iz dnevnika, 2. Pri čitanju Homerja, 3. V Dioklecianovi palači, 4. Spomini iz Bizanca, 5. Med Vzhodom in Zapadom. Na sledovih mladega Zapada, 6. Dialog med vojno o umetnosti. Razgovor med umetnikom in zgodovinarjem; pripis: pride še: a) Dodatek k Spominom iz Bizanca, b) Umetnostna kultura Slovanov, c) *Ars docet* ali drug naslov *Hesperidski vrtovi – zaključek*), tipkopis *Na przestrzeni między Wenecją a Bizancjum*, članek *Problem renesansu na półwyspie Bałkańskim i w Europie wschodniej*, ki ga je Molè poslal za objavo reviji *Biuletyn Historii Sztuki*, tipkopis *Rimska razmišljanja* ter tipkopis *Romantyzm. Podstawy i tendencje romantyzmu w sztukach plastycznych w ujęciu ogólnoeuropejskim*.

V **mapi 81/12** je članek z naslovom *Serbia. Arte* in besedilo s slovarskimi gesli (Sarajevo, Studenica, Skopje, Arte in Serbia), tipkopis z več gesli za slovar *Słownik sztuk plastycznych*, članek z naslovom *Średniowieczna architektura bizantyńsko-ruska*, tipkopis v slovenščini *Umetnostna zgodovina in humanizem*, izbrani problemi, tipkopis s tremi esejji *Życie sztuki/Forma i styl, Przemiany i odmiany, Sztuka a życie*, pri katerem v uvodu poudarja, da je bil prvotni namen besedila predstavitev sodobnih znanstvenih smeri v okviru teoretske podlage umetnostne zgodovine, v končni obliki pa gre za tri eseje o umetnosti. Poleg tega so v mapi časopisni izrezki Moletovih člankov (ker gre za izrezke, podatki o datumu izdaje ali časopisni številki niso vedno razvidni, v oklepajih so zato navedeni samo dostopni podatki): »*Polacy w cywilizacji Jugosławii*« iz časopisa *Polacy w cywilizacjach świata* (1939), »*Kultura i tradycja*« iz časopisa *Pion* (7. 11. 1934, št. 46, str. 6), »*Sztuka Ormian lwowskich*« iz časopisa *Pion* (št. 3, str. 4), »*Oton Župančič. W pięćdziesiątą rocznicę urodzin poety*« iz časopisa *Przegląd Współczesny* (2. 1928. št. 70, str. 291–295), pogovor z Moletom, ki ga je zapisal Antoni Brosz »*Z życia kulturalnego Słoweńców*« (datum in naslov časopisa nista razvidna), članek

12 Ravnihar, *Ob 35-letnici*, str. 43.

»Stoletnica kanalskih gasilcev« iz knjižice *Kanal ob Soči* (18. 8. 1963), kjer sta Vojeslav in Rudolf Molè omenjena kot znani osebnosti iz Kanala.

Naslednja **mapa (81/13)** obsega univerzitetna predavanja v rokopisu ali tipkopisu iz let 1925/1926–1950/1951: predavanja na Jagelonski univerzi v Krakovu, obvestilo o pogojih sodelovanja na seminarjih itd. ter besedila nekaterih predavanj na Univerzi v Ljubljani za zimski in letni semester 1941/1942 in zimski semester 1942/1943.

Mapa 81/14 med drugimi vsebuje besedila za radijske oddaje in poljudnoznanstvena predavanja iz let 1922–1962, npr.: besedili *Krajobraz słoweński* in *Literatura jugosłowiańska w przekładach polskich* za radio Kraków (21. 2. 1932 in 10. 3. 1935), besedili *Literatura słoweńska* in *Oblicze narodu słoweńskiego* za predavanji v društvu *Towarzystwo Słowiańskie* v Krakovu (18. 3. 1931, drugo predavanje ni datirano).

V **mapi 81/15** so mnenja in recenzije iz let 1926–1958, npr. knjige *Architectura perennis* Franceta Steleta in Antona Trstenjaka (slikovno gradivo Jože Plečnik), ocene magistrskih nalog študentov in študentk Jagelonske univerze, mnenja o znanstvenem delu ter Moletovo mnenje kot člana komisije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani o znanstvenih spisih Franceta Steleta in predlog, da se kandidat izvoli v rednega profesorja (9. 2. 1942).

Mapa 81/16

V šestnajsti mapi Moletove zapuščine so njegova literarna dela oziroma fragmenti v rokopisih ali tipkopisih iz leta 1919 (oz. nedatirana), npr. *Čez deset let*. Dramatična slika (s pripisom: igrana na silvestrov večer 1917 v Tari v Sibiriji), *Peter Sič. Roman v oktavah* (s pripisom 1: začel pisati v Sibiriji v Tari v februarju 1916 l. in pripisom 2: pozneje prenovljen), *Pogovori ob morju*, pesmi *Ti, Za, Tri rože, Sibirski pozdravi, Svoboda, Očetu, Očetu na grob, Thanatos* idr.

Mapa 81/17

Sedemnajsta mapa vsebuje nedatirana znanstvena dela, zapiske, bibliografijo v rokopisih ali tipkopisih. Med njimi so npr. članek z naslovom »Problem umetnikove osebnosti v umetnostni zgodovini«, besedila *Renesans w sztuce narodów słowiańskich*, *Dalmacija – rzeźba*, *Rosja – malarstwo ścienne* in kratek prispevek iz češkega časopisa *Lidove noviny*, ki poroča o Moletovem članku o slavistiki in umetnostni zgodovini, ki je izšel v reviji *Slavische Rundschau*.

Mapa 81/18

Osemnajsta mapa vsebuje reprodukcije umetniških del, risbe, fotografije, akvarele in grafike iz časa Moletovega bivanja v Sibiriji. V njej je med drugim 5 umetniških del avstrijskega slikarja Rudolpha Wackerja (1893–1939), ki so bila kasneje (leta 1996) razstavljena v Krakovu, ko je Generalni konzulat Republike Avstrije v Krakovu pripravil razstavo dotlej neznanih avtorjevih risb, tudi iz Moletovega arhiva, in simpozij z naslovom Krakovsko presečišče oziroma Schnittpunkt Krakau – Georg Trakl, Ludwig Wittgenstein, Rudolf Wacker, Hermann Molè.¹³

V mapi je tudi 21 umetniških del češko-nemškega slikarja Hansa Thume (1889–1968), številna dela pa so nepodpisana oz. jih ni mogoče identificirati.

Mapa 81/19

V devetnajsti mapi so reprodukcije znamenitosti in umetniških del, ki jih je Molè uporabljal na predavanjih in pri svojem delu. V njej so prav tako številne razglednice z upodobitvami umetniških del in krajev.

Mapa 81/20

V dvajseti mapi je zbrano družinsko gradivo – dokumenti, rokopisi in fotografije družinskih članov iz let 1924–1965: izkaznice, fragmenti korespondence, fotografija Moletove matere Marije Molè; potni list, fragmenti korespondence, rokopisi del, fotografija Moletove žene Elle Molè; fragmenti korespondence, spominska knjiga hčere Jadwige Bajer-Molè in fragmenti korespondence zeta Andrzeja Bajerja. V enem izmed osnutkov pisem Andrzej Bajer novembra 1965 prosi za dovoljenje, da se njegova žena, ki se je kot on specializirala za eksperimentalno citologijo, in hčerki preselijo k njemu v Ameriko, saj se je odločil ostati v tujini.

Mapa 81/21

V enaindvajseti mapi je družinsko gradivo, in sicer gradivo Moletovega sina Mariana Moleta. V njej so njegova šolska in univerzitetna spričevala, fragmenti korespondence, bibliografija (v enem izmed seznamov v rubriki »v pripravi« omenja slovensko-poljski in poljsko-slovenski slovar, ki ga pripravlja skupaj z Vojeslavom Moletom in bo izšel pri založbi Oddelka za slovanske študije Jagelonske univerze; omenjeni slovar ni izšel), kopije znanstvenih prispevkov, večinoma v francoščini, deloma tudi v poljščini ali angleščini, recenzije njegovih del.

13 Jacek Maj, *Zapuščina Vojeslava Moleta*.

Mapa 81/22

V zadnji mapi so zbrane Moletove fotografije, skupne družinske fotografije oziroma posamične fotografije družinskih članov in prijateljev: Adama Bajerja, Mariana Moleta, Elle Molè, Jadwige Bajer-Molè, Franceta Steleta.

Znanstveni arhiv Poljske akademije umetnosti in Poljske akademije znanosti v Krakovu

S preoblikovanjem znanstvenega društva Towarzystwo Naukowe Krakowskie je bila leta 1872 v Krakovu ustanovljena Akademija umetnosti. Po prvi svetovni vojni in ponovni pridobitvi poljske samostojnosti je bil njenemu nazivu dodan pridevnik »poljska«, uradno ime se je tako glasilo Poljska akademija umetnosti (Polska Akademia Umiejętności – PAU). Do leta 1952 je PAU delovala v Krakovu, nato pa je bila pripojena novoustanovljeni Poljski akademiji umetnosti v Varšavi in šele po letu 1989 je krakovski oddelek Poljske akademije umetnosti ponovno začel delovati.¹⁴

Poljska akademija znanosti v Krakovu (Polska Akademia Nauk w Krakowie – PAN) je bila ustanovljena leta 1957 kot protiutež priključitve krakovske Poljske akademije umetnosti novoustanovljeni enoti v Varšavi, ko se je izkazalo, da zaradi takratnih političnih razmer ponovna ustanovitve oziroma obuditev dejavnosti Poljske akademije umetnosti v Krakovu ne bo mogoča.

Današnji Poljska akademija umetnosti in Poljska akademija znanosti v Krakovu delujeta kot samostojni instituciji, pri čemer imata nekatere dejavnosti, kot je Arhiv znanosti PAN in PAU v Krakovu (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie), ki se nahaja na ulici sv. Jana 26, skupne. V arhivu med drugim hranijo zapuščine ali dele zapuščin članov obeh akademij.

Vojeslav Molè je 16. aprila 1933 (nekateri viri navajajo datum 16. junija 1933) postal dopisni član, 13. junija 1947 pa redni član Razreda za filološke vede Poljske akademije umetnosti v Krakovu, med letoma 1930 in 1933 je bil urednik revije *Przegląd Historii Sztuki*, ki jo je izdajala PAU,¹⁵ medtem ko član Poljske akademije znanosti v Krakovu ni bil, je pa aktivno sodeloval pri delu njenega komiteja za umetnostne vede (Komitet Nauk o Sztuce).¹⁶ Poljski del Moletove zapuščine se, kot že zapisano, nahaja v Arhivu Jagelonske univerze,

14 Polska Akademia Umiejętności, spletna stran.

15 Kalinowski, Wojsław Molé, str. 48; Kalinowski, Molé, Wojsław, str. 619; Nieciowa, Molé, Wojsław, str. 219.

16 Ostromęcka-Frączak, Vojeslav Molé, str. 315.

dele njegove korespondence pa je mogoče najti v mapah s pismi nekaterih članov PAU ali PAN, s katerimi si je Molè dopisoval.

Ohranjeni sta dve Moletovi pismi iz let 1937 in 1956 pravniku, umetnostnemu zgodovinarju in predavatelju na Jagelonski univerzi Tadeuszu Mańkowskemu (1878–1956) ter Moletova recenzija knjige *Orient w polskiej kulturze artystycznej* Mańkowskega s priporočilom za objavo.¹⁷

V mapi z gradivom Tadeusza Kowalskega se nahaja več razglednic Moleta Tadeuszu oziroma Zofii Kowalski, poslanih med drugo svetovno vojno (1940–1945) z naslova Bežigrad 10, Lubiana, Italia. Molè Kowalskemu poroča zlasti o dogajanju v Ljubljani, prosi za novice iz Poljske in mu piše, da so prejeli strašno novico o smrti tašče in sorodnikov. V pismih iz leta 1945 Molè sporoča namero, da se bo z družino vrnil v Krakov, in poroča o svojih zavzemanjih za profesorje Jagelonske univerze in njihovo osvoboditev iz taborišča.¹⁸

V zapuščini jezikoslovca in profesorja na Jagelonski univerzi Kazimierza Nitscha (1874–1958), ki je bil od leta 1947 tudi dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, so ohranjena Moletova pisma iz let med 1922 in 1945, ki so povezana s službenimi zadevami, poleg tega dopisnika omenjata prevode Nitscheve žene Aniele (roj. Gruszecka, 1884–1976), pisateljice in prevajalke, ki je objavljala pod psevdonimom Jan Powalski in je med drugim prevajala tudi iz slovenščine, npr. poezijo Otona Župančiča.¹⁹

Umetnostni zgodovinar in profesor na Jagelonski univerzi Lech Kalinowski (1920–2004) je bil Moletov študent, dopisovala sta si po Moletovi selitvi v Združene države Amerike oktobra 1966. Molè v pismih poroča, da je njegov novi dom »sicer zelo lep, a hkrati je tu neverjetno dolgočasno«. ²⁰ Kalinowskega prosi za usluge, povezane z nakazili njegovega denarja sorodnikom, saj se je izkazalo, da Moletova pokojnina ne more biti nakazana v ZDA. Pripoveduje mu, da piše knjigo spominov in knjigo o bizantinski umetnosti, s čimer si krajša čas.

Kot je znano, so Moletovi spomini v knjigi z naslovom *Iz knjige spominov* (v nekoliko skrajšani obliki²¹) izšli pri Slovenski matici leta 1970, medtem ko sta bili pobudi (vlogi za sofinanciranje pri Javni agenciji za knjigo RS) za izdajo spominov v poljskem prevodu leta 2012 in 2013 neuspešni.²²

17 Arhiv PAN in PAU, K III – 12, 317 in K III – 12, 433.

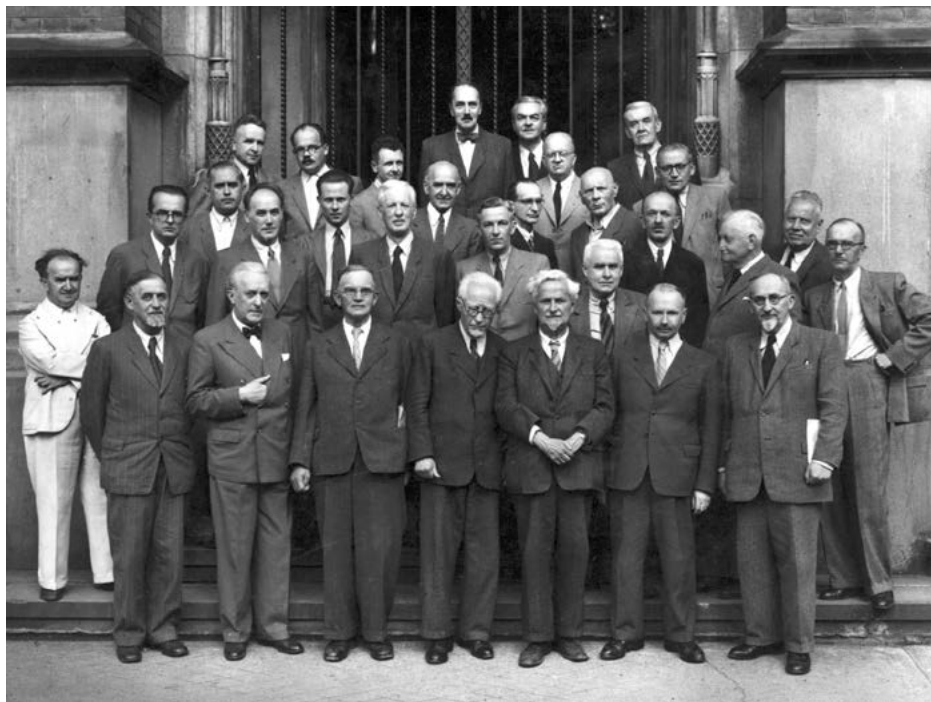
18 Arhiv PAN in PAU, K III – 4, 170.

19 Arhiv PAN in PAU, K III – 51, 198.

20 Arhiv PAN in PAU, K III – 192. Pismo Moleta Kalinowskemu, 30. 6. 1967.

21 Prim. Cerkovnik, *Neznana knjiga spominov*.

22 Jacek Maj, *Zapuščina Vojeslava Moleta*.

Profesorji Fakultete za humanistiko Jagelonske univerze pred stavbo Collegium Novum, 1946, Molè stoji v drugi vrsti, četrti z leve.

(Narodni arhiv v Krakovu, 29/670/0/-/5228)

Narodni arhiv v Krakovu

Narodni arhiv v Krakovu (Archiwum Narodowe w Krakowie), katerega glavni del se nahaja na Rakowicki ulici 22E v Krakovu, je bil ustanovljen leta 1878 in je danes del Državnih arhivov (Archiwa Państwowe).

V arhivski računalniški sobi je med drugimi na voljo digitalizirano fotografsko gradivo, kjer je shranjena fotografija profesorjev Fakultete za humanistiko Jagelonske univerze pred stavbo Collegium Novum, in sicer po vojni, leta 1946.²³ To je tudi edini dokument, povezan z Vojeslavom Moletom, ki ga hranijo v Narodnem arhivu v Krakovu. Na fotografiji so: Mieczysław Brachner, Leon Klemensiewicz, Kazimierz Dobrowolski, Stanisław Szczotka, Jan Safarowicz, Tadeusz Lehr-Splawiński, Stanisław Łempicki, Adam Bochnak, Kazimierz Wyka, Ludwik Piotrowicz, Jan Hulewicz, Vojeslav Molè, Tadeusz

²³ Archiwum Narodowe w Krakowie, 29/670/0/-/5228.

Stanisław Grabowski, Stanisław Leszczycki, Stanisław Gąsiorowski, Stanisław Pigoń, Roman Grodecki, Kazimierz Piwarski, Stefan Szuman, Tadeusz Kowalski, Zdzisław Jachimecki, Tadeusz Sinko, Kazimierz Nitsek, Feliks Kopera, Józef Widajewicz, Jan Dąbrowski, Władysław Heinrich, Jan Janow, Adam Kleczkowski in Kazimierz Moszyński.

Viri in literatura

Arhivski viri

Archiwum Narodowe w Krakowie (Narodni arhiv v Krakovu): 29/670/0/-/5228, Dokumentacja fotograficzna, Kraków – Profesorowie Wydziału Humanistycznego UJ, przed wejściem do Collegium Novum.

Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (Znanstveni arhiv Poljske akademije znanosti in Poljske akademije umetnosti v Krakovu): K III – 12, 317, Mańkowski, Tadeusz, korespondencja; K III – 12, 433, Mańkowski, Tadeusz, materiały o twórcy, K III – 4, 170, Kowalski, Tadeusz, korespondencja; K III – 51, 198, Nitsch, Kazimierz, korespondencja; K III – 192, Kalinowski, Lech, korespondencja.

AUJ – Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Arhiv Jagelonske univerze v Krakovu): Spuścizna 81, Molè, Wojsław, 22 map.

Periodični tisk

Kalinowski, Lech. Wojsław Molè 1886–1973. *Koniec wieku*, 1997, št. 10, str. 45–54.

Ostromęcka-Fraćzak Bożena. Vojeslav Molè. *Literatura na Świecie*, 1988, št. 12, str. 314–316.

Literatura

Cerkovnik, Gašper. Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. *Arhivi*, 38, 2015, št. 2, str. 401–412.

Kalinowski, Lech. Molè, Wojsław. V: *Polski słownik biograficzny*. 21. zvezek. Wrocław, 1976, str. 618–620.

Molè, Vojeslav. *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.

Nieciowa, Elżbieta Helena: Molè, Wojsław. *Członkowie Akademii Umiejętności 1872–1952*. Wrocław/Warszawa/Kraków/Gdańsk, 1973, str. 219.

Referat

Maj, Jacek. *Zapuščina Vojeslava Moleta v poljskih arhivih in pobuda za izdajo spominov v poljskem prevodu*. Prispavek na Posvetu o Vojeslavu Moletu. Slovenska matica, 5. 10. 2022.

Internetni viri

- Institut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, spletna stran Oddelka za umetnostno zgodovino Jagelonske univerze. <https://ihs.uj.edu.pl/institut/o-nas> (Dostop: 26. 8. 2023).
- Polska Akademia Nauk w Krakowie, spletna stran Poljske akademije znanosti v Krakovu. <https://krakow.pan.pl/pl/strona-glowna> (Dostop: 28. 8. 2023).
- Polska Akademia Umiejętności, spletna stran Poljske akademije umetnosti. <https://pau.krakow.pl/index.php/pl/akademia/historia> (Dostop: 28. 8. 2023).
- Ravnihar, Božena: Ob 35-letnici Onkološkega inštituta v Ljubljani. Iz govora prof. dr. Božene Ravnihar ob proslavi 15. XII. 1973. <https://obzornik.zbornica-zveza.si/index.php/ObzorZdravNeg/article/download/986/935/> (Dostop: 19. 8. 2023), str. 43–45.
- Universitätsbibliothek Heidelberg – Digitale Bibliothek. Vojeslav Molè, skenirano gradivo (knjige, članki). <https://www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/digilit.html> (Dostop: 19. 7. 2023).

**OHRANJANJE
SPOMINA NA
VOJESLAVA MOLETA**

Milček Komelj

**OB ODKRITJU
SPOMINSKE PLOŠČE
VOJESLAVU MOLETU
V LJUBLJANI,
5. OKTOBRA 2021**

Vojeslav Molè je svoje življenje spremenil v poslanstvo, posvečeno poglobljenemu spoznavanju celotne likovne, in ne le likovne umetnosti. Njene zapletene ustvarjalne procese je razbiral v najširših časovnih razponih in civilizacijsko-kulturnih prostranstvih, pri tem pa je sledil tudi nastajanju narodnih specifičnosti, pri čemer je ostajal zavezan slovenstvu; a je postal enako navdušen tudi za vse poljsko, saj mu je, kot je zapisal, poljska kultura celo prešla v meso in kri.

Kar 33 let je deloval v Krakovu, kjer je stike s poljsko ustvarjalnostjo v zavesti o svoji dvojni pripadnosti tudi živo poosebljal. Že njegov zvesti stanovski prijatelj France Stelè je bil na Poljsko tako navezan, da je izjavljal, kako jo šteje za drugo domovino in da mu na starost srce vse bolj vleče proti Vzhodu. Molè pa se je tam resnično udomačil in razcvetel kot rastlina, presajena v sorodno zemljo.

Poljska literatura se ga je dotaknila že v osnovni šoli in še ves čas pozneje se je opajal z njenim pesništvom. Ob spominu na čas, ko je prebral Sienkiewiczovo knjigo *Z ognjem in mečem*, je celo napisal: »Mislim, da je bil to najusodnejši

trenutek v mojem življenju, usoden za vso mojo bodočnost.« In tudi prve umetnostnozgodovinske knjige v življenju je spoznal pri novomeškem gimnazijskem profesorju Hugu Skopalu, po narodnosti Poljaku.

Že leta 1907 se je odločil za študij literature v Krakovu in tam spoznal usodno sonce svojega hrepenenja, poznejšo ženo Elo, ki je obsijala njegovo prvo pesniško zbirko *Ko so cvele rože*, in prav v Krakovu se je, ko se je vsestransko kulturno razgledal, navdušil za umetnostno zgodovino. Dokončno pa se je zanj opredelil v Rimu, od koder se je odpravil študirat na tedaj v Evropi osrednjo umetnostnozgodovinsko šolo na Dunaju, kjer je prijateljeval z duhovitim Poljakom Dettloffom, »modelom« za Fritza v romanu Izidorja Cankarja *S poti*, in se seznanjal z daljnosežnimi pogledi markantnega poljskega profesorja Strzygowskega - ta mu je celo sugeriral bizantinistično temo za doktorat -, in je zato bolj kot kdo drug od slovenskih umetnostnih zgodovinarjev svoje zanimanje kritično razširil tudi na evropski in neevropski Vzhod. Potem ko se je kot vodja spomeniške službe v Splitu tesno zblížal še z dalmatinsko umetnostjo, se je v revolucijskem viharju prve svetovne vojne znašel v ujetništvu v Sibiriji in bil tam kljub razmeram habilitiran na univerzi v Tomsku (od koder je eno izmed hrepenenjskih pesmi, v kateri je obudil značilen spomin na spokojno idilo v slovenski domovini, napisal kot pismo prijateljskemu Otonu Župančiču). Zatem je postal na ljubljanski univerzi docent za klasično arheologijo in bizantinsko umetnostno zgodovino, a se je ob Izidorju Cankarju počutil peto kolo in se sredi dvajsetih let odzval vabilu, naj pride predavat zgodovino umetnosti slovanskih narodov na Jagelonsko univerzo v Krakov, kjer so ga sprejeli z odprtimi rokami, in tam je že leta 1931 napisal odmevno zgodovino starokrščanske in zgodnje-bizantinske umetnosti.

Še preden je bila okupirana tudi Slovenija, se je med drugo svetovno vojno iz Lvova zatekel v Ljubljano in si tam prizadeval, da bi jugoslovanske akademije opozorile na usodo krakovskih univerzitetnih profesorjev, ki so jih zajeli Nemci in poslali v koncentracijsko taborišče. Med vojno je v Ljubljani na univerzi predaval bizantinsko umetnost in pustil neizbrisen spomin v dušah tedaj sicer redkih slušateljev, še posebno pa je za vselej zaznamoval duhovna obzorja grafika Marjana Pogačnika. Pri Slovenski matici je tedaj izdal že na Poljskem napisano knjigo *Umetnost, njeno obličje in izraz*, ki je širokopotezno začrtala njegove široke razglede in presegala shematskost, značilno za teoreme šole, iz katere je izhajal. Umetnost je v njej izenačil z normo človekovega idealnega življenja, ki postaja življenjski izraz in stil, v katerem človek odkriva samega sebe, kajti najgloblji čar in večna in nespremenljiva resnica sleherne prave umetnosti sta bili zanj, kot je

Spominska plošča Vojeslavu Moletu v Ljubljani

(Foto: Nina Kavčič Lulik)

zapisal, v »neprestanem iskanju in realiziranju ideala, v vedno novem njegovem oblikovanju, ki je obenem oblikovanje forme samega življenja«.

Ko se je po vojni ponovno odzval ponudbi iz Krakova in postal redni profesor za umetnost slovanskih narodov s posebnim ozirom na Jugoslovane na novoustanovljenem Inštitutu za slovanske študije Jagelonske univerze ter leta 1947 tudi redni član krakovske akademije znanosti, se je šele lahko široko razmahnil, pisal tako o poljski umetnosti kot o ruskih ikonah in ruski umetnosti in ustanovil t. i. slavistično umetnostno zgodovino. Zasnoval je temeljno delo *Umetnost južnih Slovanov*, prvo te vrste, in v njem pojasnil, da ni enotne južnoslovanske umetnosti, ampak je le umetnost posameznih južnoslovanskih narodov, ki v osnovi pripadajo različnima kulturnima krogoma, zahodnoevropskemu in bizantinskemu, katerih meja je segala prav prek ozemlja nekdanje Jugoslavije. Ob tem je Poljake seznanjal s slovensko likovno umetnostjo in književnostjo ter spodbujal kulturne stike tudi s podeljevanjem štipendij slovenskim raziskovalcem, kot prvemu Antonu Slodnjaku. Četudi je bil specialist za Bizanc, pa mu je bila kot pesniku in znanstveniku vendar vse

življenje intimno najbolj pri srcu italijanska, posebno beneška renesančna umetnost z blagimi Madonami, pastoralami in sončnimi zahodi, z Giorgionejevimi mladostnimi sanjami o lepoti in sijočim Tizianom, ki so bili najbližji njegovi muzikalno skladni osebnosti, njegovi trajni nagnjenosti do Mediterana in njegovi izrazito humanistični, v idealno življenjsko ubranost zazrti življenjski harmoniji.

Vojeslav Molè je bil v izročilu antike ukoreninjen aristokratski esteta in premišljevalec o poteh in procesih umetnosti in o skrivnostih življenja. Ko se je po ovinkih vračal iz Sibirije kot Odisej, je odmeve in utrinke s te trpko eksotične poti povezal v pesniško zbirko *Tristia ex Siberia*, v kateri se mu je kot uganka vseh ugank zastavljalo vprašanje Boga. V poezijo klasičnih oblik pa je z občutljivostjo prevajal tudi klasične likovne umetnine, med njimi antično komično in tragično masko, ki zaznamujeta večni kontrast življenja. Glede na to je samoumevno, da tudi kot deklariran znanstvenik ni zanikal pomena osebne dojemljivosti za umetnost, ampak jo je prepoznaval kot nujno. Zato je nasprotoval pogledom, ki so pri razlaganju umetnosti izključevali vsakršno subjektivno doživljajskost, daljnovidno prepričan, da mora biti znanstvenik pri svojem delu tudi čustveno udeležen in ne le »knjigovodja faktov«; iz okvirov ljubljanske umetnostnozgodovinske šole, ki se je osredotočala na stilnozgodovinski razvoj, je izstopal tudi z večjim poudarjanjem pomena umetniške osebnosti, ker se je zavedal, da skozi umetnost spregovarja tudi sam človek, ki lahko celo usmerja umetnostni razvoj.

Ob stvarnem ugotavljanju zgodovinskih vrednot umetnosti, ob katerem je ugotavljal, da je lahko lepota več vrst, je govoril tudi o njenih absolutnih vrednotah, pri vsem delovanju pa je kot nujno predpostavljal tudi etičnost in presoja ljudi tudi glede nanjo. Z vsem delom, najbolj eksplicitno pa z avtobiografijo *Iz knjige spominov*, ki jo je napisal v ameriškem Oregonu, kamor se je v poznih letih preselil k hčerki, se je izkazal kot subtilen in oster opazovalec, a tudi kot čuteč, na družino in domovino navezan mož, kot prefinjen kreator pa zlasti tankočuten esejist.

Kot člen velike generacije utemeljiteljev slovenskih humanističnih znanosti, torej kot dedič in spremljevalec slovenske moderne, ki se je izoblikoval v soju tedanjega neslutnega umetniškega razcveta, se je Molè dojemal za večnega romarja, žejnega lepote, sonca in poezije, ki je vse življenje iskal resnico in harmonično lepoto. V nenehno spreminjajoči se umetnosti, ki je za njegovo dušo izvirala iz vrelca antike, ki mu je zalival mitične vrtove Hesperid, je razbral izraz zmagoslavja človeškega duha. Kot vprašanje vseh vprašanj se mu je sko-

Podžupan Mestne občine Ljubljana Aleš Čerin in veleposlanik Republike Poljske v Ljubljani Krzysztof Olendzki ob odkrivanju spominske plošče Vojeslavu Moletu
(Foto: Polona Avanzo)

njo razkrivalo razmerje med človekom in svetom, v starostnih letih pa se je v svetlobi lepih, a pod težo življenjskih bremen tudi nadvse bridkih izkušenj zavedel, da je zanj življenjsko vprašanje vseh vprašanj, kot je imel navado reči, v bistvu eno samo: kaj je smisel življenja in kaj je smisel smrti. Smisel smrti, ki ga je za vselej najbolj ranila, ko mu je prežgodaj pokosila izjemno nadarjenega sina Marijana, se mu za življenja ni razkril; a se je spričo tragične človeške minljivosti toliko jasneje zavedal, da je večna vsaj umetnost, v kateri je zato ugledal tudi smisel življenja; smisel umetnosti pa je dojel v odrešilnosti lepote.

Vojeslav Molè je bil človek dveh domovin, slovenske in poljske, poljske in slovenske. S srcem se je vedno vračal v kraje mediteranskega in dolenjskega otroštva, a se je v bogastvo stare in mlade poljske kulture tako vživel, da se ni uvrstil le med utemeljitelje moderne poljske umetnostne zgodovine, ampak so mu tudi tamkajšnje likovne oblike sčasoma »segle do srca«. Vse življenje ljubeče razpet med Slovenci in Poljaki je s svojega likovnozgodovinskega področja utemeljil vezi, ki se v Evropi, katere edina perspektiva je v upoštevanju in spoštovanju kulturne suverenosti svobodnih narodov, manifestirajo in krepijo vse do danes.

V slovenski kulturni zavesti je bil ves čas spoštovan, leta 1961 je bil sprejet za dopisnega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, vendar je bil zaradi svoje odmaknjenosti od domovine doma v resnici manj živo navzoč. Vsaj študentom umetnostne zgodovine ga je najbolj približala knjiga *Umetnost južnih Slovanov*, ki jo je v slovenščino prevedel France Vodnik, v novejšem času pa je bolj upoštevan tudi kot pesnik, četudi je obveljal za reflektivnega, zunaj aktualnega časa stoječega neoklasicista, ki se je v nekem verzu že sam označil za poeta »lepote mrtvih nad«. S svojo zatopljenostjo v večnostne ideale med morskimi obzorji in böcklinskimi cipresami je danes lahko videti skorajda duhovni sodobnik poznejše slikarke Metke Krašovec. Zanimanje zanj pa na novo narašča in se prenavlja. Že samo s svojimi razglabljanji, ki se dotikajo razmerja med umetnostjo in življenjem ter se sprašujejo tudi o samem smislu umetnostne zgodovine, Molè izstopa kot pomemben izviren mislec in esteta. Še posebej pa v Sloveniji spomin nanj oživlja, kadar se umetnostna zgodovina ozira k izvirom svoje bogate, danes že več kot stoletne zgodovine, kajti ta preteklost ostaja še vedno živa in dragocena, ker pogledi nekdanjih osebno profiliranih znanstvenikov humanistične vrste, kakršen je bil Vojeslav Molè, ne zastarajo, ampak nas lahko, če velikim osebnostim spoštljivo prisluhnemo, vedno znova duhovno spodbujajo in bogatijo.

Poslej nas bo na Vojeslava Moleta na hiši poljske ambasade, v kateri je nekoč akademik s svojo družino živel, v Ljubljani trajno spominjala odkrita spominska plošča. Poljskemu veleposlaništvu, ki je plemenito zamisel pobudilo, in ljubljanski mestni občini izražam za to kulturno dejanje v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti vse priznanje in hvaležnost.

Aleš Gabrič

UVODNE BESEDE NA POSVETU O VOJESLAVU MOLETU, 5. OKTOBRA 2022

V dvorani Slovenske matice si v zadnjem času kot po tekočem traku sledijo dogodki, med njimi posveti o pomembnih osebnostih ali dogodkih preteklosti, ki jih ne smemo pozabiti in izgubiti z obzorja, saj so nas, zanamce, zadolžili na takšen ali drugačen način. Ponosen sem, da je med temi tudi vse več posvetov, ki slovensko kulturno tradicijo povezujejo s širšo evropsko ali svetovno ter tako namesto nekdanjih razdvajanj, kaj je kdo ustvaril, gradijo mostove med duhovnimi tradicijami različnih narodov. Naj navedem zgolj nekaj dogodkov iz zadnjega leta in še nekaj mesecev poleg, od lanskega maja, ko smo pripravili simpozij ob 200-letnici ljubljanskega kongresa, ki je tedaj majhno, nepomembno deželno središče postavil v središče pozornosti svetovnega dogajanja. Lanskega oktobra sta nato sledila še posvet, ki je nakazal vezi slovenske in srbske arheologije, in posvet o slovenskem tisku v Italiji, ki je pozornost usmeril na našo zahodno sosedo. Letos pa smo se na posvetu ob stoletnici Rada Lenčka, pionirja slovenistike v ZDA, dotaknili kulturnih stikov na čezatlantski ravni, na simpoziju ob 500-letnici Jurija Slatkonje, skladatelja, reformatorja dunajske dvorne kapele, predhodnika Zbora dunajskih dečkov

in prvega dunajskega škofa, pa vezem z Dunajem oziroma severnimi sosedi, s katerimi smo dolgo živeli v skupni državi.

Danes bomo ob osebnosti, ki ji je posvet posvečen, torej Vojeslavu Moletu, pogledovali predvsem k slovensko-poljskim kulturnim stikom. Molè je vsekakor bil kulturni posrednik, morda tudi oznaka kulturni ambasador ne bi bila odveč, med slovenskim in poljskim svetom. Za kakšno drugačno osebnost bi marsikdo ocenil, da je bil razpet med Ljubljano in Krakovom, a bi bila za Moleta primernejša ocena, da je tkal vezi med mesti, v katerih je služboval in v njih zapustil močan vtis. Vsekakor je prav, da se spomin na Moleta ohranja v različnih kulturnih prostorih, še posebej tudi v domovanju Slovenske matice. Bil je njen hišni avtor, prvi prispevek zanjo pa je napisal ravno v letu, ki ga je tedanji predsednik Slovenske matice dr. Fran Ilešič označil za začetek sistematičnejšega načrtovanja prevodov iz svetovne književnosti z naslonitvijo na slovenski svet. »Dočim se je dosle le čakalo, kaj da nam kdo prevede in ponudi, smo sedaj stopili v zvezo s poznavatelji zlasti poljske, češke (in srbske) književnosti ter se pri tem ozirali zlasti na leposlovno prozo«, je zapisal predsednik Ilešič v predsednikovem poročilu za leto 1909/10. Zastopniki Slovenske matice so se leta 1909 udeležili proslave ob stoletnici Julija Slowackega v Krakovu, da pa ne bi ostalo zgolj pri pasivni udeležbi, so sklenili, da se pomembnega poljskega pesnika spomnijo tudi z daljšim zapisom. Kdo bi bil za to nalogo primernejši kot študent, ki je nedolgo pred tem prebil študijsko leto v Krakovu, spoznaval poljsko književnost in za poljsko revijo napisal članek o slovenski literaturi. Ob stoletnici Julija Slowackega (kakor so tedaj še v maniri slovenjenja zapisali ime Juliusz Slowacki) je prvi spis, ki ga je Vojeslav Mole objavil pri Slovenski matici, in sicer v 16. zvezku Knezove knjižnice, ki je izšel leta 1909. Ob prvi podrobnejši predstavitvi Slowackega Slovencem je zapisal: »Sodobniki ga niso priznavali in umeli, sam Mickiewicz ga ni vedel prav ceniti; šele mlada in moderna Poljska je spoznala v njem duha, ki ni nič manjši od Mickiewiczevega, in spoznala v njem svojega velikega predhodnika.«

Že Moletova prva objava pri Slovenski matici je tako sodila v sklop poljsko-slovenskega kulturnega posredništva. Pri Slovenski matici je kasneje v letih 1941, 1957 in 1965 izdal tudi tri monografije z umetnostnozgodovinsko tematiko. Prvo je ponudil v objavo po tem, ko se je leta 1939 umaknil v Ljubljano. Bila je prevod poljskega izvirnika, katerega izid je preprečila okupacija Poljske. Izdajo pri najstarejšem slovenskem znanstvenem in kulturnem društvu mu je svetoval prijatelj in kolega France Stele, prepričan, da bo Slovenska matica rada izdala vrhunsko znanstveno delo. A je vojna ujela Moleta tudi v Ljubljani in knjiga je

Vojeslav Molè v upodobitvi Božidarja Jakca, 6. avgusta 1957
(SI AS 2161/9)

izšla ravno v prvih dneh italijanske okupacije slovenske kulturne prestolnice. Kot krono njegove povezanosti s Slovensko matico je leta 1970, tri leta pred njegovo smrtjo, ko je že stanoval pri hčerki v Oregonu na oni strani Atlantika, v zbirki Spomini in srečanja kot 5. zvezek izšlo še delo *Iz knjige spominov*, avtorjev pogled na prehojeno življenjsko pot, avtorefleksija na kulturno delo in posredniško vlogo med kulturami, ki ga je opravil, med drugim tudi pravi poklon slovensko-poljskim kulturnim stikom.

Kar preko Vojeslava Moleta še dodatno povezuje Slovence in Poljake, je dejstvo, da veleposlaništvo Republike Poljske v Ljubljani domuje v hiši, v kateri je po preselitvi iz Krakova v Ljubljano stanoval Vojeslav Molè. Poljsko veleposlaništvo je to pred letom obeležilo z odprtjem spominske plošče, slavnostni govornik ob otvoritvi pa je bil prejšnji predsednik Slovenske matice akademik. dr. Milček Komelj. Za pozornost, ki jo je posvetil Moletu kot izjemni osebnosti vzpostavljanja tesnejših poljsko-slovenskih kulturnih vezi, se moramo zahvaliti veleposlaniku Krzysztofu Olendzkemu, ki ga kot zgodovinarja odkrivanje tovrstnih povezav še dodatno spodbuja h krepitvi vezi. Ena od njegovih pobud je bila tudi, da se Moletu poklonimo s posvetom. Zaradi znanih zdravstvenih razmer se je uresničitev ideje sicer nekoliko zavlekla, a danes smo le tudi pri tem koraku, ki ga ne bi mogli izvesti brez pomoči Veleposlaništva Republike Poljske v Ljubljani, za kar se g. veleposlaniku in njegovemu osebju iskreno zahvaljujem.

Krzysztof Olendzki

**PROFESOR VOJESLAV
MOLÈ: ZA POLJSKO
IN SLOVENIJO.
JESEN 1939.**

Jeseni leta 2020 mi je v roke prišla drobna knjiga z naslovom *Poljska, njena zgodovina in njen duh*. Izkazalo se je, da so avtorji knjige Tine Debeljak, Rudolf Molè in France Stelè. Izšla je v Ljubljani pri Jugoslovanski knjigarni jeseni 1939. Prav takrat, ko je leta 1918 ponovno rojena Republika Poljska zaradi nemške in ruske invazije padla v somrak okupacije dveh zločinskih totalitarnih držav. Avtorji knjige – do tedaj edine o zgodovini Poljske v slovenščini – so brat in najtesnejša prijatelj profesorja Vojeslava (Wojsława) Moléta, vélikega slovenskega in poljskega umetnostnega zgodovinarja in pesnika, lucidnega evropskega intelektualca, ki je povezoval Poljsko s Slovenijo in Slovenijo s Poljsko.

Profesorja Moléta ni med avtorji knjižice, ki je pomembna tako za Slovence kot za Poljake, saj je v času, ko je bila napisana in verjetno tudi v naglici natisnjena, skušal z ženo Elzbieta in otrokoma pobegniti iz Poljske, ki je bila pod nemško in sovjetsko okupacijo, kjer je živel in do druge svetovne vojne kot univerzitetni profesor poučeval umetnostno zgodovino na Jagelonski univerzi v Krakovu. Kot državljani takratne nevtralne Jugoslavije je lahko z družino zapustil njemu ljubi

Krakov in slavno univerzo ter se z ženo in otrokoma zatekel v rodno Slovenijo, kjer je po zaslugi svojega prijatelja profesorja Franceta Steleta spomladi 1940 prevzel katedro za bizantologijo; vendar pa se je to zgodilo nekaj mesecev po objavi zgodovine Poljske in njenega duha, ki sem jo omenil na začetku. Ta knjiga je bila izjemnega pomena ne le za Poljake, ki jim je objava njihove zgodovine in pripovedi o duhu, s katerim so se bojevali za samostojnost in neodvisnost, vlivala optimizem v času, ko so kot vojni begunci že konec septembra 1939 začeli prihajati v Ljubljano; temveč je bil namen *Poljske, njene zgodovine in njenega duha* tudi slovenskim bralcem prikazati kulturne vezi s Poljsko in uzavestiti nepojmljiv zločin, ki so ga Nemci zagrešili nad samostojno državo sredi Evrope, ne oziraje se na vihre prve svetovne vojne, ki je generaciji Franceta Steleta in bratov Molè vzela več sto tisoč mladih življenj, predanih evropski kulturi. Na zadnjih straneh te izjemne publikacije njeni avtorji pričajo tudi o znašanju nacizma nad poljsko kulturo. Z zapisanim dokazujejo, da vojna proti Poljski ni bila le vojaški spopad, temveč tudi uničevanje kulture in civilizacijske dediščine poljskega naroda, katerega namen je bil njegovo popolno uničenje. Za slovenske intelektualce, ki so se pridružili boju proti fašizmu in nacizmu, je bilo to spoznanje izjemnega pomena in obenem zastrašujoče. Izdaja navedene knjige ter javno delovanje avtorjev *Poljske, njene zgodovine in njenega duha* sta bila uvod za nadaljnje delovanje te skupine, ki je novembra 1939 organizirala mednarodni protest za izpustitev na prostost profesorjev krakovske univerze, ki so jih Nemci nezakonito aretirali. Profesor Molè je to dramatično dogajanje osebno podoživljal, bil je v Krakovu, kjer je skušal skupaj s poljskimi kolegi braniti univerzo in njene vrednote, kar opisuje v svojih spominih.

Vrnitev profesorja Vojeslava Moleta v Ljubljano sredi decembra 1939 je bila žalostna posledica nemške okupacije in nemškega boja proti poljski kulturi, katere eden najpomembnejših simbolov je bila prav Jagelonska univerza. Kot je zapisal v spominih, je postal »begunec v svoji domovini«. Po zaslugi prijateljev Franceta Steleta, Ivana Cankarja in Tineta Debeljaka se je vrnil na univerzo, tokrat na ljubljansko, ter se vključil v zagotavljanje pomoči tudi drugim beguncem iz Poljske. Profesor Vojeslav Molè je v več kot dveh mesecih nemške okupacije na Poljskem zelo dobro dojel, kaj pomeni raznarodovalna politika tretjega rajha. Kot opazovalec tragičnih usod njegovih judovskih stanovskih kolegov predavateljev na Jagelonski univerzi in judovskega prebivalstva v Krakovu je bil priča uničujočemu antisemitizmu Nemcev, zato si je po prihodu v Ljubljano prizadeval dejavno pomagati beguncem iz Poljske. Pomoč je že od septembra organiziral profesor France Stelè, poljski častni konzul v Ljubljani, še posebej

poljskim državljanom judovskega porekla. To delovanje pa ni izhajalo zgolj iz humanitarnih vzgibov ali čustev, ki jih je gojil do Poljske, kjer je Molè živel skoraj dvajset let in kjer je delal svojo znanstveno kariero, kot bi lahko domnevali. Na podlagi njegovih spominskih zapisov in *Poljske, njene zgodovine in njenega duha*, ki sem jo orisal v prispevku, dela, ki so ga izdali njegovi prijatelji, lahko rečem, da njegova pomoč izhaja tudi iz vere, ki jo je imel v prihodnost Poljske, ter iz vitalnosti njene kulture, ki kot sestrška kultura slovenski ne more propasti, če njuni tvorci gojijo spomin nanjo in jo razvijajo, čeprav je njihova država začasno prenehala obstajati na političnem zemljevidu. Profesor Molè je bil navdušen nad izvirstnostjo slovanske kulture, ki ni mogla in ne more obstajati brez poljskih in slovenskih stebrov.

IMENSKO KAZALO

A

Abramić, Mihovil 21, 159
Adonis 92
Afrodita / Aphrodite 83, 106–108, 113, 116–117
Ajdukiewicz, K. 159
Ajnalov, Dmitrij Vlasjevič 52
Ajootian, Aileen 107, 115
Akvinski, Tomaž 17
Alkaj / Alcaeus 91–93, 95, 117–118
Altendorfowna, W. 159
Andrić, Ivo 17, 24, 131
Anger 21
Antoličič, Gregor 27, 47
Antoniewicz, Wł. 159
Archutowski, J. 159
Arh 35
Aristofan 92
Arnold, S. 159
Ashton, L. 159
Asnyk, Adam 124
Aškerc, Anton 18, 129, 132
Avanzo, Polona 179
Avgust, cesar 103
Avzonij 93

B

Babits, Mihály 106, 115
Baczko, B. 159
Bajer, Andrzej / Andrew 9, 124, 147, 155–156, 159, 161, 164, 167–168
Bajer, Anna Maria 161
Bajer, Marieta Joanna 161
Bajer-Molè, Jadwiga 9, 124, 147–148, 155–156, 159, 161, 164, 167–168
Balestra, Giovanni 114
Bamberg, Fedor 89, 101, 117–118
Barański, M. 159
Bardach, J. 159
Barle, Janko 157
Batowski, H. 159
Batowski, Z. 159

Baudelaire, Charles 79
Bazielich, W. 159
Bažant, Jan 109, 115
Beatrice 87–89
Becker, Philipp August 112
Benedics, E. 159
Benedik, Martin 116
Benešič, Julije 128, 130–131, 159
Bergmann, Johannes 115
Bernik, France 126, 159
Białostocki, Jan 56–57, 75
Bieber, Margarete 107, 115
Bielak, F. 159
Bihalji-Merin, Oto 159
Birnbbaum, V. 159
Bjelčević, Aleksander 117
Bochnak, Adam 71, 170
Boetij 93
Bogdanović, M. 159
Bohdziewicz, P. 159
Bol, Peter Cornelis 115
Boldrini, Sandro 93, 115
Borko, Božidar 140, 159
Borojević, Svetozar 27
Boršnik, Marja 140
Bosković, D. 159
Brachner, Mieczysław 170
Branko, S. 159
Brok, F. 159
Brosz, Antoni 165
Brueghel, Pieter, starejši 13
Brumerowa, B. 159
Brzezińska, M. 159
Brzozowski, Stanisław 128–129
Brzustowiczowie 159
Bucik, Avgust 27
Budal, A. 159
Buitron-Oliver, Diana 105, 115
Bulić, F. 159
Bunsch, Karol 136
Burda, A. 159
Buttolo, Franca 89

C

Cameron, Alan 109, 115
 Cancik, Hubert 119
 Cankar, Ivan 8, 18–19, 24, 98, 114–115, 124, 126, 131, 134, 141, 152, 158–159, 162, 186
 Cankar, Izidor 112, 114, 118, 131, 159, 176
 Cankar, Karlo 131
 Capuder, Andrej 89
 Carus, Paul 107, 115
 Cehak 29
 Ceran, Waldemar 58, 75
 Cerar, Božo 147
 Cerk, A. J. 159
 Cerkovnik, Gašper 25, 47, 142, 147, 150, 153, 157, 169, 171
 Cevc, Emilijan 152
 Charmer 164
 Cholewa, Józef 165
 Chopin, Fryderyk 129
 Chrönn, Thomas → Hren, Tomaž
 Cibulka, J. 159
 Closterman, Wendy E. 105, 114
 Conze, Alexander 105, 115
 Corso, Antonio 107, 115–116
 Crusius, Friedrich 93, 116
 Curtis, Gregory 107, 116
 Cvelbar, Jože 26
 Cvelfar, Bojan 5, 9, 141, 147, 202
 Czernowajew, W. 159
 Czeszunist, A. 159

Č

Čargo, Ivan 26
 Černigoj, Avgust 26
 Čop, Matija 138

D

Dąbrowski, Jan 171
 D'Annunzio, Gabriele 128, 142
 Dante Alighieri 82, 86–89
 Debeljak, Tine 78, 89, 139, 152, 185–186

Demus, Otto 70
 Detela, Fran 111–112, 132
 Dettloff, S. 159, 176
 Diepolder, Hans 105, 116
 Dietz, Max 13
 Dionizij/Dionissij 80, 164
 Dobida, K. 159, 164
 Dobrowolski, Kazimierz 159, 170
 Dobrowolski, Tadeusz 71, 75, 159
 Dolar, A. 159
 Dolinar, Lojze 27
 Doroszewski, W. 159
 Dostal, E. 159
 Dostojevski, Fjodor 33
 Drago, S. 159
 Dufreune, S. 159
 Durkovič, L. 159
 Dutkiewicz, J. 159
 Dvořák, Max 21–23, 52, 54–57, 61, 66, 75, 159
 Dybiec, J. 76
 Dyczek, A. 159
 Dzielińska, J. 164

E

Eger, Johann Friedrich 117
 El Picador (Vojeslav Molè, psevdonim) 42
 Elektra 110
 Elsner, Jaś 53, 74
 Eschenbach, Wolfram von 87
 Esih, I. 159
 Estreicher, Karol 71
 Ettinger, P. 159

F

Feliš, Karl 21
 Felix, J. 159
 Filipowicz-Osieczkowska, Celina 60, 126, 161–162, 164
 Filow, B. 159
 Fisković, C. 159
 Fiszman, S. 159

Folga-Januszewska, Dorota 75
Fombacher, Julij 26
Franc Jožef, cesar / Franciscus Josephus 100
Franczakowie 159
Furtwängler, Adolf 107, 116

G

Gabrič, Aleš 5, 9, 181
Gabrijel, T. 160
Ganszyniec, R. 160
Gantar Godina, Irena 17, 24, 42
Gantar, Kajetan 93, 112–113, 116, 118
Gantimurov 33
Garland, Robert 109, 116
Gašiorowska, M. 160
Gašiorowski, Stanisław Jan 56, 160, 171
Gaspari, Maksim 26
Gehlen, Otto 111, 116
Gentile, G. 160
Gieysztor, A. 160
Giorgione 178
Glonar, Joža 78, 89, 113–114
Głuchowscy 160
Glüth, H. 160
Golar, Cvetko 78
Gombrich, Ernst 53, 75
Gornik, Friedrich / Friderik 26
Górski, F. 160
Govekar, Fran 19
Grabar, André 70, 152
Grabowska, Helena 128, 160
Grabowski, Tadeusz Stanisław 19–20, 24, 128–130, 133, 142, 152, 160–161, 171
Grabrijan, N. 160
Grafenauer, Ivan 97, 118
Grampovcan, J. 160
Grdina, Igor 80, 90
Gregoire, H. 160
Gregor Veliki 93
Gregorčič, Simon 18
Grigorijevič Ljubomirov, Pavel 43
Grodecki, Roman 160, 171
Grodziski, Z. 160

Grzymała-Siedlecki, Adam 19
Gspan, Alfonz 118, 143
Gubec, Matija 41–42, 57
Gutkowski, T. 160

H

Harnack, Adolf von 21
Havelock, Christine Mitchell 107, 116
Hegeso / Hegezó 83, 103, 105–106, 108, 113–114
Heine, Heinrich 18
Heinemann, Kurt Julius Albrecht 109, 116
Heinrich, Władysław 171
Hensel, W. 164
Herbst, S. 160
Hessen, Sergej Josifovič 43, 160–161
Hieng, Andrej 131
Hočvar, F. 160
Hodnik, L. 160
Hölder, Alfred 116
Hölzhausen, Adolf 114
Homer 110, 165
Horac / Horacij / Horatius Flaccus, Quintus 92–93, 111–112, 114, 116
Horak, J. 160
Horvat, A. 160
Hren, Tomaž 93, 114, 116–117
Hriberšek, Matej 5, 9, 91, 93, 95, 110–111, 116–117, 202
Hulewicz, Jan 170
Hvostov, Mihaila 43

I

Ibsen, Henrik 130
Ilešič, Fran 19, 24, 160, 165, 182
Indikoplevst, Kozma 23, 54, 76

J

Jachimecki, Zdzisław 171
Jagić, Vatroslav 13, 16, 160
Jakac, Božidar 26, 160, 183
Jakopič, Rihard 26

- Jakubowski, Wiktor 152
 Janet, T. 164
 Janež, Stanko 47
 Janin Pierre-Thiébaud-Charles-Maurice 44
 Janow, Jan 171
 Japelj, Jurij 96, 117
 Jarin, B. 160
 Jasienieccy 160
 Jelič 160
 Jelovšek, Alenka 116
 Jenko, Simon 18
 Jensen, A. 160
 Jerajeva, Vida 78
 Jerinic, M. 160
 Jevnikar, Martin 94, 97, 118–119
 Jež, Niko 122, 124, 129–130, 142
 Jirak, Karel 26
 Jodl, Friedrich 13
 Johansen, Knud Friis 105, 117
 Jordan Pollitt, Jerome 115
 Jurčič, Josip 18
- K**
- Kačičeva, Mila 140
 Kajetanowicz, D. 160
 Kaligula 95
 Kalimah 105
 Kalinowski, Lech 51, 58, 71, 74–76, 160, 168–169, 171
 Kalita, H. 160
 Kansky, E. 160
 Karel / Carolus, prestolonaslednik 100, 114
 Kasimir, Alojz / Luigi 26
 Kasprowicz, Jan 124, 139
 Kastelic, Jože 89
 Katul 93
 Kavčič Lulik, Nina 177
 Kečkemet, Duško 152
 Keller, Heinrich 116
 Kempf, Zdzislaw 141
 Kentrotas, Giorgios 107
 Kermauner, Taras 79, 84–85, 89
 Kermavner, Valentin 111, 117
 Kette, Dragotin 79, 83, 126, 152
 Kidrič, France 138, 134, 119
 Kilow, D. 160
 Kleczkowski, Adam 171
 Kleinmayr, Ignacij pl. 89, 101, 117–118
 Klemenc, Josip 135
 Klemensiewicz, Leon 170
 Klementince 160
 Klodič, Anton vitez Sabladski 97–98, 117–118
 Kłosińska, J. 160
 Knoll, Peter 157
 Kobencl, Jurij 94
 Kochanowski, Jan 16, 20, 122, 137
 Koco, D. 160
 Kołłątaj, Hugo 129
 Komelj, Milček 5, 9, 25–26, 47, 175, 184
 Koneczny, Cz. 160
 Koneczny, Feliks 17, 19
 Konopnicka, Maria/Marija 129, 131, 133, 142
 Kopera, Feliks 171
 Koren, Evald 79, 89
 Kos, Gojmir Anton 152, 160
 Kos, Janko 79–80, 86, 89, 118
 Kos, M. 160
 Kosanović, Sava 17
 Kosińska, M. 160
 Kossak-Szczucka, Zofia 136, 139
 Kostka Potocki, Stanisław 58, 75
 Košar, Franc 26
 Košnik Ivan 42
 Košuta, Miroslav 128, 160
 Kowalska, A. 160
 Kowalska, Zofia 169
 Kowalski, Tadeusz 160, 169, 171
 Kraigher, Uroš 140
 Krajec, Janez 114
 Krakar Vogel, Boža 142
 Krakowski, Z. 160
 Kral, A. 160
 Kralj, France 26
 Kralj, Tone 26

Krasiński, Zygmunt 124, 129, 139
Kraszewski, Józef Ignacij 122, 129
Kriton 110
Krizarke 160
Krlježa, Miroslav 131
Kroher, E. 160
Krumbacher, Karl 16
Krzmarsch, G. 160
Kržišnik, Z. 160, 164
Kuczyński 62
Kutrzeba, S. 160
Kwiecińska – Kaczmarek, T. 160

L

Labuda, A. S. 76
Lahet 110
Landfester, Manfred 119
Langman, J. 160
Langrod, J. 160
Lavrin, Andrej Jožef 94, 119
Lavš 28
Lazarev, Viktor Nikitič 69–70
Legan Ravnika, Andreja 116
Legiša, Lino 89
Lehr-Splawiński, Tadeusz 20, 58, 75, 138, 160, 170
Lemańska, M. 160
Lenard, Leopold 17, 24, 78, 89
Lepiarczyk, J. 160
Lepszy, K. 160
Leszczycki, Stanisław 171
Levstik, Vladimir 78
Licharewa, Z. 160, 164
Linhart, Anton Tomaž 95, 117
Linnenkamp, R. 160, 164
Lis, Tomasz Jacek 140, 142
Ljubinovic, M. 160
Lobel, Edgar 92, 117
Logar, Janez 143
Lorentz, S. 160
Ložar, Rajko 78, 89, 112, 114
Ludvik XVIII. 108

Ł

Łakociński, Z. 160
Łańckorońska, Karolina 71
Łańckoroński, Karol 71
Łempicki, Stanisław 170
Łepkowski, Józef 58–59, 75
Łoś, Jan 16, 20

M

Machniewicz, S. 160
Mahnič, Anton 17–18
Mahnič, Joža 78, 89
Maister, Rudolf 78
Maj, Jacek 167, 169, 171
Majdaric, V. 160
Maleš, Miha 152, 160
Malinowski, K. 160
Małkiewicz, Adam 51, 59, 75–76
Mandič, N. 160
Mańkowski, Tadeusz 160–161, 169, 171
Markovič Florinskij, Vasilij 57
Markowin, A. 160
Martens, Michael 17, 24
Martinez, Jean-Luc 107, 117
Martynowski, Z. 160
Masaryk, Tomáš Garrigue 46
Mastrovic, I. 160
Matějček, A. 160
Matejko, Jan 15, 126, 163
May, Karl 136
Mazler 160
McKenzie, Dean 151, 153
Medved, Anton 19
Mehoffer, Józef 126, 163
Meleager 109, 115
Melik, Anton 126, 160
Menart, Janez 80, 89
Menasce, Jean de 152, 160, 164
Menthon, F. 160
Merhar, Ivan 78, 89
Mesesnel, F. 160
Meštrović, Ivan 126, 142, 152–153

- Meyer-Lübke, Wilhelm 13
 Michalski, S. 159–160
 Michel / Michl, Ferdinand 41
 Michelangelo, Buonarroti 19
 Miciński, Tadeusz 124
 Mickiewicz, Adam 16, 18, 122–124, 130, 138–140, 156, 182
 Mihevc-Gabrovec, Erika 116
 Mikucki, S. 160
 Milanković / Miłankowicz Jovan 44, 160–161
 Millet, Gabriel de 160, 162, 164
 Modrina, Kraynska 95
 Mohorovic, A. 164
 Mohorovičić, A. 161
 Molè, Adam 168
 Molè, Christian Jean Marie 161
 Molè, Ela / Ella 8, 63, 124, 131, 148, 155–156, 159, 161, 164, 167–168
 Molè, Eliane 124, 161, 164
 Molè, Maria / Marija 124, 156, 161, 164, 167
 Molè, Marian / Marijan 124, 136, 148, 155–158, 161, 164, 167–168, 179
 Molè, Michael / Mihael 124, 161
 Molè, Milan 124, 134, 140, 161
 Molè, Nada (poročena Premrl / Premerl) 124, 162
 Molè, Rudolf 8, 28, 19, 124, 126–128, 132, 134, 136–138, 140, 158, 161, 164, 166, 185–186
 Molè, Vojeslav / Wojsław / Hermann 5, 7–9, 13–25, 27–42, 44–47, 51–91, 100, 102–103, 105–106, 108–115, 117, 121–142, 145, 147–151, 153, 155–173, 175, 178–180, 182–187
 Molendziński, K. 161
 Moniuszko, Stanisław 126, 163
 Morelowski, M. 161, 164
 Morton, Józef 139
 Mossor, B. 164
 Moszew, J. 161
 Moszor, B. 161
 Moszyński, Kazimierz 161, 171
 Mrače, Matija 122
 Mrkovic, Z. 160
 Mrozek, Sławomir 140
 Muc, Martin 45
 Murko, M. 161
 Murn - Aleksandrov, Josip 18, 78, 126
 Musič, M. 161
 Muther, Richard 152
- N**
- Nahtigal, R. 161
 Nalkowska, Zofia 126, 163
 Napotnik, Ivan 26
 Neudecker, Richard 107, 119
 Nieciowa, Elżbieta Helena 168, 171
 Nitsch, Aniela (roj. Gruszecka) 169
 Nitsch, Kazimierz 8, 58, 124, 134, 161, 164, 169, 171
 Nitsche, J. 99, 114
 Nitsek, Kazimierz 171
 Nougaret, Louis 93, 117
 Nowacki, K. 161
 Nowakowa, Zofia 126, 161, 164
 Nušič 35
- O**
- Ocvirk, Anton 128
 Oesteriecher, H. 161
 Ogrin, Matija 117
 Okuljar, Z. 161
 Olendzki, Krzysztof 5, 9, 179, 184, 185
 Omerza, Franc 100, 114
 Orel, Irena 116
 Orzeszkowa, Eliza 124, 129
 Ossendowski, Ferdynand Antonij 134, 136
 Ostrogorsky, Georgij 152
 Ostrogotski, B. 161
 Ostromecka-Frączak Bożena 168, 171
 Ostrowski, Janusz A. 75
 Ovidij, Publij Naso 82, 102

P

Pagaczewski, J. 161
Pagaczewski, S. 161
Page, Denys 92, 117
Paḡowski, S. 161
Palagia, Olga 115
Papp, D. 161
Pasquier, Alain 107, 117
Paulova, M. 161
Pavlovec, France 27
Pawlikowski, Jan Gwalbert 129
Pedley, John Griffiths 105, 107, 117
Perenič, Urška 117
Pertot 42
Peruzzi, Svetoslav 28
Perzyński, Włodzimierz 130
Peterlin - Petruška, Radivoj 87, 119
Pettrann, C. 161
Petrarka, Francesco 18
Petricioli 161
Petschenig, Michael 111, 117
Pibernik, France 80, 89
Pieńkowska, S. 161
Pigoń, Stanisław 171
Pilon, Veno 27
Piotrowicz, Ludwik 170
Piotrowski 123
Piskernik, Angela 97, 119
Piwarski, Kazimierz 171
Plančić, S. 161
Planudes 109, 115
Platon 22, 110
Plečnik, Jože 166
Plemel, Franc Seraf 96–97, 114, 119
Plemelj, Josip 157
Pobežin, Gregor 116
Pobóg – Malinowski, W. 161
Podbevšek, Anton 26
Podlacha, W. 161
Pogačnik, Bogdan 45
Pogačnik, Marjan 176
Pogorelec, Breda 140, 152, 161
Poljančeva, Ljudmila 78

Pollak, R. 123, 161
Poniž, Denis 80, 90
Porębski, M. 161
Potocka, P. 162
Potocki, F. 162
Powalski, Jan 169
Pozejdon 98
Praksitel / Prassitele / Praxiteles 107, 115–116, 118–119
Predic, W. 162
Prešeren, France 18, 89–90
Prijetelj, Ivan 134
Proksen 105
Proust, Marcel 106, 117
Prudencij 99
Prus, Bolesław 124
Pruszkowski, T. 162
Przerwa Tetmajer, Kazimierz 124
Przeździecka, M. 162
Przybyszewski, Stanisław 124, 130
Purchla, Jerzy 75
Puškin, Aleksander Sergejevič 18, 32
Puzyna, Jan 129

R

Rabanowska, H. 162
Rachamimov, Alon 38, 47
Rączaszek, M. 162
Radauš, Vanja 152
Radojčić, Svetozar 152
Radovanovic, M. 164
Rafael/Raffaello, Santi 20, 22
Ramovš, Fran 134, 138
Raniors 162
Rasputin Grigorij Jefimovič 37
Ravensburg, Friedrich Freiherr Goeler von 107, 117
Ravnihar, Božena 165, 172
Reau, L. 162
Reisch, Emil 23
Rembrandt, Van Rijn 13
Reymont, Władysław Stanisław 130, 139
Rezoničnik, Lidija 5, 7, 9, 73, 121, 125, 142, 155, 202

- Rhousopopoulos, Athanasios S. 105
 Richter, Gisela M. A. 105, 117
 Ridgway, Brunilde Sismondo 107, 118
 Riegl, Alois 52–23, 55, 61, 74–75
 Riffardeau de Rivière, Charles François 108
 Rilke, Reiner Maria 80, 85–86
 Robida, Ivan 19
 Roscher, Wilhelm Heinrich 118
 Ross, J. 162
 Różycka-Bryzek, Anna 9, 51, 59–60, 71, 75–76, 162
 Rubenbauer Hans 93, 116
 Rubens, Peter Paul 13
 Rubljev, Andrej 152
 Rüdiger, W. 162, 164
 Rudziński, A. T. 162
 Rutkowski, J. 162, 164
 Ružičkova, M. 162
 Rypka, J. 162, 164
 Ryszard, St. 162
 Ryszkiewicz, A. 162, 164
 Rzańska, I. 162
- S**
- Safarowicz, Jan 170
 Salat, A. 162
 Saleški Finžgar, Fran 18, 140
 Samous 162
 Sanctis de G. 162
 Sapfo / Sappho 5, 9, 91–93, 102, 110, 112–114
 Sawicka, S. 162, 164
 Scarzia, Gianroberto 152
 Schircks, E. 162, 164
 Schlosser von, Julius 22, 52, 57
 Schmaltz, Bernhard 105, 118
 Schmidt, Karl 111, 116
 Schmidt, S. 162
 Schneider, Artur 157, 162
 Schneider, Helmuth 119
 Schopenhauer, Arthur 18
 Scott, Walter 18
 Secomska, K. 76
 Sekulič, J. 162
 Seneka 93
 Sienkiewicz, Henryk 7, 15, 18, 122–123, 130–131, 134, 136, 175
 Sierpińscy 162
 Simonin, D. 162
 Simonišek, Robert 83, 86, 90, 105, 113–114
 Sinko, Tadeusz 171
 Siwicki, Mikołaj 152, 162
 Skalmowski, W. 162
 Skarga, Piotr 129
 Skok, Peter 157
 Skopal, Hugo 176
 Skubiszewski, P. 162
 Slava 97
 Sławski 35
 Slodnjak, Anton 78–79, 90, 139, 152, 162, 177
 Słowacki, Juliusz 20, 24, 79, 123–125, 129–130, 139–140, 182
 Smola, E. 163
 Smolej, Tone 5, 8, 13, 112, 114, 118, 132, 142, 202
 Smorąg Różycka, Małgorzata 5, 9, 51, 60, 71, 75, 202
 Smrekar, Hinko 26, 47
 Smrt(nik) 109
 Sofokles 110
 Sokołowski, Maryan 16
 Sokrat 110
 Solski, Ludwik 129
 Sosnowski, O. 163
 Soss, Karel 35
 Sovrè, Anton 112, 116
 Spemann, Johann Wilhelm 115
 Stabej, J. 163
 Stacij 93
 Staff, Leopold 124
 Starzyński, J. 163–164
 Stefanescu, J. D. 163
 Steffen, A. 163

- Stefi, I. 163
Steinberg, J. 163
Stelè, Franc(e) 27, 36, 40–41, 44, 112–114, 118, 123–127, 135, 137, 142–143, 152, 163–164, 166, 169, 175, 182, 185–186
Stelè, M. 163
Sterle, Fran 26
Stopany, B. 163
Strauss, ml, Johann 40
Stritar, Josip 18
Stroganov, Aleksander Grigorjevič 57
Strzałko, F. 163
Strzygowski, Josef 21–23, 52–56, 66, 70, 74–76, 163, 176
Stwosz, Wit 15
Svetina, Peter 89
Svoljšak, Petra 5, 9, 25–27, 47, 202
Swoboda 163
Szablowski, J. 163
Szcotka, Stanisław 170
Szmaglewska, Seweryna 164
Szuman, Stefan 171
Szurek – Wisti M. 163, 164
Szydłowski, Tadeusz 56, 76
Szymańska H. 163
- Š
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina 18, 24
Šaleški Finžgar, Franc → Saleški Finžgar, Fran
Širca, Alen Albin 5, 9, 77, 202
Šircelj, Jože 41
Škerlj, Amat 112, 116, 118
Šlebinger, Janko 15, 19, 20, 23, 124, 128, 132–134, 143, 162–163
Šmid, Konrad 33
Štefan/Štefanova, Rozka 137–140, 142, 163
Štefánik 30
Štefic, Anton 26
Štih, B. 163
Štoka, Peter 116
- Ś
- Śliwa, Jakub 58, 75
Świętochowski, Aleksander 124
- T
- Tacit 111
Tall, N. 163
Tanat 109
Tarnowski, Stanisław 16, 20
Taszycki, W. 75, 163
Tatarkiewicz, Władysław 75, 152, 163
Terencijan 93
Tesièrè, L. 163
Thanatos 83, 103, 108–109, 113, 115–116, 118, 166
Thimme, Jürgen 105, 114
Thuma, Hans 167
Thumser, Victor 111, 116
Tintor 164
Tiziano, Vecelli / Tizian 20, 153, 158
Todisco, Luigi 107, 118
Tomoski, T. 163
Trakl, Georg 167
Tratnik, Fran 26
Trstenjak, Ante 26
Trstenjak, Anton 166
Trubar, Primož 18
Trzaska, Evert 159
Tuwim, Julian 139
- U
- Urbańczyk, Stanisław 58, 75
Urbanek, R. 163
Urbanija, Josip 26
Urošević, Vlado 131
- V
- Vadnjal, Leopold 31, 47
Valentinčič, A. 163
Valentinčič, M. 163
Vasari, Giorgio 22
Vasiljevič Kolčak, Aleksander 40

Vavpotič, Ivan 26
 Vejmelek 33–34
 Venancij Fortunat 93
 Venera / Vénus de Milo / Venus of Milo /
 Venus von Milo 103, 106–107, 115–117
 Vergerius, Petrus Paulus 117
 Vermeule, Emily 109, 118
 Verostko, R. 163
 Vidmar, Luka 112, 118
 Vilhar, Srečko 117
 Vodnik, Anton 78, 80, 89
 Vodnik, France 137, 163, 180
 Vodnik, Valentin 18, 95, 116, 118
 Voigt, Eva-Maria 92, 118
 Voss, Heinrich 97, 118
 Vrančič, Radojka 106, 117
 Vurnik, Ivan 27

W

Wacker, Rudolf / Rudolph 167
 Waclawek, Maria 142
 Walicki, Michał 56, 163
 Waser, Otto 109, 118
 Webster, Thomas Bertram Lonsdale 107,
 118
 Wędkiewicz, St. 163
 Weidhaas, H. 163
 Weingart, M. 163
 Weitzmann, Kurt 70
 Whitman, Walt 18
 Wickhoff, Franz 52–54, 76
 Widajewicz, Józef 171
 Wierzyński, Kazimierz 139
 Willinghöfer, Helga 109, 118
 Winckelmann, Johann Joachim 58
 Windakiewicz, Stanisław 16
 Wisti, M. 163–164
 Wittgenstein, Ludwig 167
 Wölffin, Heinrich 35, 66
 Wolski, Włodzimierz 126

Woodfield, Richard 75
 Wtorkowska, Maria 137–139, 142
 Wyka, Kazimierz 170
 Wyspiański, Stanisław 19–20, 123–124,
 126, 137, 140, 163

Z

Zachwatowicz, J. 163
 Zadnikar, Marijan 152, 162–163
 Zadravec, Franc 39, 47, 80, 90
 Zajec, Ivan 26
 Zakrajšek, Nuška 147
 Zakrzewski, S. 163
 Zalar 163
 Zaręba, A. 75
 Zbašnik, Fran 132–133
 Zdravković 163
 Zdziechowski, Maryan 17, 163
 Zidarič, M. 163–164
 Zlobec, Barbara 112–114
 Zupan, France 26

Ž

Žarnecki, Jan, S. 163
 Žeromska, F. 163
 Žeromski, Stefan 124, 130, 134
 Žółkiewski, S. 163
 Žurowska, Klementyna 152, 163
 Żygulski jun., Zdzisław 58, 76

Ž

Žabkar Šalič, Ana 137–139, 142
 Žejn, Andrejka 132, 142
 Žitnik, Janja 113–114
 Župančič, N. 163
 Župančič, Oton 18–19, 78, 82, 126, 132,
 134, 142, 163–165, 169, 176
 Žurowska, Klementyna → Žurowska,
 Klementyna

O AVTORICAH IN AVTORJIH

Bojan Cvelfar, doktor na področju zgodovine, docent za arhivistiko in dokumentologijo, arhivski svetnik, vodja Oddelka za družbene dejavnosti, Mestna občina Celje, Trg celjskih knezov 9, 3000 Celje
bojan.cvelfar@celje.si

Matej Hriberšek, doktor jezikoslovja, izredni profesor za latinski in grški jezik, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za klasično filologijo, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
matej.hribersek@ff.uni-lj.si

Lidija Rezoničnik, doktorica na področju slavističnih študijev, docentka za poljsko književnost, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slavistiko, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
lidija.rezonicnik@ff.uni-lj.si

Tone Smolej, doktor na področju literarnih ved, redni profesor za primerjalno književnost in literarno teorijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
tone.smolej@ff.uni-lj.si

Małgorzata Smorąg Różycka, doktorica na področju umetnostne zgodovine, redna profesorica za umetnostno zgodovino, Fakulteta za zgodovino Jagelonske univerze, Oddelek za umetnostno zgodovino, ul. Grodzka 53, 31-001 Krakov
malgorzata.smorag-rozycka@uj.edu.pl

Petra Svolsjak, doktorica na področju zgodovine, izredna profesorica za področje kulturne zgodovine, znanstvena svetnica, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana
petra.svoljsak@zrc-sazu.si

Alen Albin Širca, doktor na področju literarnih ved, docent za primerjalno književnost in literarno teorijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
alenalbin.sirca@ff.uni-lj.si

Bojan Cvelfar
Aleš Gabrič
Matej Hriberšek
Milček Komelj
Krzysztof Olendzki
Lidija Rezoničnik
Tone Smolej
Małgorzata Smoraę-Różycka
Petra Svolfšak
Alen Albin Širca

23,00 €

SLOVENSKA MATICA

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO
ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE